DENIS DE ROUGEMONT

S

E 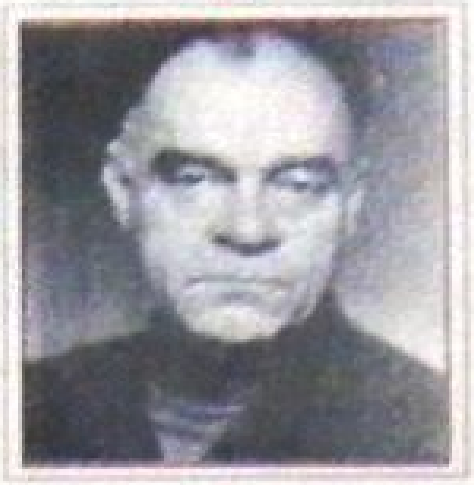 E

U

1

• Pentru cei ce nu văd din diavol decît coada • Diavolul și păcatul • Psihanalistul redus la tăcere • Director de inconștiență • „Cu toții sîntem vinovați" • Demonul libertății • Demonul politeii • Diavolul în Biserică • Diavolul teolog • Diavolul scriitor • Diavolul și sexualitatea • Lupta contra diavolului • Sensul cuvintelor • Albastrul cerului •

partea diavolului

Coperta colecţiei şi viziunea grafică Doina DUMITRESCU

Traducerea a fost făcută după originalul din limba franceză: Denis de Rougemont - „La Part du Diable“
Editions Gallimard, 1982
ISBN 973-96387-3-2

DENIS DE ROUGEMONT

partea diavolului

Traducere Mircea IVĂNESCU

© ANASTASIA

1994

CUPRINS

Introducere 5

PARTEA ÎNTÎI
Incognito şi revelaţie 9

1. Prima scamatorie 11

2. Incognito-ul 11

3. Pentru cei care nu văd din diavol decît coada 13

4. Realitatea mitului 14

5. Îngerul căzut 20

6. Prinţul acestei lumi 22

7. Ispititorul 23

8. „Cunoscînd binele şi răul“ 26

9. Mincinosul 28

10. Acuzatorul 31

11. Legiune 33

12. Sofismul 35

13. Diavolul şi păcatul 36

14. Psihanalistul redus la tăcere 40

PARTEA A DOUA
Hitler sau alibiul 43

1. Unde apare necesitatea unui alibi 45

2. A doua scamatorie 46

3. Este oare Hitler Antihristul? 46

4. Diavolul în cămaşă brună 48

5. Director de inconştienţă 50

6. Midas proletarul 53

7. Biciul lui Dumnezeu 55

8. Falsificatorul 56

9. După Hitler 57

PARTEA A TREIA
Diavolul democrat 65

1. Eroarea fatală a democraţiilor 67

2. Primitivismul nostru 68

3. „Cu toţii sîntem vinovaţi“ 70

4. Semnalmentele diavolului deghizat în democrat 72

5. Umorul şi democraţia 77

6. Demonul libertăţii 78

7. Demonul poliţiei 81

8. Demonul siguranţei 83

9. Demonul neînsemnătăţii 84

10. Scurtă istorie a unei perechi corecte 87

11. Demonul popularităţii 89

12. Paradoxul democraţiei 91

13. Coloana a cincea a tuturor timpurilor 92

14. O adresă bună 93

PARTEA A PATRA
Diavolul în dumnezeii noştri şi în maladiile noastre 95

1. Diavolul în dumnezeii noştri 97

2. Diavolul în Biserică 98

3. Diavolul teolog 101

4. Diavolul şi filantropul 103

5. Diavolul, om de lume 104

6. Mr. Time, omul de afaceri grăbit 105

7. Diavolul scriitor 106

8. Pactul cu diavolul 109

9. Diavolul dă în cărţi 111

10. Răul secolului: Depersonalizarea 113

11. Turnul Babei 117

12. Plictiseala, sentiment modern 122

13. „Vital“ şi alte sofisme 123

14. Diavolul în inimă 126

15. Pasiunea 133

16. Diavolul şi sexualitatea 139

17. Eternul feminin 141

18. Ciomăgeala 144

19. Situaţii fără ieşire 145

20. Focul de pistol 146

21. Cartea aceasta este fără ieşire? 148

PARTEA A CINCEA
Albastrul cerului 153

1. Lupta contra diavolului 155

2. Sfîntul Mihail 157

3. Exorcismul sau ordinea personală 159

4. Ordinea cosmică 162

5. Ordinea socială 164

6. Sensul cuvintelor 167

7. Virtuţi 172

8. Albastrul cerului 176

Postfaţă după 40 de ani 179

Introducere
Cunoaşterea adevăratei primejdii ne vindecă de falsele spaime

Ajunşi la desert, căzusem de acord: lucrul care le lipseşte cel mai mult democraţiilor în general şi Americii în special este credinţa în diavol. Ne-am ridicat de la masă. Eram la club. Şi pe cînd aşteptam ascensorul, i-am spus Filosofului[1]:

[1] Este vorba de Jacques Maritain. Dialogul a avut loc în decembrie 1941 la New York.

„Foarte bine, dar dacă aş începe să vorbesc despre diavol, eu însumi aş trece imediat în ochii celorlalţi drept un personaj diabolic — cine ştie? — drept diavolul însuşi!“.

„Oare n-ar trebui să accepţi riscul acesta?, răspunse el cu marea sa blîndeţe“.

Se deschisese uşa ascensorului; am intrat.

„La urma urmei, ar fi o situaţie tragică inedită: să te faci diavol tu însuţi ca să dovedeşti că diavolul există!“.

„Ştiu de fapt o poveste frumoasă, reluă Filosoful. Se petrece în ţara dumitale natală. Unul dintre primii Apostoli irlandezi care au creştinat Elveţia le explica ascultătorilor săi, ţărani simpli, că martirii sînt cei mai buni mijlocitori pe care i-am putea avea noi pe lîngă Dumnezeu. Ciobanii aceştia din Alpii elveţieni sînt nişte oameni simpli şi realişti. L-au crezut pe cuvînt pe Apostol. L-au crezut atît de tare, încît l-au şi omorît! Şi partea cea mai frumoasă este că astfel el a izbîndit în misiunea lui: ei au devenit creştini!“.

Urmam acum grupul de oameni care se îndrepta spre saloanele clubului. Şi eu mă gîndeam: da, avem nevoie de [Page 6] [Page 7] asemenea parabole ca să ţinem minte cît este de primejdios să spunem adevărul în general, şi adevărul creştin în special. Primejdios pentru cel care-l spune! Dacă vrem să fim creştini, foarte bine, dar trebuie să ştim cu ce preţ se plăteşte aşa ceva. Sînt nouăsprezece secole de cînd s-a stabilit Preţul acesta...

Ajunsesem în fumoar. Toată lumea reîncepuse să discute despre ştirile la ordinea zilei, ca şi cînd diavolul nici n-ar fi existat. Dar Filosoful mă mai trase o clipă la o parte:

„De ce n-ai scrie o carte despre diavol?“.

Începusem să mă gîndesc la asta de cîteva clipe.

Am simţit, nu fără o oarecare neliniştе, cum această carte mi se înfăţişează gîndului: căci

dacă stăm să ne gîndim, cînd e vorba de autor şi de subiectul cărţii lui, se poate şti vreodată care din ei doi l-a ales pe celălalt? Să vorbeşti despre diavol, să scrii despre el, oare nu e un asemenea gînd un mod imprudent de a-l provoca public? Mă gîndeam la fraza aceea a lui Kafka: „Unul din artificiile cele mai eficiente de seducţie ale diavolului, constă în faptul că ne provoacă la luptă. E întocmai ca lupta cu o femeie, se termină pînă la urmă în pat".

Dar, oricare ar fi subiectul în cauză, niciodată nu scrii fără riscul unei pedepse. Este adevărat că pentru unii scriitori, actul de a scrie este pur şi simplu rezultatul unei mîncărimi a spiritului pe care o linişteşti scărpinînd hîrtia, fără să mai ţii seama în vreun fel de consecinţe. Dar cei care scriu pentru a ajunge să cunoască mai bine îşi asumă totdeauna un anumit risc. Nici un adevăr nu e bun pentru a fi spus, în sensul că orice adevăr comportă o parte de acuzaţie adusă vieţii noastre, şi tinde să tulbure acel echilibru de minciuni pioase pe care-l recunoaştem tacit, şi fără de care „existenţa ar ajunge să fie imposibilă"... Apa, făcea un umorist remarca, este un lichid atît de impur, încît o singură picătură e suficientă pentru a tulbura absintul. Astfel, fiecare picătură de adevăr face tulbure viaţa. Dar, în acelaşi timp, cu el îţi poţi crea şi beţia. Şi mie personal nu-mi place să scriu decît cărţi primejdioase.

Însă **publicarea** unor asemenea cărţi ridică o altă problemă. Oare epoca noastră nu este şi aşa îndeajuns de consternantă şi de consternată, oare spiritele nu sînt şi aşa destul de rătăcite? Trebuia să-l mai amestecăm în toată dezordinea şi vacarmul acesta şi pe diavol, în clipa cînd am avea nevoie, cum se spune, de un „mesaj pozitiv" şi liniştitor?

Ei bine, eu cred că lucrul de care avem mai ales nevoie este să nu ne liniştim! Unul din motivele pentru care treburile merg tot mai rău în lume este faptul că ne e frică să privim în faţă adevăratele cauze ale răului. Credem în nenumărate mici răuri, ne e teamă de nenumărate primejdii, dar am încetat să mai credem în Rău şi să ne mai fie frică de adevărata Primejdie. A dezvălui realitatea diavolului în lumea aceasta a noastră nu echivalează cu a spori teama de diavol, ci înseamnă să dăm acestui diavol adevărata lui înfăţişare. Înseamnă să creăm şi să întreţinem frica în singurul fel pozitiv în care se poate face aceasta. Şi poate aceasta este calea prin care să ne vindecăm de falsele angoase care ne paralizează, sau de angoasa falselor primejdii. Nu sîntem niciodată într-o mai mare primejdie decît în clipele cînd ne înşelăm asupra adevăratei direcţii din care vine ameninţarea, şi în care ne încordăm energiile spre a ne orienta apărarea în faţa vidului, în vreme ce Duşmanul se apropie pe la spate.

Identificarea Duşmanului, măsurarea forţei lui, aceasta este tema acestei cărţulii. Dar să nu ne aşteptăm să găsim aici un portret al diavolului: trebuie să socotim că **toate** portretele lui sînt tot atîtea victorii pe care el le-a obţinut asupra complezenţei şi credulităţilor noastre. Diavolul este antimodelul prin excelenţă, esenţa sa fiind tocmai deghizarea, uzurparea aparenţelor, forţarea neruşinată sau subtilă a nuanţelor — pe scurt arta de a face formele să mintă. Dacă este, deci, imposibilă o imagine reală, sau dacă vrem să evităm una prea facil pitorească, va trebui să încercăm să descriem lucrarea diavolului

în vremea prezentului nostru, în faţa noastră şi printre noi, ca fiind Marele Trucaj.

Cei mai mulţi dintre scriitorii care s-au ocupat de diavol de-a lungul secolelor mi se par a fi de acord asupra unui punct: asemenea tuturor celor care nu cred în bine, în delicateţe, în măreţia sufletească, Cel Viclean este o creatură care foloseşte trucurile. Este un agent dublu, triplu, însutit, multiplu la infinit. Să ne limităm la scamatoriile sale cele mai simple, care-i înşeală cel mai uşor pe cît mai mulţi oameni în epocile de decădere spirituală.

Un cuvînt încă. S-ar înţelege greşit intenţia urmărită prin acest mic tratat, dacă el ar fi interpretat ca fiind un efort pentru a „demonstra“ existenţa diavolului. Nu e vorba aici decît de o încercare de a tălmăci anumite neajunsuri ale vremii noastre, raportîndu-le la acţiunea singurei fiinţe care se bucură de faptul că ele există.

New York, ianuarie 1942

Partea întîi
Incognito şi revelaţie

1. Prima scamatorie

În **Micile poeme în proză** ale lui Baudelaire poate fi citită fraza cea mai profundă pe care a scris-o un om modern despre satana: „Cea mai frumoasă şiretenie a diavolului constă în a ne convinge că el nu există“.

2. Incognito-ul

Trebuie să recunoaştem că această scamatorie nu a reuşit niciodată mai bine decît în epoca contemporană. Şi chiar dacă mai credem „încă“ în Dumnezeu, credem totuşi atît de puţin în diavol, încît e sigur că voi fi acuzat de obscurantism, sau pur şi simplu de lipsă de seriozitate, dacă am să persist în proiectul meu de a-i dedica o carte întreagă.

Primul truc al diavolului este incognito-ul în care se menţine. Dumnezeu spune: „Eu sînt Cel ce sînt“. Însă diavolul, totdeauna gelos şi doritor de a-L imita pe Dumnezeu, fie şi pe dos, căci el vede totul privind de jos în sus, ne spune aşa cum îi spune Ulise ciclopului: „Eu mă numesc **Nimeni,** nu e nimeni aici. De ce ţi-ar fi frică? Tremuri în faţa inexistentului?“.

Pînă prin secolul al XVII-lea circula în Anglia o gravură inspirată din capriciile drăceşti ale lui Breughel şi ale lui Bosch. Reprezenta un personaj cu capul încornorat şi cu două picioare despicate, dar al cărui trup rămînea invizibil. Şi titlul era: **Nobody.** Nimeni.

Ca şi pisica de Cheshire din **Alice în Ţara minunilor,** diavolul şi-a încheiat în zilele noastre dispariţia, nemailăsînd [Page 12] [Page 13] să plutească în urma lui prin aer decît un rîs imperceptibil pentru cei prea grăbiţi.

Şi totuşi Biblia denunţă existenţa diavolului la fiecare filă, începînd cu prima, unde el îşi face apariţia sub forma şarpelui, şi pînă la penultima, undel vedem pe satana, înlănţuit pe o durată de o mie de ani, şi apoi descătuşat şi dezlănţuit în toate cele patru colţuri ale lumii, pentru a le înşela şi a le stîrni să se încaiere fără vreun motiv anume, şi în cele din urmă fulgerat de focul cerului şi azvîrlit într-un hău de flăcări şi de pucioasă, laolaltă cu

falşii lui profeţi, ca să fie acolo supus caznelor, zi şi noapte, în vecii vecilor. Biblia — şi acesta e un lucru prea puţin cunoscut — vorbeşte mult mai puţin despre rău în general decît despre Cel Rău personificat (cel puţin în textele originale). Dacă noi credem în adevărul Bibliei, este cu neputinţă să ne îndoim o singură clipă de realitatea diavolului.

Dar cine mai crede încă în Biblie, cu toată seriozitatea, într-o lume în care se acordă crezare ziarelor? Un fapt autentic: omul modem are mai puţin nevoie să se ostenească pentru a crede minciunile de fiecare zi, decît adevărurile eterne transmise de Cărţile Sfinte.

Omul modern — cel din mine însumi în primul rînd şi folosindu-se de glasul pe care i-l vor da cititorii mei — mă opreşte, în pragul acestui studiu pe care vreau să-l scriu, şi-mi spune cu un surîs de indulgenţă şi neîncredere: „Cum adică, crezi în diavol? În care diavol? În cel din Evul Mediu, cu coarnele lui roşii? Sau în **adevăratul** diavol?“.

Aceste întrebări sînt inevitabile în epoca noastră. Ele exprimă cu foarte mare exactitate atitudinile gîndirii noastre cele mai curente. Neglijînd să le răspundem ar însemna să ne condamnăm la a întemeia o carte întreagă pe o neînţelegere, pe un quiproquo.

3. Pentru cei care nu văd din diavol decît coada

Să abordăm această dificultate pornind de la aspectul ei simplu şi banal, aşa cum ni se înfăţişează în aparenţele ei naive.

Ni se spune „Dumnezeu“, şi vedem un bătrîn măreţ cu barbă albă, Părintele Veşnic al lui Michelangelo, tunînd din cerurile violente ale Capelei Sixtine. Ni se spune „diavolul“, şi vedem un demon încornorat rînjind şi agitîndu-se prin umbre însufleţite de cele mai urîte şi rele intenţii. Asemenea reflexe de optică lăuntrică nu dovedesc nimic în ce-L priveşte pe Dumnezeu sau existenţa Lui. Însă, lucru curios, ele ni se par a dovedi ceva în ce-l priveşte pe satana: mai ales faptul că el nu există, decît poate ca accesoriu al acelui teatru al misterelor medievale.

Să ne închipuim o clipă că ar fi vorba aici de un camuflaj premeditat din partea diavolului. La prima vedere, ar putea să pară rudimentar, şi totuşi el aici e foarte abil: **satana se ascunde în spatele propriei sale imagini**. El alege calea de a-şi îmbrăca o aparenţă grotescă, ceea ce are ca efect sigur că el va fi făcut inofensiv în ochii celor cultivaţi. Căci dacă diavolul ar fi pur şi simplu demonul roşu înarmat cu un trident mare cît toate zilele, sau faunul cu bărbiţă de ţap şi cu coadă lungă din legendele populare, cine şi-ar mai da osteneala să mai creadă în el, sau chiar să declare sus şi tare că nu crede în aşa ceva?

Astfel, printr-un fel de scamatorie îndemînatică, imaginea medievală pe care o trezeşte automat în noi numele diavolului s-a preschimbat în acea **Tarnkappe,** capa, mantia care face nevăzut şi pe care satana însuşi o flutură în faţa ochilor noştri pentru a ne determina să credem că el nu ne mai stă în faţă de secole întregi. [Page 14] [Page 15]

Mascarada aceasta anacronică şi bufonă a contribuit, nu în mică măsură, la reuşita acelei prime şiretenii pe care o denunţa Baudelaire. Mulţi se opresc la ea: „Cum să ne mai pierdem vremea cu baliverne din vremuri trecute?“.

Dar mie mi se pare că tocmai ei sînt cei care se lasă astfel păcăliţi.

Fascinaţi de imaginea aceasta tradiţională şi prea vizibil puerilă, ei nu-şi mai dau seama că diavolul acţionează în altă parte, fără coadă şi fără barbă, poate chiar folosindu-se de mîinile lor.

Ceea ce mi se pare a fi incredibil nu este diavolul, nu sînt îngerii, ci însăşi candoarea şi credulitatea scepticilor şi sofismul de neiertat căruia ei se arată a-i fi victime: „Diavolul este un omuleţ cu coarne roşcate şi cu coada lungă; or, eu nu pot să cred într-un asemenea omuleţ cu coarne roşcate şi cu coada lungă; **deci,** eu nu cred în diavol“. Şi e exact ceea ce voia el.

Şi cei care rămîn astfel agăţaţi de asemenea poveşti bune pentru babele de la ţară, sînt exact cei care refuză să creadă în diavol din cauza imaginii pe care şi-o fac despre el, şi care provine tocmai din poveştile bune pentru babe.

4. Realitatea mitului

Dar ce găsim dacă dăm la o parte acest văl grosolan? Un mit sau o realitate? În spatele acestei imagini de un pitoresc ineficient şi desuet — este cu adevărat cineva?

De data aceasta întrebarea pare gravă pentru spiritele noastre raţional-materialiste. Personal, o cred prost formulată, dar, de fapt, ea astfel ni se pune nouă (sau astfel ne-o pune diavolul).

Diavolul nu este decît un mit, ne va spune istoricul. Dovada ar fi că eu pot să vă urmăresc istoria lui, de la naşterea sa în antichitate şi pînă la moartea sa în spiritul contemporanilor noştri. Oamenii sînt cei care au creat această fantomă.

Mai întîi, diavolul este o invenţie iudaică. Adică, diavolul este iudeu, aşa cum automobilul este american, sau cum Panzerdivisionul este german. De fapt, ideea iniţială a diavolului le-a fost inspirată evreilor de către Orient şi misterele sale dualiste, atunci cînd Israel era captiv în Babilon. Dar rabinii au fost cei care au ştiut să profite de pe urma legendei lui Ormuzd şi Ahriman, şi de pe urma acelor îngeri sau demoni înaripaţi al căror model îl găseau în Asiria. Rabinii sînt cei care au scris cartea lui Enoh, unde se văd îngerii răi coborîţi pe pămînt — şi aceasta este prima cădere — pentru a se uni aici cu fiicele oamenilor şi a-i zămisli pe uriaşii răufăcători. Tot rabinii sînt cei care au popularizat tradiţiile cu privire la spiritele sau duhurile răufăcătoare, Sammael, Lucifer, Python, Asmodeu, Belial şi Satan. Treptat, demonii aceştia s-au topit într-o entitate colectivă: satana, sau **diabolus** în greceşte, Acuzatorul, duşmanul stirpei omeneşti, şi care este

asimilat de asemenea şi Şarpelui din Cartea Facerii. De atunci, satana îşi ia avînt ca personalitate bine definită şi devine din ce în ce mai formidabil. Creştinismul îi atribuie un rol în povestirile despre viaţa lui Iisus. Şi în Apocalipsă lui îi este îngăduit să domnească asupra lumii întregi, înaintea grandioasei sale căderi într-un infern căruia îi rămîne încă rege. În anul 547 Sinodul de la Constantinopole îl declară a fi veşnic. În tot cursul Evului Mediu el terorizează popoarele Europei creştinate. Călugării fac la fel de mult pentru gloria lui, cît făcuseră rabinii pentru naşterea lui. I se acordă cohorte nenumărate de demoni şi drăcuşori (în cartea sa De Praestigiis Daemonium, publicată în 1568, Jean [Page 16] [Page 17] Wier ajunge la concluzia, de atunci rămasă nedezminţită, că regatul diavolului cuprinde 72 de prinţi şi 7.405.926 draci, împărţiţi în 1.111 legiuni şi 6.666 cete fiecare, „...dacă nu cumva s-a greşit la numărătoare“, adaugă el).

I se inventează o biserică şi liturghii negre. I se opun tribunale, o Cameră arzătoare, care scufundă în panică şi în delir mii de victime condamnate pentru vrăjitorie, şi uneori gata ele însele să se acuze singure în termenii pe care li-i sugerează obsesia inchizitorilor sau a magistraţilor puritani.

Cum se sfîrşeşte această nevroză colectivă? Nu prin vindecarea victimelor, ci prin suprimarea celor despre care se pretindea că sînt lecuiţi prin foc. În secolul Luminilor, Inchiziţia se potoleşte şi puritanismul se umanizează; îndată dispar şi vrăjitorii. Şi curînd în urma lor, diavolul iese din scenă, cum ar face-o Episcopul la sfîrşitul unei procesiuni. Este o istorie cît se poate de simplă: oamenii l-au inventat pe diavol, fantoma aceasta i-a chinuit timp de secole de ignoranţă şi în cele din urmă raţiunea triumfătoare a risipit iluzia noastră morbidă.

Acesta este punctul de vedere al istoricului. El este exact atîta timp cît nu explică nimic, şi cît se limitează la a recita faptele scoase din documente scrise. Dar el este fals şi lipsit de interes dacă pretinde că ar dovedi ceva în ce priveşte realitatea diavolului. Căci toate acestea se limitează la a spune că diavolul este o fiinţă mitică, o realitate a spiritului. Şi atunci, dacă mi se spune: „Diavolul nu este altceva decît un mit, deci el nu există“ — formulă raţionalistă — eu răspund: „Diavolul este un mit, deci el există şi nu încetează să lucreze“. Aici e centrul dezbaterii.

Un mit este o povestire, o istorie care descrie şi ilustrează, sub o formă dramatizată, anumite structuri profunde ale realului.

Vorbesc despre structuri literalmente fundamentale, căci ele sînt anterioare distincţiei pe care o facem între materie şi spirit. Ele informează universul nostru în toate planurile realităţii sale. Şi numai în clipa în care am sesizat prin intuiţie principiul şi legea unei structuri, putem, în natură sau în viaţa sufletului, să recunoaştem formele, să le înţelegem limba, şi uneori chiar să le prevedem dezvoltarea. Miturile sînt formulele simbolice care ne amintesc sau ne dezvăluie sensul acestor structuri formatoare — Ideile lui Platon, Categoriile lui Kant, Mumele lui Goethe, Arhetipurile lui Jung.

În cadrul mitului, o realitate este prin definiţie echivalentul unui sens — şi reciproc.

În afara mitului, vreau să spun fără ajutorul mijloacelor de intuiţie structurală pe care el ni le oferă, nu există decît fapte aşa-numite obiective, dar nu mai există semnificaţii valabile pe toate planurile simultane ale existenţei noastre. Raţiunea îşi închipuie, fără îndreptăţire, că percepe obiecte izolate şi că reuşeşte apoi să le lege laolaltă, enunţînd legi care se pretind generale. Aceste legi sînt în realitate locale, raportate la ansamblul realităţii noastre. De exemplu, legile matematice enunţate de raţiunea noastră încetează imediat să mai fie valabile dacă se trece pe planul afectiv, pe planul moral sau pe planul spiritual. La fel, legile economice sînt deseori în contradicţie cu legile biologice, şi aşa mai departe. Or, departe de a se speria sau de a se scandaliza în faţa unor carenţe atît de flagrante, raţiunea noastră modernă se scuză, precizînd că „e vorba de domenii diferite". Frază tipic provincială cînd e folosită în stadiul acesta. Dar cînd raţiunea merge mai departe, cînd vrea să nege existenţa sau urgenţa măsurii comune pe care ea nu o poate concepe, raţiunea ne duce la nebunie prin poarta incoerenţei. Haosul în care ne aflăm acum e o dovadă în acest sens. Şi marea explozie a iraţionalismului în prima jumătate a secolului al XX-lea e o mărturie a stadiului predemenţial în care raţionalismul adusese lumea, distrugînd religiile şi miturile care deţineau **sensul general** al existenţei. [Page 18] [Page 19]

A venit vremea să depăşim falsa dilemă a opoziţiei dintre raţionalism şi iraţionalism. O asemenea discuţie a evoluat, lucrul e sigur, pe căi greşite. Discuţia aceasta a făcut prea mult zgomot în secolul nostru. E vremea să reconciliem raţiunea şi forţele care scapă controlului ei, în sinteza unei înţelepciuni noi. Cred că epoca e destul de matură pentru o asemenea lucrare şi că, în ambele tabere, se ştie aceasta.

Însuşi spiritul raţionalist dă dreptate, fără să vrea, funcţiei vitale a mitului. Căci atunci cînd declară, de exemplu: „Diavolul este un mit, deci nu există", el vrea, mai precis, să spună: „Eu nu percep decît nişte rele, sau sisteme de rele independente unele de altele. Dar eu sînt incapabil să mă asigur că o intenţie anume, un plan sau o conştiinţă, leagă laolaltă toate aceste rele izolate. Mitul doar, personificînd sau antropomorfizînd Răul, este în stare să-i descopere o semnificaţie generală. În ce mă priveşte, eu îmi recuz cu modestie competenţa în direcţia aceasta".

Dar, să fim atenţi; aceasta revine la a spune că răul nu ar fi o realitate spirituală, ci o multiplicitate de greşeli, de erori, de accidente materiale, de hazarduri socotite a fi nefericite, de neadaptări şi de absurdităţi; o colecţie de mari şi mici scandaluri uneori explicabile pe plan local, sau pe care ne mulţumim să le declarăm absurde şi nebuneşti, dacă ele rezistă analizei noastre.

Acesta este motivul pentru care raţiunea se găseşte dezarmată în faţa erupţiilor brutale ale unui rău **organizat** de forţe obscure, după logica misterioasă şi avînd eficacitatea irezistibilă a inconştientului.

Să înregistrăm această carenţă raţionalistă şi să ne plasăm acum în viziunea esenţial sintetică a mitului.

Aici totul este „antropomorf“, şi chiar aşa şi trebuie să fie totul, în cele din urmă, pentru motivul fundamental că noi aici sîntem în lumea spiritului, a sensului şi a esenţelor creatoare, în lumea de unde provine orice formă, inclusiv forma

omului. Voltaire spunea: „Dumnezeu l-a creat pe om după chipul şi asemănarea Sa, dar omul I-a plătit cu aceeaşi monedă“. Butada aceasta înseamnă, pentru un raţionalist, că omul a inventat un Dumnezeu inexistent. Dar dacă luăm în serios primul termen, „Dumnezeu l-a creat pe om după chipul şi asemănarea Sa“, cel de al doilea termen devine normal. Dacă omul nu I-ar „plăti îndărăt“, nu l-ar restitui lui Dumnezeu această formă a cărei idee i-a venit de la Dumnezeu, această idee din care este format el însuşi, atunci s-ar îndrepta prin definiţie spre o eroare. (În fapt, el se înşeală, creînd nişte falşi zei. Dar atunci o face în măsura în care neglijează ajutoarele Revelaţiei, care să-i corijeze erorile sale egoiste. Acestea din urmă nu sînt „prea“ omeneşti — nimic nu este prea omenesc — ci nu îndeajuns de omeneşti).

La drept vorbind, omul modern trebuie să facă un mare efort pentru a se antropomorfiza el însuşi, adică pentru a se spiritualiza, dacă vrea să devină uman în înţelesul deplin al termenului. Căci în lumea spiritului totul este formă, intenţie, mişcare şi finalitate. Totul capătă figură şi nume, totul este **personificat.**

Astfel, dacă vorbim despre diavol, asta nu va însemna că am alege un mijloc facil de a ilustra nişte idei. Realul nu este făcut din idei şi din materie. Personal, eu îl concep ca fiind guvernat de structuri de forţe sau de ansambluri dinamice, anterioare oricărei forme materiale, oricărei idei pe care am putea-o elucida. Dinamismul particular pe care aş vrea să-l descriu în cartea aceasta poartă numele tradiţional de diavol.

Diavolul acesta despre care e vorba aici nu a ieşit dintr-o serie de texte mai mult sau mai puţin autentice sau vechi. Căci el este un agent permanent al realităţii umane, aşa cum o trăim cînd trăim cu adevărat, în starea noastră de creaturi libere, adică în permanenţă plasate în faţa unor alegeri, în contradicţie şi în perplexitate, în paradox, în tragedie. Toate acestea presupun şi existenţa unui bine şi a unui anumit **alt** [Page 20] [Page 21] **lucru decît binele. Dacă n-ar fi aşa, unde ar mai fi alegerea, tragedia, libertatea? Cînd acest nonbine, cînd acest rău capătă un sens, îl denumim diavol, şi eu accept acest nume.**

În paginile care urmează aş vrea să expun concepţia biblică despre diavol, nu în aspectele sale teologice propriu-zise, ci în măsura în care ea ne ajută să înţelegem mai bine adevărata natură a omului şi a vieţilor noastre în secolul pe care-l trăim. Cred că figurile mitului ne ghidează într-un mod mai sigur decît evidenţa modernă şi decît analizele raţiunii. Căci ele transmit o experienţă milenară, în faţa căreia deducţiile noastre individuale sau logice pe plan local, apar ca fiind hazardate şi provizorii, fragmentare şi

superficiale.

5. Îngerul căzut

„Am văzut pe satana ca pe un fulger căzînd din cer“ (Luca 10, 18)

Biblia ne învaţă că Lucifer este un înger căzut din cer. Îngerii sînt creaturi spirituale trăind şi lucrînd la fruntariile Celui Veşnic şi ale Creaţiei, ale eternităţii şi timpului. Sînt intenţii dumnezeieşti, **mesageri,** cum o spune denumirea lor greacă, **agellos;** slujitori cu zbor fulgurant, a căror iuţeală este însăşi cea a gîndului, şi aceasta este cauza pentru care ei sînt pentru noi nevăzuţi; inteligenţe fără înşelăciune, participînd la omniscienţa Creatorului, şi aceasta este cauza pentru care noi îi înţelegem rău. „Orice înger este înfricoşător!“, spune Rilke. Însă orice înger este bun, Îl slujeşte pe Dumnezeu. În fruntea ierarhiei lor sînt Arhanghelii.

Un singur Arhanghel şi-a trădat misiunea, mesajul şi însăşi fiinţa sa, şi acesta este Lucifer, Purtătorul Luminii (Luci-fer, care apare pentru prima dată în Isaia (14, 12 ş. u.), îl desemna probabil în pasajul acela pe regele Babilonului, căruia îi anunţa căderea. Mai tîrziu, Steaua Dimineţii îl va desemna mai degrabă pe Hristos, printr-o ciudată răsturnare a simbolului).

Satana s-a răzvrătit, a refuzat să slujească, a refuzat să-şi transmită mesajul divin, a vrut să se facă a fi original, autor al propriului destin, purtător al propriilor lui lumini. Şi îndată, prin înseşi legile firii, el a „căzut“ din ceruri, care alcătuiesc Împărăţia unde intenţia lui Dumnezeu domneşte la modul absolut. (Dacă se taie comunicarea, curentul „cade“). El a devenit propriul lui mesager, şi cum el nu este altceva decît spirit pur, o dată lipsit de sursa Duhului, el a devenit mesagerul Neantului şi al tainelor acestuia.

Dar, chiar decăzut, el şi-a păstrat ştiinţa de spirit pur. Asemenea unui artist care şi-a pierdut geniul şi nu mai crede în pictură, dar care şi-a păstrat „meseria“ şi pofta de a fi în avangardă, satana mai cunoaşte încă Spiritul şi duhurile, dar nu mai cunoaşte ţelul şi slava căreia ele îi sînt menite.

Pentru că a refuzat să-I slujească lui Dumnezeu, el a devenit cel care slujeşte Nimicului, nu mai slujeşte la Nimic. Şi tot ceea ce nu mai slujeşte la Nimic, în înţelesul spiritual, poartă semnul diavolesc. Însă **Nobody,** Nimeni, el însuşi rămîne Cineva. El ştie mai multe decît noi în ce priveşte misterele şi tainele lumii şi taina sufletelor pe care le înşeală... [Page 22] [Page 23]

6. Prinţul acestei lumi

Lucrurile acestea, care constituie moştenirea noastră de „copii ai lui Dumnezeu“. Este singura şansă a diavolului. Şi el nu o va scăpa...

Actul de orgoliu orbitor şi mistuitor, care l-a transformat pe Îngerul Luminii în Înger sau Prinţ al Tenebrelor, l-a condamnat la un imperialism fără limite, deci prin definiţie deznădăjduit. Pierderea Unicului Necesar face să se nască o sete de nestins prin esenţa ei. Lumea întreagă nu este în stare să umple vidul pe care-l cască în inima unei creaturi conştiinţa faptului că şi-a părăsit locul cuvenit în lume. Căzut dintru cele veşnice, satana vrea infinitul. Căzut dintru fiinţă, dintru A Fi, el vrea să aibă, tinde spre A Avea. Însă problema nu va putea fi rezolvată niciodată. Căci pentru a avea şi a poseda, ar trebui ca el să fie, şi el nu mai este. Tot ceea ce anexează el, el însuşi distruge. (Neantul neantizează, spune Heidegger). Şi, firește, el poate avea totul, căci el este numit Prinţ al lumii acesteia în Evanghelie — dar nu va avea niciodată decît **lumea aceasta.** El nu va recuceri niciodată Cerul, care este, la drept vorbind, sufletul lumii acesteia şi misterul transcendentului în imanenţă. El nu va avea din universul nostru decît carcasa materială. Şi probabil din sfărîmăturile acestei Case care şi-a pierdut rostul, el va strînge lemnele cu care să-şi încălzească infernul.

El ştie bine acestea. Şi din cauza aceasta dorinţa şi gelozia sa încrîncenată se abat asupra sufletelor noastre individuale. El ne dă tîrcoale asemenea unui leu care rage căutîndu-şi prada, spune Biblia. Rătăceşte în jurul nostru ca un gangster obsedat de răpirea copilului pe care să-l răscumpere. Şi este adevărat că victoriile sale vor fi totdeauna sterpe. Căci nu devii tată răpind un copil. Poţi fura copilul, dar nu paternitatea. Poţi fura puterea, dar nu şi autoritatea. Satana poate fura lumea aceasta, dar nu şi divinitatea ei. Şi totuşi, noi cei din stirpea omenească, noi putem pierde toate

7. Ispititorul

Şarpele era însă cel mai şiret dintre toate fiarele de pe pămînt, pe care le făcuse Domnul Dumnezeu. Şi a zis şarpele către femeie: „Dumnezeu a zis **El,** oare, să nu mîncaţi roade din orice pom din Rai?“. Iar femeia a zis către şarpe: „Roade din pomii Raiului putem să mîncăm; numai din rodul pomului celui din mijlocul Raiului ne-a zis Dumnezeu: «Să nu mîncaţi din el, nici să vă atingeţi de el, ca să nu muriţi!»“. Atunci şarpele a zis către femeie: „Nu, nu veţi muri! Dar Dumnezeu ştie că în ziua în care veţi mînca din el vi se vor deschide ochii şi veţi fi ca Dumnezeu, cunoscînd binele şi răul“ (Gen. 3, 1-5).

Vedeţi: înainte de ispitirea propriu-zisă **este îndoiala**! Primul procedeu al demonului constă în a arunca o îndoială asupra realităţii glasului dumnezeiesc şi, deci, asupra realităţii însăşi şi a structurilor sale. „Dumnezeu a spus El oare cu adevărat?...“. Îndată ce această incertitudine s-a insinuat într-un spirit, se întredeschide posibilitatea unei ispitiri. Căci nu există tentaţie acolo unde nu există nici o posibilitate de a imagina ceva care să fie altceva decît starea de fapt. Se spune bine că prilejul e cel care-1 face pe hoţ. Nu eşti ispitit să mergi în lună pentru că ştii că aşa ceva e imposibil. Dar ai fi probabil ispitit să mergi într-acolo dacă ţi s-ar sugera vreun mijloc oarecare de a face aşa ceva. Eva nici nu se gîndea să mănînce mărul acela înainte ca şarpele să nu fi [Page 24] [Page 25] pus la îndoială realitatea poruncii lui Dumnezeu. La originea oricărei ispite există prilejul întrevăzut de a

merge spre divinitate pe un drum mai scurt decît cel al realului; pe un drum pe care ţi l-ai inventa tu singur, în ciuda interdicţiilor pe care le ridică legile Creaţiei, ordinea divină şi însăşi natura omului. În cartea lui Enoh, anterioară Facerii, se spune că îngerii răi care au coborît pentru a se uni cu oamenii i-au învăţat pe aceştia artificiile magiei şi ale meşteşugurilor, însuşirile rădăcinilor, dar şi arta de a se sulemeni şi arta mînuirii armelor. Aceasta înseamnă că oamenii erau învăţaţi să se facă mai frumoşi şi mai puternici decît erau prin firea lor. Atunci, continuă povestirea, „necredinţa a crescut şi fărădelegile au încălcat şi şi-au sluţit toate felurile lor de a fi“ (Enoh 8, 2). Li se deschiseseră ochii asupra puterilor pe care le oferea facultatea de a crea, adică de a alege liber şi de a-şi orienta alegerea către ascultarea plină de încredere — urmînd calea arătată de Dumnezeu — sau spre un fel de sfidare anxioasă — urmînd calea divinizării sugerată de vipera orgoliului.

Şi iată al doilea moment al ispitirii:

„De aceea femeia, socotind că rodul pomului este bun de mîncat şi plăcut ochilor la vedere şi vrednic de dorit, pentru că dă ştiinţă, a luat din el şi a mîncat“ (Gen. 3, 6).

Vedeţi: nu răul în sine este cel care ispiteşte, ci totdeauna un bine pe care ni-l închipuim, şi chiar un mai bine decît cel pe care îl oferă Dumnezeu, un bine despre care ne închipuim că e „mai bine făcut pentru noi“.

Eva nu a fost ispitită de un lucru rău, ci de un măr foarte frumos şi bun, plăcut ochilor şi vrednic de dorit pentru minte. Ea nu a fost ispitită de dorinţa de a face rău, ci de ideea de a se face asemenea lui Dumnezeu, ceea ce pare în fond o idee excelentă. Din nefericire, dintr-un motiv oarecare, literalmente fundamental, lui Dumnezeu nu I-a plăcut ideea aceasta şi o excludea din realitatea Sa. S-a întîmplat că a mînca acest măr şi a se face asemenea lui Dumnezeu în felul

acesta pofticios, era răul, însemna să contravină planului de ansamblu şi poruncilor Grădinii Raiului; cu alte cuvinte, însemna că se trişa cu legile Creaţiei şi că se foloseau aceste legi în scopuri contrare firii.

Urmarea povestirii arată cît se poate de bine că însuşi acest calcul a dus la rezultate contrare. Pentru a fi vrut să ajungă pe o cale mai scurtă spre asemănarea cu Dumnezeu, Adam şi Eva au ajuns de fapt în afara Grădinii Raiului, în pustietatea pămîntului blestemat. Pentru a fi vrut să depăşească starea de imagine divină şi a se face cu adevărat dumnezei, ei s-au văzut decăzuţi din starea lor de umanitate desăvîrşită. „Cine vrea să facă pe îngerul, face pe animalul“, va spune despre ei Pascal.

Astfel, ispitirea este totdeauna o utopie — dacă utopia este în realitate imaginaţie — apoi dorinţă a unui bine pe care realul îl condamnă şi pe care planul divin nu îl prevede. Satana, atunci cînd vrea să-L ispitească pe Hristos, îi propune trei utopii, trei mijloace de a cuceri lumea pe o cale mai scurtă decît drumul Golgotei. La origine deci, „cel rău“ nu e cel

care acţionează din răutate (cel puţin în ochii lui). Ci este cel care se convinge că binele pe care l-a conceput el valorează mai mult decît adevăratul bine. „Cel rău face o lucrare care îl înşeală pe el însuşi“. Or, tocmai pentru că el se înşeală în primul rînd, lucrarea sa îl va înşela. Realitatea dispreţuită se va răzbuna automat. Păcatul este o vină, dar vină înseamnă deopotrivă eroare şi cădere. [Page 26] [Page 27]

8. „Cunoscînd binele şi răul“

Potrivit Cărţii Facerii, este privilegiul lui Dumnezeu să cunoască Binele şi Răul. Psihologii şi moraliştii moderni, arătînd că binele nostru şi răul nostru sînt relative, au dovedit că ei nu erau zei, că ei nici nu pretindeau să se pună în locul lui Dumnezeu, şi că erau deci capabili de bun-simţ. Binele şi răul, aşa cum le înţelege omul, sînt cutume depinzînd de timp, de civilizaţii şi deseori chiar de condiţiile fizice ale vreunei ţări. Binele şi Răul nu sînt cu adevărat deosebite decît în ochii lui Dumnezeu — nici măcar în ochii diavolului, totdeauna acesta fiind înşelat de un act de iubire pe care el îl va lua drept o prostie. Adevărul este că numai Dumnezeu cunoaşte planul de ansamblu şi intenţia finală a întregii Sale Creaţii. Şi numai raportîndu-se la acest plan şi la această intenţie — în parte revelate — pot fi judecate fără greşeală actele creaturilor. „Să nu judecaţi“ spune Evanghelia.

Această perspectivă biblică, raportînd totul la Dumnezeu şi la voinţa Sa suverană, ne permite să avem asupra Răului o vedere mai puţin localizată şi mai pătrunzătoare decît cea a moralităţii noastre omeneşti. O iluzie comună şi aproape inevitabilă ne împinge să credem că anumite acte omeneşti sînt răufăcătoare în sine şi constituie Răul. Acesta capătă atunci o valoare obiectivă: el devine o realitate autonomă şi concretă, care trebuie distrusă sau combătută ca un duşman exterior fiinţei noastre.

Pentru a risipi această iluzie magică, să ne raportăm la ceea ce ne-a arătat Biblia despre satana. Lucifer a căzut din Ceruri pentru că a vrut să-L imite pe Dumnezeu. El a devenit mesagerul care nu mai are un mesaj real, agentul Neantului printre noi. Din clipa aceea, el nu mai poate crea decît Nimicul, care nu are existenţă. A crea răul este cu neputinţă,

dar asta nu înseamnă că răul nu există. Pentru a acţiona, diavolul este silit să folosească ceea ce există, şi ceea ce e bun prin definiţie, fiind creat de Dumnezeu. Satana, prin el însuşi, nu poate să facă nimic, dar îi rămîne o posibilitate: anume să ne incite să facem abuz de libertatea noastră şi de bucuriile pămîntului.

Nici diavolul şi nici omul păcătos nu pot cu adevărat **să facă răul,** aşa cum ne face să credem o formulă înşelătoare. Însă omul poate **să facă rău,** adică greşit, ceea ce face el cu darurile Creatorului. El nu poate să creeze o roadă care să fie „răul“, ci poate să mănînce o roadă bună într-un fel răufăcător, împotriva Ordinii date. Răul în sine nu există cu titlul cu care Binele există în sine. Răul nu e decît o rea folosire a binelui, înţelegînd prin aceasta a ceea ce există. Aceasta este situaţia fundamentală şi primitivă. Totuşi, diavolul fiind gelos pe Dumnezeu, el înţelege să ne facă să credem că şi el poate să

creeze. Şi din cauza aceasta, el întreţine în noi iluzia unui rău obiectiv căruia el i-ar fi în chip evident autorul. Răul acesta în sine nu este nici descris, nici menţionat în Cartea Facerii. El nu este decît un miraj al demonului, o proiecţie a erorilor noastre în afara noastră înşine, obnubilînd în ochii orgoliului nostru Creaţia desăvîrşită şi figura diavolului.

De abia mai tîrziu, după mai multe generaţii de păcătoşi în cursul istoriei, sau de păcate într-o viaţă, răul va sfîrşi prin a-şi dezvălui un fel de consistenţă proprie — şi ea tot aparentă, însă activă, o contranatură, dar devenită o a doua natură. Şi în clipa aceea Baudelaire poate scrie: „Bărbatul şi femeia ştiu din naştere că în rău se găseşte voluptatea... Voluptatea unică şi supremă se află în certitudinea de a face răul". Cred mai degrabă, cum spune William Blake, că de fapt „căderea n-a făcut să se nască nici o plăcere", şi că voluptatea despre care vorbeşte Baudelaire ar trebui numită mai curînd: durere iubită, dorinţă inconştientă de moarte. Căci aici s-au declanşat mecanismele complicate ale per- [Page 28] [Page 29] versiunii, ale autopedepsirii unei conştiinţe sfîşiate şi ale dorinţei — pînă la urmă — de propria distrugere. A se distruge singur pentru a se dezvinovăţi! Pentru a scăpa astfel într-un anume fel, propriu păcătosului, de consecinţele răului pe care l-a săvîrşit; pentru a se ispăşi singur fără a separa răul. Acesta este misterul sinuciderii şi al logicii lui Iuda, ultima ispitire, suprema utopie.

9. Mincinosul

Să examinăm acum ceva mai îndeaproape şi în detaliile vieţii noastre prezente cum ajunge diavolul să se insinueze în structurile fiinţei, deci ale binelui. Am spus că el trebuie să treacă prin om pentru a acţiona asupra realităţii. Însă în acest omenesc, pe unde poate el pătrunde?

Omul numai, el singur, în întreaga Creaţie, poate spune ceea ce nu este, şi poate minţi printr-un act al voinţei sale deliberate.

Mineralul stă acolo unde a fost el alcătuit, planta creşte acolo unde s-a fixat sămînţa, animalele mute sînt prizonierele ordinii inepuizabil de darnice a instinctului. Însă omul a primit puterea de a vorbi, de a crea şi de a denatura. Prin harul limbii, el poate spune adevărul; prin vina limbajului, el poate să contrazică adevăratul. El poate crea potrivit perspectivelor Creaţiei, el poate crea, de asemenea, în răspăr. El poate fi un agent responsabil al naturii operante, dar el poate să facă şi grevă, se poate răzvrăti şi poate fabrica antinatura sau denaturarea.

Această duplicitate a puterilor noastre constituie libertatea noastră. Ea îi este deopotrivă semnul şi condiţia necesară. Ea reprezintă gloria noastră echivocă.

Tocmai prin libertate, din cauza ei şi prin ea, avem noi puterea de a păcătui. Căci a păcătui înseamnă a trişa cu ordinea, a opune legii divine derogările noastre egoiste, greşelile de calcul şi vederile noastre mioape şi interesate. A păcătui înseamnă a falsifica ceva în

ordonanţa cosmosului. Şi înseamnă totdeauna, într-un fel sau altul, a spune o minciună sau a o înfăptui.

Prin limbaj, omul dovedeşte că este liber. Prin limbaj el poate minţi. Doar prin libertatea sa el poate păcătui. Şi păcatul nu este altceva decît o minciună. Însă minciuna proferată ne leagă. Libertatea jucată potrivit Legii sporeşte; jucată împotriva Legii ea se pierde. Cu cît ea creşte mai mult, cu atît mai mare pare miza, şi cu atît mai mare ispita de a cîştiga imediat ceea ce se vede, chiar dacă astfel ni se închide invizibilul şi infinitul posibilului divin. Apucînd prada, pierdem umbra, însă umbra însemna creativitatea, belşugul entuziasmant, adică „îndumnezeitor" al dorinţei...

Să înţelegem acum că diavolul nu ar putea nimic fără libertatea noastră. Căci numai prin noi acţionează el în lume, şi provocînd abuzul libertăţilor noastre poate el acţiona în noi şi ne poate lega. Dacă Eva n-ar fi fost liberă să mănînce acel măr oprit, Eva n-ar fi putut păcătui, şi nici Adam n-ar fi urmat-o.

Astfel, gloria bărbatului fiind libertatea sa, este limpede că aici era punctul în care Cel Viclean trebuia să ne atingă orgoliul şi să se insinueze în cele mai tainice fortificaţii de apărare ale noastre. Ne fusese dat cuvîntul pentru a răspunde adevărului, şi pentru a-l extinde şi a-l confirma prin virtutea mărturiei, astfel că e limpede că marea ambiţie satanică trebuia să fie să înhaţe cuvîntul încă din gura noastră, spre a falsifica astfel mărturia încă din izvorul ei. Şi din cauza aceasta Biblia spune cu toată energia că, atunci cînd minţim, diavolul însuşi este cel „care scoate limba în limba noastră".

Dar sînt două feluri de a minţi, tot astfel cum sînt două feluri de a înşela un client. Dacă la cîntar se arată 980 de gra- [Page 30] [Page 31] me, poţi spune: e un kilogram. Minciuna ta rămîne relativă la o măsură variabilă a adevărului. Dacă clientul controlează, poate vedea că este furat, şi tu ştii cu cît anume l-ai furat: e un adevăr care rămîne judecător între voi. Dar dacă demonul te împinge să falsifici însuşi cîntarul, criteriul adevărului este denaturat, şi nu mai există control posibil. Şi puţin cîte puţin tu vei uita să înşeli. Putem pune rămăşag chiar că îţi vei da toată silinţa să cîntăreşti cît mai cu grijă şi mai riguros, că vei mai şi adăuga puţin de la tine, „să rotunjeşti cîntarul", pentru surîsul cumpărătorului şi mulţumirea propriei tale virtuţi. Şi aceasta este minciuna pură, lucrarea propriu-zisă a diavolului. Începînd din clipa cînd ai falsificat însăşi măsura adevărului, toate „virtuţile" tale sînt puse în slujba răului şi vor fi complice ale lucrării celui viclean.

„Diavolul este mincinos şi tatăl minciunii"[1], spune Evanghelia, aşa cum e citată de obicei. Aici e vorba de prima minciună, cea care se limitează la a trece sub tăcere adevărul (neîncetînd în vremea aceasta să-l cunoşti) sau a-l nega (ştiind că din atîta lucru adevărul nu încetează să existe). Dar textul original al acestui verset este nesfîrşit mai ciudat. „Diavolul este mincinos, ni se spune, **şi el este tatăl propriei sale minciuni**".

Pe aici intrăm în însăşi taina răului. Tatăl minciunii este cel care o zămisleşte, o concepe prin propria sa lucrare, abuzînd de un adevăr pe care-l respinge îndată ce l-a mînjit şi care

va muri dînd naştere acestui monstru. E o creaţie monstruoasă minciuna, căci minciuna prin esenţa ei nu există! Este un fel de decreare. Este o înşelătorie cu formă găunoasă, o născocire bastardă şi o lucrare a unei arte neautentice.

[1] În Sfînta Evanghelie după Ioan se spune (8, 44): „Voi sînteţi din tatăl vostru diavolul şi vreţi să faceţi poftele tatălui vostru. El de la început a fost ucigător de oameni şi nu a stat întru adevăr, pentru că nu este adevăr întru el. Cînd grăieşte minciuna, dintru ale sale grăieşte, căci este mincinos şi tatăl minciunii“ (n. tr.).

Diavolul este tatăl falsei arte, al tuturor operelor care nu sînt „nici bune, nici rele“, pentru că actul din care s-au născut ele suprimă înseşi măsurile frumosului. Nu sînt cu putinţă greşeli ale gustului acolo unde nu mai există gust, cum nu mai e cu putinţă vreo crimă acolo unde nu mai există Lege. Poate că aici descoperim raţiunea din urmă a minciunii: ea rămîne mereu dorinţa inocenţei utopice. Minciuna obişnuită nu era decît omisiunea binelui sau negarea unui adevăr care subzista în altă parte şi ne judeca în continuare. Însă minciuna diavolească îl neagă pe judecător. Ea nu pleacă decît de la ea însăşi şi proliferează în autarhie, ca o celulă bolnavă, introducînd în univers acest sofism al spaimei pure: minciuna fără nici un adevăr, a adevărului nul.

10. Acuzatorul

Prin îndoiala pe care o strecoară în inima noastră în ceea ce priveşte ordinea divină, satana ne face să dorim un bine mai bun, pe care ni-l şi înfăţişează. Este şi acesta un bine, gîndim noi. Însă această mişcare a sufletului creator, din clipa în care este întoarsă de la ţelurile prevăzute de Dumnezeu, ne aruncă în braţele răului, care este deraierea binelui şi realului către neant.

O dată făcut răul acesta, satana se dezvăluie ca un duşman de moarte al omului, pe care-l înşelase pînă atunci prefăcîndu-se că simpatizează cu idealismul răzvrătirii sale. Şi iată că el ne atrage într-o nouă coborîre a spiralei care se îndreaptă spre infern; el ne acuză, cu o perfecţiune angelică, fără a mai lăsa loc gîndului unei posibile reparaţii.

Există pe lume un singur lucru mai rău decît a te îndoi de bine şi de real, şi acesta este să te îndoieşti de iertare, o dată [Page 32] [Page 33] ce ai trădat binele şi realul. Căci îndoiala în iertare ne aruncă şi mai adînc în rău, laolaltă cu întunecata plăcere masochistă care-ţi insinuează: „după mine potopul“ şi „cu atît mai rău pentru mine“. Trebuie să credem în iertare pentru a îndrăzni să mărturisim răul pe care l-am săvîrşit; pentru a îndrăzni să ne numim vină propria vină; şi pentru ca astfel să poată renaşte încrederea care, numai ea, ne va da curajul să clădim din nou. Cel care se îndoieşte de iertare nu-şi poate mărturisi crima, şi cel care nu şi-o mărturiseşte nu-i va cunoaşte niciodată întreaga dimensiune.

Diavolul este Acuzatorul care vrea să ne facă să ne îndoim de iertarea noastră pentru a ne sili să fugim în remediile unui rău mai mare. Apocalipsa îl numeşte ca fiind „Acuzatorul fraţilor noştri, cel care-i învinovăţeşte în faţa lui Dumnezeu, ziua şi noaptea“. El este cel care-i cerea capul lui Iov în faţa tribunalului ceresc. Nemulţumindu-se să ne prindă în capcanele sale, îndată ce ne-a prins, el este primul care ne denunţă în faţa lui Dumnezeu,

în chipul cel mai nemilos. Nu din dragoste de dreptate, ci din dragoste pentru pedepsirea noastră, din ură rece. Din plăcerea sterilă de a avea dreptate.

Aceasta pentru că el se conduce după legalitate, după binele pe care-l cunoştea el la origini, un bine gata făcut, oprit locului pentru veşnicie. De la căderea sa, el a pierdut sensul Creaţiei continue, dinamismului imanent al realului. Mai presus de orice, el ignoră înţelesul dramei Răscumpărării. Nu ştie şi nu vrea să ştie că Dumnezeu menţine lumea în fiinţă în pofida greşelilor noastre, prin virtutea mereu creatoare a unei morţi care este centrul Istoriei şi al fiecăreia din istoriile noastre individuale...

Astfel că, oriunde este condamnat **fără milă** aproapele nostru sau sîntem condamnaţi noi înşine, să fim siguri că diavolul este cel care vorbeşte, Acuzatorul care consideră iertarea drept o simplă greşeală de logică, şi graţia şi harul drept o eroare de calcul statistic.

Duplicitatea infernală constă în a ne face să credem că nu există judecător, nici ordine divină a realului, şi îndată ce credem aceasta să ne acuzăm de contravenţie în faţa Judecătorului. Astfel morala laică, morala datoriei kantiene şi a rutinelor burgheze care exclud Dumnezeul personal, ne acuză şi ne lipseşte în acelaşi timp de orice recurs la Cel Care iartă. Ea nu lasă celor mai buni din rîndul victimelor sale nimic altceva decît eroismul sadic al revoltei faţă de ei înşişi.

11. Legiune

În sfîrşit, Biblia îl numeşte pe diavol: Legiune. Aici am putea comenta la nesfîrşit, potrivit cu natura subiectului. Să ne mărginim la a indica trei direcţii de gîndire: le vom urma pe tot parcursul cărţii.

Dacă diavolul este Legiune, aceasta înseamnă în primul rînd că, fiind tot timpul unul singur, el poate îmbrăca tot atîtea aspecte diferite, cîţi indivizi există pe lume.

Dar aceasta poate însemna, de asemenea, că diavolul este masa anonimă.

Şi în sfîrşit, că fiind toată lumea, sau oricine, el ne va apărea ca nefiind Nimeni în special. Şi aceasta ne readuce la prima din vicleniile lui, care constă în a ne face să ne îndoim de însăşi existenţa lui.

Numele de Legiune evocă pe de altă parte mitul elenic al lui Proteu. Am enumerat rolurile principale pe care diavolul le are în Biblie: ele sînt toate, într-un fel sau într-altul, **deghizări** ale nefericirii sale originare. Satana se teme să se arate aşa cum este, lucrul e evident, pentru că el se teme chiar şi de faptul că ar exista în ochii noştri. El nu le va înfăţişa deci [Page 34] [Page 35] oamenilor decît măşti, pe rînd liniştitoare sau măgulitoare. „O travestire eşti, văd asta, o viclenie hîdă prin care Duşmanul nostru, bogat în înşelăciuni, îşi lărgeşte lucrarea“ (Shakespeare, „A douăsprezecea noapte“, II, 2).

Putem înţelege această viclenie. De ce sîntem ispitiţi uneori să trăim prin delegaţie şi sub o mască? Pentru că aceasta permite vanităţii noastre să se mulţumească, în pofida noastră înşine, în ciuda exigenţelor noastre reale şi mult dincolo de posibilităţile noastre. Ciudat e că sîntem astfel făcuţi încît ne bucurăm în taină, în sinea noastră, de un succes obţinut „sub mască", în vreme ce îi atribuim măştii relele noastre. Sîntem gata să ne însuşim meritele unui bine căruia nu i-am fost decît actorii, în vreme ce ne grăbim să proiectăm asupra Lucrurilor, Destinului sau Celorlalţi, un rău ale cărui origini sînt în realitate în noi. Astfel, fiecare din noi, în calitatea sa de patriot, se simte flatat de o victorie naţională, în vreme ce atribuie înfrîngerea doar şefilor.

Aici diavolul se joacă de fapt cu spaima noastră de a ne recunoaşte răspunzători de vieţile noastre. Odinioară el recurgea la travestirea veşmintelor. Astăzi costumul nu mai înseamnă nimic. Fenomenul acesta al deghizării, al travestirii s-a interiorizat devenind evaziune morală. Jucăm, fără frica de pedeapsă, un rol în primul rînd faţă de noi înşine, ca într-un vis. Lumea actuală e plină de indivizi care poartă pe dinăuntru haine de închiriat. Ei 5e ascund în proprii lor ochi. Cum l-ar mai cunoaşte ei pe satana, dacă nu vor să-şi vadă nici adevărata lor fiinţă, cea care ia hotărîrile, singura în faţa căreia s-ar putea dezvălui Ispititorul?

12. Sofismul

Îngerul căzut ne spune: eu sînt cerul tău, nu mai există altă speranţă. Prinţul acestei lumi ne spune: nu există o altă lume. Ispititorul ne spune: nu există judecător. Acuzatorul ne spune: nu există iertare. Mincinosul rezumă totul, oferindu-ne o lume fără obligaţii şi sancţiuni, închisă asupra ei însăşi, dar creată din nou, fără încetare, după chipul propriilor noastre complezenţe: nu există realitate. În sfîrşit, Legiunea rosteşte ultimul blestem: nu există Nimeni.

Lumea modernă (şi fiecare dintre noi în ea), în măsura în care cultivă un vis al zeificării omului prin ştiinţa sa; în care neagă orice transcendenţă; în care se închide în autarhiile puterii şi pasiunii; în care îşi îneacă în sfîrşit vocaţia persoanei în anonimatul iresponsabil — lumea modernă (şi fiecare din noi în ea) se predă legii satanei. În acelaşi timp însă, ea devine incapabilă să-l cunoască pe cel căruia îi slujeşte!

Satana vrea să ne facă să credem că nu există o altă lume. Dacă îl credem, se vădeşte imediat că nu mai putem crede nici în Dumnezeu, **nici în satana**! Dacă nu există cer, aşa cum ne spune satana, nu mai există nici infern, nici Stăpîn al infernului. Dacă nu există judecător, nu mai există nici vină, nici Autor al răului. Dacă nu mai există adevăr, nu mai există nici minciună, nici Mincinos. Dacă nu mai există nimeni, în sfîrşit, nu mai există nici **el**!

Astfel, **cu cît el ne bîntuie mai distrugător viaţa, cu atît mai puţin îl putem recunoaşte** Cu cît este el mai eficient, cu atît pare mai puţin primejdios. Propria lui acţiune îl ascunde ochilor celui pe care această acţiune îl domină. El se risipeşte în

succesul său şi triumful său înseamnă incognito-ul în care intră el. [Page 36] [Page 37]

Dovada că diavolul există, acţionează şi reuşeşte constă tocmai în faptul că noi nu mai credem în el.

Dar invers, nu există îndoială că acest Ascuns îşi pierde puterea pe măsură ce el este „revelat“, cum spun fotografii, şi că astfel el este lipsit de beneficiul atacului prin surprindere, tactica sa favorită. Am supus deci acest incognito al satanei reactivului Revelaţiei, care îl face vizibil ochiului spiritual.

Şi cum are să procedeze el de acum înainte pentru a înşela acest ochi încercat, pentru a adormi acest simţ al răului pe care-l trezeşte în noi cunoaşterea Binelui, aşa cum soarele face să renască umbrele?

13. Diavolul şi păcatul

Să ne închipuim că diavolul s-ar duce să se ascundă în însuşi păcatul, **în păcatul în general**, aşa cum îl înţeleg predicatorii şi moraliştii de astăzi. Ar fi un calcul excelent, pentru două motive, pe care, de fapt, iată-le: în primul rînd, am fi împinşi să credem că diavolul nu este „nimic altceva“ decît o figurare naivă a păcatului; în al doilea rînd, nu ne-ar mai veni gîndul să mergem să-l căutăm pe diavolul în virtuţile noastre.

În adevăr, diavolul nu este primejdios acolo unde se arată şi ne sperie, ci numai acolo unde noi nu ştim să-l vedem. El ne-ar înfricoşa de moarte dacă ni s-ar arăta, şi am fugi fără să-l mai ascultăm, în vreme ce păcatul ne face mai puţin teamă cît ne stîrneşte pofta. Dacă am şti să-l vedem pe diavol în păcat, am fi cu mult mai prudenţi. Viclenia lui este deci să se facă invizibil chiar în mijlocul adevăratelor noastre ispite. Aici îşi va arăta el laba albă, ca lupul cel marc şi rău din basmul cu Scufiţa Roşie, în vreme ce-şi va lăsa văzute coarnele şi strîmbătura în nişte închipuiri ridicole, foarte departe de locul acţiunii sale reale. N-aţi cunoscut cu toţii doamne din acelea încîntătoare care şi încep să ţipe cum vine vorba de diavol: „Îngrozitor, mă speriaţi de tot, simt că n-am să mai dorm la noapte!“, dar care, altminteri, mint fără cel mai mic scrupul, sînt egoiste cu toată patima şi nu au în general nici o tulburare a conştiinţei? Ele nu-l concep pe diavol ca pe instigator al păcatelor lor, ci ca pe un fel de apariţie de coşmar, care aduce ghinion şi care le vrea răul. Ele sînt sigure că diavolul e lipsit de orice putere asupra noastră în altă parte decît în păcatul nostru, şi numai prin păcatul acesta.

Diavolul ca apariţie, fără legături cu noi înşine şi cu totul exterior vinovăţiilor noastre, acela nu este cu adevărat „nimic altceva“ decît o proiecţie, în afară de noi înşine, a păcatului, căruia noi îi sîntem autorii şi pe care refuzăm să ni-l asumăm. Acest subtrefugiu al inconştientului nu are alt scop decît să ne exonereze de o parte ruşinoasă din noi înşine. Dacă rezultatul ne apare ciudat şi fantastic, aceasta se întîmplă pentru că însăşi ideea că noi am putea fi vinovaţi ni se pare stranie şi fantastică.

Însă alţii, dintre adepţii virtuţilor active şi ai înţelegerilor spirituale, îmi vor spune: „De ce să vorbeşti despre un diavol personal? Vedem foarte bine păcatul, dar nu-l vedem pe diavol. Nu putem să facem economie de el? Dacă am risipi păcatul, am constata că nu e nimeni în spatele paravanului“.

Aici, diavolul, în loc de a se deosebi în chip înşelător de păcatul nostru, a ales calea de a se confunda cu acesta pînă la punctul în care ajunge să se creadă această abstracţie ca fiind **mai adevărată** decît figura mitică. Viclenia este subtilă şi ne cere puţină isteţime spirituală pentru a fi dejucată. [Page 38] [Page 39]

Firește, păcatul o dată devenit a doua noastră natură, el poate părea că acţionează de la sine şi fără Autor, în virtutea unui fel de inerţie sau a forţei obişnuinţei. Ne stăpîneşte o obişnuinţă a răului, pe care am putea-o numi păcatul habitual sau aproape păcatul normal. E adică propensiunea noastră cu totul mecanică de a încălca cele Zece Porunci, adică de a săvîrşi păcate, care n-au nimic foarte misterios în ele şi sînt catalogate cu exactitate: laşităţi şi minciuni, acte de orgoliu sau de egoism, furturi, trădări şi răutăţi de tot felul. E posibil ca diavolul în persoană să nu se deranjeze pentru atît de puţin lucru. Ca un director de ziar care nu se ocupă personal de ştirile cu cîinii călcaţi de maşini, rezervîndu-se pentru marile catastrofe ale politicii mondiale. Dar iată unde se va putea vedea ivindu-se vîrful urechii lui ascuţite: exact în clipa în care păcatul nu mai este recunoscut ca atare şi vrea să se justifice.

În mecanismele moştenite ale micilor noastre păcate de fiecare zi, simţim cîteodată intervenind parcă un moment de accelerare plină de panică: el este! Dintr-o dată, lucrurile se agravează şi se încurcă, nici nu mai ştim de ce; devin inextricabile, nu mai ajungem să deosebim falsul de adevăr, iubirea de cruzime: este el, care preia în mîinile sale jocul! Este el, cel care ne inventează sofismele morale, ne şterge categoriile, ne transformă acest păcat obişnuit într-o „virtute“ delirantă, într-o ameţeală de falsă inocenţă, într-o exaltare de putere distrugătoare. Este el, cel care creează situaţiile extreme, fără ieşire.

Cazurile de genul acesta sînt singurele în care voi încerca să descriu acţiunea diavolului în păcatele noastre catalogate. Pe celelalte le las în seama moraliştilor, predicatorilor, legislatorilor sau dictatorilor însărcinaţi să ne aducă aminte de regulile noastre (vezi mai jos capitolele despre Hitler, apoi despre dragoste şi pasiune).

Intenţionez acum să mă ocup aici de un sport cu mult mai fascinant: vînarea diavolului în idealurile noastre şi în lipsa de semnificaţie a actelor noastre. Şi aceasta nu din dragoste de paradox, ci dimpotrivă, dintr-un motiv fundamental, şi pe care încercau să-l desluşească toate cele spuse înainte. În ultimă analiză, diavolul nu poate acţiona decît în bine, prin mijlocirea virtuţilor noastre. Căci noi ştim că el nu poate crea nimic, nici măcar propriul său cîmp de acţiune. El nu poate deci face altceva decît să strîmbe şi să deformeze ceea ce există şi a fost făcut bine de către Dumnezeu. Viciile noastre, ele însele, nu sînt adevărate creaţii ale diavolului, ci doar virtuţi rău orientate. Sensul originar al elanului lor, strîmbat sau invertit prin orgoliul nostru şi prin inerţia sufletelor noastre,

devine aproape invizibil conştiinţei omeneşti. În viciu este o virtute scoasă de pe orbita sa sau redusă la o totală lipsă de semnificaţie. Ea era binele, dar diavolul s-a amestecat în ea, exact în clipa cînd aveam alegerea între folosirea ei legală şi abuzul acestui bine.

Dacă deci evit să merg să-l caut pe diavol acolo unde oricine se aşteaptă să-l găsească, în locurile prost famate ale periferiilor sau în hăurile vieţii noastre private, să nu se socotească aceasta din partea mea ca reprezentînd dorinţa de a surprinde. Pur şi simplu, diavolul locuieşte în altă parte, împins de logica imperativă a camuflajului, ascultînd principiul fatal al existenţei sale de împrumut şi parazitară, el şi-a ales ca domiciliu permanent „mormintele cele văruite“ pe care le blestema Hristos. Eu îi dau întîlnire în virtuţile noastre. [Page 40] [Page 41]

14. Psihanalistul redus la tăcere

Un ultim cuvînt cu privire la realitatea mitică a satanei: aş vrea să corijez prin virtutea unei îndoieli concluziile şi mai raţionale încă pe care le-ar putea scoate, în pofida voinţei mele, un cititor din aceste pagini.

De îndată ce veţi crede că-l zăriţi pe diavol pentru că a făcut cam prea multe, de îndată ce veţi încerca să-l demascaţi în păcat, el vă ameţeşte făcîndu-vă să vă spuneţi, prin gura savanţilor, că păcatul însuşi nu există: tulburare a glandelor endocrine sau fantezii ale subconştientului, maladie mintală sau condiţionare socială insuficientă. Noi nu sîntem răspunzători de nimic. Noi nu sîntem răi, ci bolnavi...

Psihanaliza, considerată în ansamblul său şi în tendinţa sa generală — fără îndoială inconştientă — poate fi definită ca o tentativă de a reduce păcatul şi Răul la nişte mecanisme subiective, asupra cărora şi-ar putea înstăpîni puterea. Fiecare epocă îşi are utopia sa. Evul Mediu căuta piatra filosofală în coarnele alchimiştilor.

Noi încercăm să-l dizolvăm pe diavol în apele tulburi ale subconştientului. Nu e nici acum decît tot o variantă ştiinţifică a sofismului acelui vechi **incognito.** Nu există diavol în ochii freudiştilor, ci doar o credinţă în diavol, rezultînd din „proiecţia“ unui sentiment de culpabilitate. Vindecaţi acest sentiment, şi nu veţi mai avea credinţă în diavol, deci nici în existenţa lui. Demonul nu ar fi decît o imagine a nevrozei, ceva care se tratează, se vindecă şi se risipeşte la capătul tratamentului.

N-am vrea nimic mai mult decît să credem asta. Însă psihanaliştii şi adepţii Christian Science-ului înşişi ştiu bine că există accidente ireductibile la psihologie, că există fapte, să spunem ţigle căzînd de pe acoperişuri, şi care cad deopotrivă pe oamenii normali ca şi pe oamenii torturaţi de complexele lor. Or, căderea îngerului Lucifer este tocmai Accidentul absolut care survine în istoria lumii.

Îmi place, de altfel, să-i opun psihanalizei o parabolă care mi-a fost prezentată ca poveste adevărată şi pe care o găsesc prea frumoasă ca să nu fie adevărată.

Cînd C. G. Jung a fost întrebat dacă el crede în fenomenele oculte, marele psihanalist s-a mulţumit să răspundă cu următoarea anecdotă.

Într-o zi a venit la el la Zürich o doamnă şi i-a expus chinurile de care suferea: nu putea să se plimbe pe stradă fără să se vadă de îndată atacată de păsări. De luni de zile era silită să nu mai iasă decît în trăsura închisă. Considerînd ea însăşi că era vorba de o halucinaţie, îi cerea lui Jung să o trateze.

Oricine ştie ce înseamnă o pasăre (simbol al sexului masculin, potrivit lui Freud. Simbol al spiritului într-un mare număr de mitologii. Instinctul sau spiritul, odată neglijate, refulate, vin să se răzbune pe calea ocolită a unei agresiuni simbolice: de exemplu coşmarele noastre).

Cazul părea limpede şi vindecarea uşoară. Şedinţele au început imediat. După două sau trei luni starea generală a acestei doamne se ameliorase sensibil. Dormea mai bine, îi revenea pofta de mîncare, migrenele durau mai puţin. Dar nu se petrecea nici o schimbare în ce priveşte fobia păsărilor... Tratamentul a fost continuat. Toate complexele obişnuite apăreau unul după altul, se mărturiseau, se deschideau şi în cele din urmă se rezolvau după toate regulile artei. Însă nu se manifesta în continuare nimic care să pară să se fi raportat mai de aproape sau mai de departe la păsările agresoare.

A trecut un an fără progrese. Medicul începea să deznădăjduiască, se gîndea chiar să abandoneze tratamentul. (Şi ştiţi totuşi că nimic nu se compară cu răbdarea unui psihanalist !). În sfîrşit, într-o zi de vară, bolnava a mai venit pentru o ultimă încercare. Era o căldură toridă. Jung are o vilă pe malurile lacului Zürich. El a propus ca şedinţa să aibă loc într-un mic pavilion pe marginea apei. Ies amîndoi, doamna întîi; şi îndată ce ajung în grădină, conchide Jung, ei bine... **păsările au început să o atace!**“.

Partea a doua
Hitler sau alibiul

1. Unde apare necesitatea unui alibi

E ciudat de constatat că de la sfîrşitul Evului Mediu, de cînd Luther i-a aruncat călimara în faţă la Wartburg, noi n-am mai ştiut să compunem o viziune modernă a diavolului. Doar Kierkegaard îl mai recunoscuse, poate, tocmai sub forma **cernelii** de tipografie, atunci cînd nota că nu mai poate fi predicat cu folos creştinismul într-o lume dominată de presa de fiecare zi.

Totuşi, acest incognito al Prinţului acestei lumi a devenit greu de menţinut în cursul primei treimi a secolului nostru, atunci cînd catastrofe prea stridente zdruncinau temeliile optimismului nostru şi ale credinţei noastre naive în eliminarea progresivă a răului prin Ştiinţă şi Prosperitate.

Asupra capetelor noastre, pe cerul oraşelor noastre, păsări mari se învîrteau cu zumzet sinistru, **şi păsările acestea ne atacau**!

Oamenii discutau cu ajutorul bombelor, care nu dovedeau nimic în ce priveşte înseşi faptele în cauză. Oamenii picoteau în biserici aproape la fel de goale de credincioşi ca şi de credinţă. Economiseau banii timp de o viaţă pentru ca să şi-i piardă într-un ceas la o Bursă înnebunită de agenţi pretins misterioşi. Ascultau la radio, seară de seară, zgomote fără suită, cacofoniile ameţitoare şi îndobitocitoare ale muzicilor din toate secolele, de-a valma, întrerupte de discursuri emfatice şi gîfîite, ca reclame ale unor pilule sedative. Se striveau unii pe alţii în oraşe extenuante, haotice şi urît mirositoare. Pretutindeni, creatorii erau plătiţi mai prost decît cei care se foloseau de creaţiile lor: orice scară a valorilor fusese răsturnată sistematic. Toată lumea era împotriva războiului şi toată lumea accepta să facă războiul sub lozinca „libertăţii“, în timp ce poliţia şi Statul îşi extindeau pe zi ce trece pu- [Page 46] [Page 47] terile. Erau puse la cale, cu meticulozitate, în seninătatea laboratoarelor, masacre masive. Toţi şefii de stat repetau aceleaşi fraze plate, senile, pe care toată lumea le ştia a fi mincinoase. Politica devenise sclerozată, economia incontrolabilă şi delirantă, morala în plină derută şi poporul trăia din cinema aşa cum odinioară trăise din religie.

„Dacă lucrurile continuă aşa, îşi spuse diavolul, oamenii au să-şi dea seama că eu exist totuşi mai departe. Or, trebuie ca lucrurile să continue aşa, dar eu nu ţin să fiu recunoscut. Să lăsăm deci la o parte acest incognito care nu mai poate fi menţinut şi să-l înlocuim cu vreun alibi prudent... Să alegem pista falsă cea mai atrăgătoare, imaginea cea mai înşelătoare a răului pe care ei îl îndrăgesc de fapt în inima lor, şi pe care trebuie să-i facem să creadă că îl detestă“.

2. A doua scamatorie

Şi astfel, cu începere din 1933, diavolul ne-a făcut să credem că el era pur şi simplu dl. Adolf Hitler, şi nimeni altcineva. Aceasta a fost a doua lui scamatorie.

3. Este oare Hitler Antihristul?

Eu consider acţiunea lui Hitler ca fiind mai diavolească în realitate decît şi-o închipuie cei care au crezut că văd în el pe diavolul în persoană. Dacă führerul era diavolul sau Antihristul, lucrurile ar fi poate prea simple. Ar fi fost de ajuns ca el să fie suprimat pentru a suprima tot răul care este pe lume. Şi, să-mi fie iertat, dacă diavolul ar fi fost führerul, atunci n-ar fi fost vorba decît de un biet diavol destul de penibil.

Cînd ne închipuim că Hitler este diavolul, este limpede că-i facem o onoare prea mare fostului caporal austriac; dar mai ales ne facem iluzii în ce priveşte statura reală a satanei. Să nu uităm că satana este Legiune! Suprimarea unui dictator nu ar ajunge cîtuşi de puţin pentru a debarasa epoca noastră de relele profunde care o chinuie.

Îmi amintesc că l-am ascultat în Elveţia la începutul războiului pe marele teolog Karl Barth, răspunzînd la faimoasa întrebare: Hitler este el oare Antihristul? Iată ce spunea Barth în esenţă, în măsura în care nu mă înşeală memoria: „Omul acesta, căruia este inutil să-i spunem pe nume, şi al cărui nume de altfel cenzura m-a făcut să-l uit, nu este în mod sigur Antihristul. Căci el nu are putere asupra mîntuirii noastre veşnice. Adevăratul Antihrist nu se va dezvălui decît la sfîrşitul timpurilor, ca fiind acuzatorul nostru fără milă. Şi atunci noi nu vom avea alt intercesor pe lîngă Dumnezeu decît pe Hristos Însuşi. Însă omul la care vă gîndiţi dumneavoastră nu e decît un mic domn, un prim înaintemergător al lui Antihrist. Şi lupta pe care el o duce împotriva Bisericilor şi a lumii creştine nu este decît un prim avertisment, cerîndu-ne să ne înarmăm pentru Lupta finală, pentru Judecata de Apoi“.

Răspuns căruia nu ştiu dacă să-i admir mai mult severitatea sau devastatoarea moderaţie. Dar acest „mic domn“ şi acest avertisment, noi am fost totuşi siliţi să le luăm foarte în serios! Chiar dacă nu a fost vorba de diavolul în persoană, a putut fi vorba totuşi de ceva destul de diavolesc. Şi nu prea văd aspecte ale acţiunii führerului care să nu poarte cu toată evidenţa semnul satanic. [Page 48] [Page 49]

4. Diavolul în cămaşă brună

Sigur, Hitler nu a fost un mare **înger căzut**. Însă unii, care au simţit în prezenţa lui un fel de fior de oroare sacră, cred că el era sediul unei „stăpîniri“, unui „tron“ sau al unei „puteri“, aşa cum Sfîntul Pavel le numeşte pe spiritele sau duhurile de al doilea rang, care pot şi ele să decadă în vreun trup omenesc oarecare şi să-l ocupe asemenea unei garnizoane.

Eu l-am auzit rostindu-şi unul din marile discursuri şi l-am văzut la ieşirea de la oficierea cultului său, în picioare în automobilul său care înainta foarte încet pe o stradă îngustă prost luminată. Un singur lanţ de SS-işti îl despărţea de mulţime. Eu eram în primul şir de oameni, la doi metri de el. Un trăgător bun l-ar fi doborît uşor. Însă acest trăgător bun nu s-a găsit niciodată, în sute de prilejuri asemănătoare. Ăsta e principalul lucru din ce ştiu eu despre Hitler. Putem reflecta pe marginea acestor date. Reflecta sau chiar delira.

Nu se trage asupra unui om care nu este nimic şi care este totul. Nu se trage într-un mic burghez care este visul a şaizeci de milioane de oameni. Se trage asupra unui tiran sau al unui rege, însă fondatorii religiilor sînt păstraţi pentru alte catastrofe. Sigur, există nebuni, accidente de circulaţie şi erori ale Istoriei. Însă führerul declara într-o zi: „Eu nu mă tem de vreun Ravaillac, pentru că mă apără misiunea mea“. Un om care spune asta trebuie crezut. Fie că el e un instrument al Providenţei, aşa cum afirmă el, fie că e un bici al lui Dumnezeu (e o nuanţă aici!), destinul său nu mai depinde de oameni, nici chiar de omul Adolf Hitler. Cu atît mai mult, judecata noastră în ce-l priveşte trebuie să fie independentă de meritele pe care le are sau nu le are, de fascinaţiile sau urile pe care le stîrneşte. Şi aceasta este ceea ce defineşte geniul în înţelesul demoniac al acestui termen. De unde îi vine puterea supraomenească pe care o degajă în timpul unui discurs? Se simte că o energie de o asemenea natură nu s-ar putea manifesta decît în măsura în care individul nu mai contează, nu mai e decît suportul unei puteri care scapă psihologiilor noastre. Ce spun eu aici ar fi un romantism de cea mai deplorabilă speţă dacă lucrarea săvîrşită de un asemenea om — şi înţeleg prin asta de acea putere prin intermediul lui — nu ar fi o realitate care provoacă stupoarea secolului întreg. Ne întrebăm dacă el este inteligent. Nu se vede oare că un om inteligent, fie că ar fi foarte puţin inteligent sau nebuneşte inteligent, şi dacă aceasta contează cît de puţin în el, nu e cîtuşi de puţin potrivit pentru un asemenea destin? Un geniu nu este nici nebun, nici bestie, nici plin de bun-simţ, nici inteligent. El nu-şi aparţine sieşi, nu are însuşiri proprii, vicii sau virtuţi, nici măcar cont la bancă, şi de abia dacă are stare civilă. El este locul de trecere al forţelor Istoriei, catalizatorul acestor forţe care s-au şi ridicat în faţa noastră, şi după asta, putem să-l suprimăm fără a mai distruge ceva din ce s-a făcut prin el.

Că a existat în timpurile acestea oarbe faţă de orice realitate necalculabilă faptul pe care trebuie totuşi să-l numim Hitler, constituie o înfricoşătoare ironie maşinată de Providenţă: „A, adică nu mai credeţi în mister? Ei bine, eu pun faptul acesta în istoria voastră, explicaţi-l dacă mai credeţi că asta ajunge ca să vă apere de aşa ceva“.

Un om oarecare transfigurat de tenebroasa lui „misiune“ — Schickelgruber, locuit de un tron... S-a rîs. Rîsetele au încetat. Şi el nu era totuşi decît un mic trimis... [Page 50] [Page 51]

5. Director de inconştienţă

Hitlerismul ni s-a înfăţişat nouă ca fiind o catastrofă cosmică, o nefericire mai extinsă şi mai profundă aşa cum Istoria n-a mai cunoscut de la Potop încoace. Rezultatul fatal al acestei aventuri nu-i afectează însemnătatea simbolică şi actualitatea profundă. Căci mişcarea pe care Hitler a ştiut s-o înflăcăreze în secolul al XX-lea exista virtual în sufletul omenesc încă de la formarea primei societăţi; şi va exista fără nici o îndoială pînă la sfîrşitul istoriei stirpei noastre. Hitler n-a făcut decît să-i împrumute înfăţişare şi nume, cu prilejul uneia dintre erupţiile ei cele mai violente. Nouă, contemporanii unui paroxism pe care l-am suferit în însăşi fiinţa noastră, ne revine sarcina să lăsăm o descriere valabilă a acestui fenomen pentru generaţiile viitoare.

Eu spun că înainte de războiul din 1939 majoritatea oamenilor ştiau că Hitler era numele unui dezastru iminent şi de proporţii mondiale. Totuşi el nu a fost oprit. Acesta e punctul care trebuie elucidat.

Să ne reaşezăm în situaţia Europei în ajunul marii ei catastrofe. Problema care se punea atunci în faţa neliniştii cîtorva rari observatori era următoarea: „Cum se poate ca nişte indivizi să devină de bună voie nazişti? Ca populaţii întregi să se lase seduse? Ca în toate ţările, şi nu numai în Germania, bărbaţi şi femei să sufere molipsirea de acest rău, să-şi schimbe brusc faţa, să înţepenească, să se închidă faţă de orice raţionament, faţă de orice discuţie serioasă, în faţa oricărui recurs la adevărurile fundamentale pe care s-a ridicat civilizaţia Occidentului de mii de ani încoace?“.

Ne răspundem în felul următor: Hitler e suficient de demoniac pentru a fi ştiut să ne trezească demonii noştri, printr-un fel de contagiune sau mai degrabă de inducţie spirituală. Opera sa de **ispititor** a constat in a-i priva pe indivizi de sentimentul responsabilităţii lor morale, deci de sentimentul culpabilităţii lor. Contopindu-i într-o masă pasionată, el exaltă în sufletul celor mai dezmoşteniţi o senzaţie de forţă invincibilă. El le repetă vechile sloganuri ale diavolului: „Nu veţi muri! Veţi fi asemenea lui Dumnezeu !“. Combătînd tratatul de la Versailles, „...această Gorgonă terorizînd poporul german care trăia dezarmat şi umilit sub privirile acestor milioane de ochi“ (**Mein Kampf**), ei îl suprimă pe Judecător, suprimă vinovăţia, restituie starea de inocenţă primitivă. În sfîrşit, condamnînd tot ceea ce este universal sau cel puţin supranaţional, creştinismul, iudaismul, dreptul, cultura, raţiunea, el îşi închide poporul într-o autarhic psihologică asemănătoare celei pe care o creează pasiunea în muzica lui Wagner; reduce masele la o stare de hipnoză, de inconştienţă somnambulică, în care cel mai puţin curajos va fi în stare să execute acte uimitoare de energie şi de disciplină mecanică, pînă la moarte, termen ideal al oricărei pasiuni.

Odinioară oamenii cereau directori de conştiinţă. Însă mizeria timpurilor noastre şi

sentimentul de neputinţă pe care-l trăiesc oamenii în lumea noastră lipsită de măsură, fac ca ei să ceară şi să-şi dea astăzi **directori de inconştienţă** colectivă. Lucrul extraordinar, înfricoşător este să vezi pînă la ce punct führerul, „călăuza“, directorul inconştienţei germane este în acelaşi timp conştient el însuşi de ceea ce face el, stăpîn pe tehnica sa, lucid şi rece asemenea şarpelui! În **Mein Kampf** el oferea încă din 1924 descrieri de o precizie surprinzătoare ale trezirii puterilor subterane pe care îşi propunea să o realizeze. „Toate marile mişcări ale Istoriei sînt erupţii vulcanice ale pasiunilor şi senzaţiilor spirituale provocate fie de cruda zeiţă a Mizeriei, fie prin torţa cuvîntului aruncată în mase. Numai o furtună de pasiune arzătoare poate schimba destinele unui popor“. Mai ales nu trebuie oferite raţiuni maselor, căci în toate timpurile.....forţele [Page 52] [Page 53] care au produs cele mai mari schimbări pe lume au fost găsite nu în cunoaşterea ştiinţifică, ci în fanatismul dominînd masele, **şi în veritabila isterie care le împinge înainte**“, În altă parte el vorbeşte de „**apelul la forţele misterioase care, numai ele, ar putea înfrînge „obstacolele sentimentale sau raţionale“ şi provoca isteria necesară.**

Însă ultimul obstacol este lumea de dincolo, căci ea limitează imperiul **Prinţului acestei lumi.** Sufletele vor scăpa dominaţiei lui dacă mai subzistă un recurs la Cele Veşnice, adică la autoritatea care domină puterile terestre. E vorba deci de a suprima ideea realităţii de dincolo, a transcendenţei; de a-L integra pe Dumnezeu Însuşi în Naţiune. Să înţelegem bine ce înseamnă în această perspectivă satanică termenul de Stat **totalitar.**

Un regim este totalitar atunci cînd pretinde să centralizeze în mod radical toate puterile temporale şi orice autoritate spirituală. El se transformă atunci în religie politică sau într-o politică de alură religioasă. Şi aceasta cu atît mai mult cu cît religia pe care o adoptă nu cunoaşte transcendenţă, şi ţelurile sale pămînteşti nu numai că nu diferă de ţelurile normale ale politicii, ci se şi confundă cu acestea.

Şi atunci nu mai există recurs, nici vreo iertare care ar mai putea fi sperată; comunitatea spirituală nu mai poate apela la vreo instanţă superioară statului, pentru că el este cel care a creat-o numai pentru ţelurile sale, iar dincolo, în planul transcendenţei, nu mai există nimic.

Religia politică sau politica religioasă totalitară au creat însuşi tipul unei comunităţi regresive, fondate pe trecut: sîngele, rasa, tradiţia morţii. Acesta este motivul pentru care ea este în cel mai înalt grad intolerantă şi mai mult decît intolerantă; nici măcar nu te poţi converti la ea! Dacă nu ai aceleaşi origini, nu vei putea intra niciodată în ea — dacă nu eşti de sînge arian, de exemplu — căci această religie nu admite că „Lucrurile vechi să fie trecute“, după cuvintele Apostolului. Ea nu admite convertirea spirituală, de la care pornind, nu mai există nici iudei, nici greci. Ea nu întreabă: ce crezi?, ce speri?, ci întreabă: care sînt morţii tăi? Religie a sîngelui, religie a pămîntului şi a morţilor, religie sîngeroasă şi mortală, religie a lucrurilor vechi, moarte şi îngropate de milenii, niciodată trecute, şi care cere mai departe sînge, morţi, cortegii funebre, ceremonii de imprecaţii,

sacrificii propiţiatoare, tam-tam-ul tobelor lugubre, halucinante sabaturi ale negrilor albi! Cine ar mai îndrăzni să susţină că acest delir reprezintă „Ordinea“? Cine nu vede că o asemenea religie urăşte de moarte religia creştină, întoarsă spre iertare, spre viitorul etern, spre răscumpărarea păcatului originar?

6. Midas proletarul

Prinţul acestei lumi poate avea totul pe lumea aceasta; mai puţin sufletul său, care, de fapt, reprezintă înţelesul şi valoarea. Tot astfel Hitler, învingînd Europa întreagă, nu s-a putut bucura niciodată de victoria lui. Cîştigînd totul, el nu a cîştigat nimic. Căci religiile pămîntului sînt religii ale morţii. Este un vechi adevăr teologic pe care nenorocirile timpului îl ilustrează şi îl reînsufleţesc: „Nu vă temeţi de cei ce ucid trupurile şi nu pot face nimic mai mult“. Mulţi au descoperit înţelesul acestor cuvinte atunci cînd führerul a intrat în Paris, În ce mă priveşte, eu am scris în ziua aceea o pagină care îşi găseşte aici înţelesul de parabolă.

„În ceasul acesta, cînd Parisul vlăguit îşi acoperă faţa cu un nor şi tace, fie ca durerea sa să fie îndurerarea lumii! Acum simţim bine cu toţii că sîntem răniţi. [Page 54] [Page 55]

Cineva spunea: «Dacă Parisul ar fi distrus, eu mi-aş pierde dorinţa de a mai fi european». Oraşul Lumină nu a fost distrus; a fost cufundat în întuneric. Pustietate a pietrelor înalte şi fără suflet, cimitir...

Invadatorul prevestise: «La 15 iunie voi intra în Paris». Intră într-adevăr, dar nu mai există Parisul. Şi aceasta este înfrîngerea sa iremediabilă în faţa spiritului, în faţa sentimentului, în faţa a ceea ce face valoarea vieţii.

Mă gîndesc la acest şef războinic care străbate astăzi străzile cele mai emoţionante ale lumii: el nu le va cunoaşte niciodată. El nu va vedea decît nişte faţete oarbe. El s-a lipsit pentru vecie de ceva ce nu poate fi înlocuit, de un lucru care poate fi ucis, dar care nu poate fi cucerit cu forţa şi care valorează mai mult, nemăsurat mai mult decît tot ceea ce pot smulge din lumea întreagă servitorii diviziilor blindate. Ceva care nu poate fi definit şi căruia noi îi spunem Paris.

Aici este neputinţa tragică a acestui cuceritor victorios: tot ceea ce el vrea să apuce se preschimbă la apropierea lui — Midas al epocii proletare — în fier contorsionat, în pietrării leproase.

Orice vagabond într-o seară de iunie şi-ar putea însuşi pentru totdeauna fericirea unui apus de soare peste Saint-Germain-des-Prés, forfoteala ameţitoare a mulţimii de la Arcul de Triumf la Caii lui Marly, secolele măreţiei, mizeriei, înţelepciunii, cărora chipul acestei capitale mai dulci şi mai minunate ca oricare alta le poartă urmele exprimînd liniştea şi pacea. Oricare vagabond, dar nu un cuceritor.

Confruntarea stupefiantă între acest om şi oraşul acesta era poate necesară pentru a face lumea întreagă să înţeleagă adevărul că există victorii imposibile. Nu pot fi cucerite cu carele de luptă darurile sufletului şi raţiunile de a trăi de care cei ce vor să le cucerească sînt lipsiţi. N-au decît să facă de zece ori înconjurul lumii! Nu vor întîlni nicăieri decît vacarmul neantului mecanic. Pînă în ziua cu mult mai înspăimîn-tătoare decît ziua celei mai crunte răzbunări cînd, oprindu-se în sfîrşit, vor înţelege că nici un triumf nu mai poate valora pentru ei nici cît cea mai mică dintre realităţile omeneşti pe care ei au ucis-o. «...căci ei nu ştiu ce fac»".

7. Biciul lui Dumnezeu

Dacă ei nu ştiu ce fac. să ne fie milă de ei, fără îndoială? (Şi milă de diavol şi de spaima lui...). Insă iertarea nu ne aparţine nouă. Şi naţional-socialismul ne învaţă să o dispreţuim.

Şi nu este aspectul cel mai puţin diabolic ai lucrării führerului acest caracter de **pedepsire fără milă** a slăbiciunilor lumii moderne pe care l-a îmbrăcat violenţa hitleristă.

Tactica şi strategia lui Hitler au fost, de fapt, foarte simple. El şi-a făcut apariţia în lume ca un maniac care şi-ar face intrarea într-o casă şi ar încerca să zdruncine toate mobilele. Dacă mobila rezistă, nu mai insistă. Dacă mobila trosneşte, împinge pînă la capăt, pînă cînd o distruge. Astfel, pretutindeni unde era ceva găunos în lumea noastră, în economia sau în morala ei, Hitler a împins pînă unde s-a putut împinge, pînă cînd totul s-a năruit. Pretutindeni unde s-a dezvăluit vreo slăbiciune, el a nimicit-o fără scrupule şi fără iertare. El a fost un nimicitor automat, Atila al civilizaţiei noastre — Biciul lui Dumnezeu al acestei civilizaţii. Însă tocmai această absenţă a milei, ne aminteşte unul din numele diavolului pe care îl citam adineaori: Acuzatorul.

Nu mai ştiam să deosebim răul în atmosfera de pace şi prosperitate. Am meritat ca Hitler să ne facă să le vedem, şi aceasta prin singurul mijloc proporţional cu insensibilitatea noastră morală şi spirituală: prin bombe. [Page 56] [Page 57]

8. Falsificatorul

Mulţi gîndeau către anul 1940: „Führerul trebuie să fie un om foarte rău ca să facă astfel război cu toată lumea". Dar nu răutatea mai mare sau mai mică era în cauză aici. Nu ea a fost deosebit de diabolică, ci tocmai justificările pe care el i le-a dat şi acel gen de blîndeţe de posedat cu care a înveşmîntat-o în ochii poporului său.

Din aventura cunoscută sub denumirea de hitlerism, să desprindem acum concluziile valabile şi pentru multe alte epoci ale istoriei.

Nu invadarea unei ţări mici este diabolică, lucrul acesta s-a făcut în toate timpurile;

constituia, ca să spunem aşa, egoismul normal, setea de bogăţii, imperialismul vulgar; diabolic este să numeşti asta „consolidarea păcii“ sau „fondarea unei ordini noi“. Nu anexarea Cehoslovaciei este diabolică, ci faptul că aceasta s-a făcut a doua zi după un discurs în care era invocat „dreptul popoarelor de a dispune de ele însele“. Nu transformarea teritoriului unui vecin în cîmp de măcel şi de bombardament este diabolică, ci denumirea acestui cîmp al morţii ca fiind „spaţiu vital“. Nu violarea tratatelor, ci voinţa de a se face nevinovat proclamînd la începutul unui nou cod: „Dreptul este ceea ce slujeşte poporului german“. Nu atacarea Bisericilor, ci faptul că se face aceasta naţionalizînd Providenţa şi făcînd-o în numele ei. Ceea ce este cu adevărat diabolic este mai puţin să faci răul, cît să-l botezi ca fiind Binele atunci cînd îl faci. Este faptul de a le răpi tuturor morţilor adevăratul lor înţeles, a întoarce pe dos şi a citi pe dos acest înţeles, potrivit obiceiurilor liturghiilor negre. Este pervertirea şi ruinarea pe dinăuntru a înseşi criteriilor adevărului. Şi în sfîrşit este procedeul prin care minciuna este instalată de preferinţă într-un cuvînt al adevărului!

9. După Hitler[1]

[1] Capitol scris în 1942.

Hitler a tăcut. Aventura s-a sfîrşit în catastrofa prevăzută. Şi în faţa cadavrului lungit la pămînt al omului care a făcut să tremure universul întreg, iată ce strigăm cu o stupefacţie amestecată cu ruşine: „Cît era de mic!“. Nu era mare, asemenea satanei însuşi, decît prin mărimea mizeriilor sale ascunse.

În Hitler diavolul îşi găsise alibiul cel mai popular pe care şi l-ar fi putut imagina vreodată. E o partidă pierdută, dar pentru el ce importanţă are asta? El ştie că are timpul de partea lui, dacă Dumnezeu îşi păstrează veşnicia.

Care va fi noul plan strategic al celui viclean? Cum va scoate el din înfrîngerea sa avantajele la care nu s-ar fi putut aştepta de pe urma unei victorii obţinute prin delegaţie? Iată-l, îşi freacă mîinile de mulţumit ce este. Pentru el, pacea nu e nenorocirea, aşa cum credem noi. Este timpul în care spiritul îşi va recîştiga drepturile, se gîndesc oamenii. Dar tocmai cînd sînt mai puternic, spune Sfîntul Pavel, atunci sînt slab...

Dacă am înţeles sensul intim, mişcarea, structura răului, putem prevedea acum desfăşurarea fatală a secolului — şi miracolul continuu al iubirii va fi, doar el, cauza unei creaţii a libertăţii care să dezmintă această desfăşurare.

După Hitler, după război şi după victorie, popoarele pămîntului se vor deştepta într-o a doua zi din beţie, într-o mahmureală mondială. Ce se petrece? Am băut prea mult azi noapte. Bătăi, vînătăi, peste tot domnea o mare violenţă. Mă trezesc cuprins de silă, şi mediocritatea de fiecare zi mă aşteaptă, ca o cămaşă de o curăţenie îndoielnică, pe spetea-
[Page 58] [Page 59] za scaunului. Totul mă dezgustă. Pentru a-mi potoli greaţa asta, nimic n-ar fi mai bun decît cea rămas pe fundul sticlei... Cîţi n-ar vrea să mai bea încă? Încă o duşcă

de dictatură, exact atît cît să te pui pe picioare...

Şi atunci iată-i şi pe marii dieteticieni. Vor prescrie şi ei diferite regimuri: regimul de autoritate pentru naţiunile convalescente după o intoxicaţie totalitară; regimul sticlei de lapte distribuită de Stat pentru popoarele care au trecut prin foamete: regimul clerical moderat pentru democraţiile necomuniste; puţin din celebrul **American way of Life** pentru ţările latine, puţină diplomaţie vaticană pentru ţările germanice şi anglo-saxone; puţin sovietism pentru celelalte. În ansamblu, un regim politic corespunzător oboselii, subzistenţei, scepticismului general combinat cu un soi de uşurare fiziologică.

Însă în sînul popoarelor se va înstăpîni Plictisul.

Vor veni atunci **preoţii cei noi**. „Trebuie o religie pentru popor". Să ne înţelegem: pentru ca un popor să subziste, întreaga sociologie modernă dovedeşte aceasta. În lipsa ei, Hitler a căutat s-o arate folosindu-se de această religie sintetică (adică asemenea cauciucului) care a fost naţional-socialismul. Nu vorbesc aici de creştinism, ci de religie în general ca fenomen uman, cauză şi produs al oricărei comunităţi vii. Vorbesc de un instinct la fel de fundamental şi natural ca sexualitatea. Este incontestabil că raţionalismul a deprimat de secole simţul religios al occidentalilor. Căci, nemaimulţumindu-se să combată şi să evacueze cutumele religioase perimate (era dreptul şi datoria sa s-o facă), el a refuzat metodic să lase să se nască nişte obiceiuri noi (prin aceasta fiind protestant, dar lipsit de credinţă). Or, cutumele religioase, oricum ar fi ele, sacrificii, sărbători, orgii sau posturi, discipline morale sau mistice, rugăciuni sau ritualuri, sînt mijloacele pe care le-a găsit omul pentru a capta puterile sale obscure şi a le ordona spre ţeluri cînd practice, cînd transcendente. Canale de scurgere sau ecluze, ele asigură circulaţia între Inconştientul colectiv şi activitatea cotidiană. Condamnaţi-le şi veţi crea o secetă şi o uscăciune generale în chip necesar urmate de o ruptură a digurilor şi de erupţia catastrofală a forţelor întunericului în cetăţi. Raţiunea poate sau nu să neglijeze aceste forţe, ea nu le poate însă înlănţui. Dacă ea distruge toate mijloacele cunoscute de a le îmblînzi şi domestici, şi interzice cercetarea plină de hazarduri a unor mijloace noi, va face să se ridice în jurul nostru monştri. Să ne închipuim o comparaţie destul de exactă: dacă animalele noastre domestice s-ar răzvrăti deodată, ne-ar ataca, ne-ar cere să le adorăm noi pe ele: revolta lor ar fi carenţa **noastră.**

Raţionalismul dominant a putut produce avioane în masă şi pe calea aceasta a scos-o la capăt cu Hitler; dar el nu va putea preveni multiplicarea în viitor a altor simptome ale aceleiaşi nevroze. Totul ne face să credem că vom intra într-o eră a religiilor aberante. Sau cum spune o mare şi veche legendă indiană, în Era Sporirii Monştrilor. Cele mai rele prostii şi taumaturgiile cele mai grosolane sînt menite să trezească după război entuziasmul dezlănţuit al mulţimilor. Şi calculele politice cele mai sănătoase şi realiste ale experţilor vor fi măturate dintr-o dată de aceste valuri cărora nu le rezistă nimic.

Anumiţi intelectuali vor fi învinovăţiţi atunci de instinctul religios, această „supravieţuire" a trecutului. Şi vom citi iarăşi plîngeri despre declinul spiritului critic la

abandonarea marilor principii. „E de neconceput!“, vor spune, ridicîndu-şi braţele spre cer. Dar lucrul e foarte simplu. Un om care moare de foame mănîncă orice pentru a-şi înşela foamea, dacă nu găseşte nimic mai bun. Raţiunea nu îndrăzneşte să spună că el nu are dreptate dacă îi e foame. Dar oare îi va spune că nu are dreptate dacă i-e sete de religie? Poate să **înşele** acest instinct furios acum, după secole de privaţiuni? Raţiunea va denunţa în zadar delirurile colective de care ea va fi [Page 60] [Page 61] prima răspunzătoare, tot aşa cum e adevărat că regimul prohibiţiei a fost răspunzător de nelegiuirile alcoolului de contrabandă în America.

Vor veni zvîrcolirile dictaturii. Vor veni marii dieteticieni. Vor veni Noii Preoţi. Va veni pacea.

Şi poate că ea vine pentru secole de acum înainte. (Vor fi prea multe avioane într-o aceeaşi tabără). Dar cum va înţelege omul absenţa războiului? Iată noua tragedie: am prevăzut totul împotriva unui viitor Hitler, nimic împotriva absenţei sale, totuşi sigure. Şi aceasta e şansa de mîine a diavolului.

Hitler odată învins, **noi nu vom mai avea duşman** (dacă Stalin perseverează pe linia sa actuală, 1942). Ne va lipsi o dimensiune a vieţii. Să ne închipuim consecinţele acestei decepţii planetare.

Singurul tip de eroism pe care l-a putut concepe Occidentul (de cînd nu mai aprinde ruguri pentru creştini, şi aceştia îi tolerează pe eretici) este moartea sub gloanţe pentru Patrie sau pentru Partid. Dacă nu vor mai fi războaie, cine îi va mai face pe eroi să fie eroi? Cine va mai trezi spiritul de sacrificiu? Pentru cine? Pentru ce? Niciodată omenirea nu a fost mai puţin pregătită pentru pace, căci niciodată ea nu a fost mai lipsită de respect pentru virtuţile pe care doar spiritul ştie să le ducă pînă la paroxism. Şi cum se mai poate trăi dacă nu mai există paroxisme?

Războiul era pentru noi marea permisiune, marea amînare a problemelor noastre, justificarea prin opinia publică a iresponsabilităţii universale. Iubeam războiul fără s-o ştim, şi aceasta dintr-o raţiune precisă: el era **starea de excepţie** proclamată pe întreg pămîntul şi în toate domeniile existenţei publice. El însemna pentru noi echivalentul Sărbătorii pentru popoarele vechi, el avea din această Sărbătoare atributele cele mai uşor de recunoscut: răsturnarea legilor morale (vei ucide, vei fura, vei depune mărturii false, toate acestea cu toată onoarea); suspendarea drepturilor; cheltuielile fără limite; sacrificiile omeneşti; deghizări; cortegii; dezlănţuiri ale pasiunilor colective; descalificarea temporară a conflictelor individuale.

Vorbesc despre o stare de excepţie aşa cum s-ar spune stare de asediu sau stare de har. Întocmai ca Sărbătoarea pentru primitivi, războiul era „Marele Timp“ al umanităţii moderne, singura scuză pe care spiritul nostru o putea accepta pentru a suspenda cursul unei existenţe din ce în ce mai conforme cu previziunile marilor companii de asigurări.

Ce sărbătoare imensă îi va mai trebui secolului acesta al nostru pentru a-l face să-şi uite gustul de războaie? Ce drame noi pentru a-l înlocui, pe scena pustie, pe Duşmanul răsturnat?

Stăpînii politicii mondiale au fără îndoială în capetele lor un plan: ei vor prescrie la început regimurile despre care am vorbit, pe urmă ne vor oferi treptat programe raţionale din belşug, în ideea generală **de a adormi** popoarele, clasele sau indivizii care ar fi tentaţi să provoace vreo tulburare.

Dar asta înseamnă să ne facem calculele fără om, fără umanitatea sa, fără delirul său — fără necesitatea vitală şi creatoare a marilor deliruri care ne ritmează Istoria.

Diavolul, s-o recunoaştem, nu are vederea atît de scurtă.

El nu uită că omul a ştiut totdeauna să producă ingredientele necesare torturii sale, măreţiei sale, orgoliului său de creatură făcută după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu şi care vrea să cucerească Cerul.

Diavolul a profitat de pe urma rătăcirilor raţionaliste ale Occidentului, stăpîn de secole asupra lumii. El n-a pierdut nimic din urma acelei crize de compensare delirantă care a fost primul război total şi planetar. El se va scălda cu delicii în marea confuzie religioasă care va marca pacea secolului al XX-lea. [Page 62] [Page 63]

lina din dilemele faimoase ale vremii noastre le-a fost pusă germanilor de Goering: era **sau unt sau tunuri.** Ei au ales tunurile care erau mai excitante. Stăpînii păcii par foarte hotărîţi să ne ofere unt pe săturate. Dar noi vom fi ocupaţi să fabricăm monştri. Nu pentru că noi am fi răi, ci pentru că noi sîntem creatori. Cînd uzinele de tunuri şi de avioane îşi vor fi închis porţile sau vor fabrica frigidere, noi vom intra în era Gnosei moderne

Această reacţie religioasă, determinată de o dialectică irezistibilă, ameninţă să fie la fel de asasină, în cele din urmă, ca şi nevroza creată de raţionalism. (Dar omul ţine să-şi varieze plăcerile, sau pretextele sale de plăcere.) Ea riscă să ne lipsească de ajutoarele raţiunii, aşa cum aceasta ne privase înainte de ajutoarele religiei.

După ce am suferit la dreapta, vom suferi la stînga — aceasta este dialectica Istoriei — dacă nu reuşim să ne concepem un echilibru.

Diavolul va pretinde puterea de a ne face să alegem nebuneşte între cele două jumătăţi ale realităţii, între cap şi pîntece, între conştiinţă şi inconştient. Pe cînd înţelepciunea va voi o conştiinţă lucidă a propriei noastre naturi, care să conducă jocul, e adevărat, dar ţinînd seama de toate elementele puse în joc. Diavolul ne va spune: trebuie să alegeţi. Noi vom alege fără îndoială nebunia, în cadrul lumii cel mai raţional organizată.

Ce va deveni, în era gnostică, creştinismul? Îmi închipui că satana ne va oferi o alegere

dintr-un număr foarte mare de Antihrişti. Totul şi orice, în afară de Evanghelie şi de sobrietatea Crucii. Şi dacă diavolul eşuează în anumite suflete, el ne va spune: „Să facem cel puţin din creştinism o religie ca toate celelalte, un ecran între om şi Dumnezeu, o fantasmagorie psihologică în care omul să nu-şi mai adore decît propria sa răsfrîngere“. Va fi atunci timpul să regretăm dictaturile care ucid trupurile, dar care nu pot face nimic mai mult...

Remarcile şi profeţiile acestea nu vor schimba mersul lucrurilor. Insă una din marile plăceri ale omului este să prevadă. El îşi închipuie, şi nu ştiu dacă se înşeală în aceasta, că luciditatea poate să-i garanteze integritatea propriei persoane, şi dacă nu fericirea proprie, cel puţin sensul pur al vocaţiei sale.

Partea a treia
Diavolul democrat

1. Eroarea fatală a democraţiilor

Cu o uşurinţă care ar trebui să ne alarmeze am descoperit, în figura simbolizînd terorile secolului, cele mai multe din aspectele clasice ale demonului: spiritul prăbuşit din înalt, prinţul lumii de aici de jos, ispititorul, acuzatorul şi mincinosul. Mai rămîne să fie depistat cel al cărui nume este Legiune, cel care spune totdeauna: nu eu sînt, celălalt e!, sînt alţii, masele!, eu nici nu eram acolo! Cel care nu este niciodată acolo unde crezi că-l poţi înhăţa, acolo unde-l aşteaptă sancţiunile, unde răul se mărturiseşte. Foarte bine, se va face şi asta, cunoaştem acum şiretenia: ceea ce a fost în cele din urmă lucrul cel mai diabolic la Hitler a fost felul în care a convins poporul german că toate mizeriile lui veneau din exterior, din străinătate, de la Tratatul de la Versailles, sau de la evrei, de la sovietici sau de la plutocraţii anglo-saxoni, de la **ceilalţi,** totdeauna de la ceilalţi, niciodată de la poporul german însuşi. După procedeul acesta se recunoaşte cel mai bine tactica satanei la toţi delegaţii lui.

Dar, atenţie! Cartea aceasta este plină de capcane. Dacă acceptăm frazele care precedă, e un lucru poate destul de grav pentru noi.

Căci, iată punctul exact de la care totul se răstoarnă, punctul în care acuzaţiile noastre, lăsîndu-i la o parte pe duşmanii noştri doborîţi la pămînt, se vor dezlănţui cu toată puterea împotriva noua înşine.

Mulţi democraţi au crezut foarte sincer că Hitler întrupa **singur** tot răul timpului nostru, şi că el era un monstru cu care noi nu aveam în realitate nimic comun. „Vedeţi, eu nu sînt decît Hitler“, spunea satana. Noi nu-l vedeam decît pe Hitler. L-am găsit înfricoşător. L-am detestat. I-am opus, cu mai multă sau mai puţină fermitate, vechile noastre virtuţi [Page 68] [Page 69] democratice. N-am mai ştiut să-l vedem pe demon în mijlocul nostru.

Scamatoria a reuşit. Am fost prinşi în capcană. Dacă diavolul este Hitler, noi sîntem de partea cea bună? E un duşman înfrînt, deci noi am terminat lupta? Diavolul nici nu cerea mai mult; el adoră conştiinţa împăcată a noastră. Este poarta cea mare prin care intră de preferinţă în noi, făcîndu-se anunţat cu un nume fals.

2. Primitivismul nostru

Oricine ştie că primitivii din Melanezia, victimele celebrelor studii sociologice ale secolului nostru, au obiceiul să personifice forţele rele care îi ameninţă, cauzele crimelor, accidentelor, sterilităţii sau morţii. Fie că e vorba de un vrăjitor, de un profanator al sacrului, de un animal, de un nor, de o bucată de lemn colorat, totdeauna cauza răului de care suferă aceşti sălbatici este independentă de ei înşişi şi trebuie deci combătută şi nimicită în afara propriei lor persoane.

Invers, creştinismul s-a străduit de secole să ne facă să înţelegem că împărăţia Domnului este în noi, că Răul este şi el în noi, şi că adevăratul cîmp de luptă dintre ei nu este altundeva decît în inimile noastre. Educaţia aceasta a dat greş în mare măsură. Noi persistăm în primitivismul nostru. Noi îi facem răspunzători pentru relele noastre pe oamenii din faţa noastră, totdeauna, sau forţa lucrurilor. Dacă sîntem revoluţionari, noi credem că schimbînd poziţia anumitor obiecte — deplasînd bogăţiile de exemplu — vom suprima cauzele relelor secolului. Dacă sîntem capitalişti, credem că deplasînd spre noi aceleaşi obiecte, vom salva totul. Dacă sîntem nişte bravi democraţi, neliniştiţi sau optimişti, credem că punîndu-i la frigare pe cîţiva dictatori, profanatori ai dreptului, sau vrăjitori, vom restabili pacea şi prosperitatea. Sîntem încă în plină mentalitate magică. Ca nişte copii mici cuprinşi de furie, batem în masa de care ne-am julit. Sau asemenea lui Xerxes, punem să se biciuiască apele Helespontului, cu revărsări largi de discursuri pe unde scurte.

Uităm însă acest fapt fundamental: că în realitate adversarii noştri nu se deosebesc **esenţial** de noi. Căci orice om poartă în trupul său (şi în sufletul său) microbii tuturor bolilor cunoscute, şi ai multor altora. Dacă am anihila semnele exterioare ale ameninţării, aceasta nu ar însemna cîtuşi de puţin că ne-am elibera. Semnele acestea — Hitler, Stalin sau, după caz, capitaliştii cei răi în general — semnele acestea personifică nişte posibilităţi care există şi în noi, ispitele latente care ar putea foarte bine să se dezvolte într-o zi, la adăpostul mizeriei sau al oboselii, sau al vreunui dezechilibru temporar, oricare ar fi el.

Să mărturisim acest adevăr compromiţător.

Hitler nu era în afara umanităţii, ci în ea. El era în noi înainte de a fi fost împotriva noastră. În noi înşine s-a ridicat el întîi împotriva noastră. Şi mort, el ne va ocupa fără să mai tragă măcar un singur glonte dacă nu recunoaştem în el o parte din noi înşine, partea diavolului în inimile noastre.

Adversarul este totdeauna în noi înşine.

Şi aceasta este cauza pentru care eu cred că adevăratul creştin, dacă ar exista, ar fi acel om care n-ar avea să se teamă de alt duşman decît de cel pe care-l găzduieşte în el însuşi. [Page 70] [Page 71]

3. „Cu toţii sîntem vinovaţi“

Iată o remarcă dintre cele mai simple: nimeni n-a pretins vreodată că ar acţiona cu rea voinţă. Sîntem cu toţii, inclusiv duşmanii noştri „oameni de bunăvoire“ (expresie împrumutată Evangheliei printr-o eroare de traducere. Textul veritabil nu spune „Pace pe pămînt şi între oameni bunăvoire“, ci „Pace pe pămînt şi bunăvoire (a Domnului) faţă de oameni“. Ceea ce e cu totul altceva). Totuşi, vedeţi ce se întîmplă pe lume, şi spuneţi cine a făcut toate acestea? Diavolul? Da, dar prin mîinile noastre şi prin gîndurile noastre. Şi aici e momentul să ne amintim de lozinca noastră democratică: Toţi oamenii sînt deopotrivă! Sigur, există trepte în rău, există inegalităţi în ce priveşte responsabilităţile. Dar sîntem cu toţii în domeniul răului, sîntem toţi complicii oamenilor cu cea mai mare răspundere de pe lumea aceasta.

Cu toate acestea, să evităm cu orice preţ o neînţelegere ameninţătoare. Intenţia remarcilor de mai sus nu e cîtuşi de puţin de a-i justifica „pe ceilalţi“, pe care îi acuzau toţi la început de tot răul care există; nici de a ne vîrî pe toţi într-un acelaşi sac, fără deosebire, cum părea să facă în 1939 un manifest al aşa-numitului Oxford Group, larg difuzat în Europa, şi care se intitula, nu fără o ciudată prezumţie „Noi sîntem cu toţii vinovaţi“.

Vreau să spun aceasta: sîntem cu toţii vinovaţi în măsura în care nu recunoaştem şi nu condamnăm şi în noi mentalitatea totalitarilor, adică: prezenţa activă şi personală a demonului în pasiunile noastre; în nevoia noastră de senzaţii; în teama noastră de responsabilităţi; în inerţia noastră civică; în laşitatea noastră faţă de marele număr, faţă de modelele şi sloganurile sale; în ignoranţa noastră faţă de aproapele nostru, în sfîrşit în refuzul nostru faţă de orice Absolut care transcende şi judecă interesele noastre „vitale“ (aşa cum sînt ele totdeauna...).

Este just şi necesar să se spună că diavolescul nu este doar hitlerist, că hitlerismul nu e doar german, că şi noi sîntem deja mai mult sau mai puţin hitlerizaţi în moravurile şi gîndurile noastre. Însă aceasta nu-l scuză pe Hitler. Nici pe departe. Aceasta ne acuză pe noi!

Dacă eu semăn cu un criminal, lucrul acesta nu-l justifică pe criminal, ci mă condamnă pe mine. Şi pentru că trebuie să combatem crima, nu voi spune că am să-l las în libertate pe criminalul din faţa mea pentru a mă putea preda mai bine pe mine însumi reformei mele lăuntrice! Voi spune, dimpotrivă, că lupta pentru a mă reforma pe mine şi lupta pentru a-l împiedica pe criminal să-şi continue nelegiuirile **sînt una şi aceeaşi luptă**.

La ce ar servi să cîştig această luptă numai în mine însumi, dacă există riscul ca el, criminalul, să mă suprime pe mine? La ce ar sluji să cîştig numai în afara persoanei mele, dacă eu însumi aş risca să devin la rîndul meu un alt criminal? Nu există decît o crimă, în mine şi în afara mea; nu există decît un singur hitlerism, la naziţti şi la noi. Este acelaşi diavol. [Page 72] [Page 73]

Şi ce spun aici e numai un post-scriptum la adresa pacifiştilor: „Noi sîntem cu toţii vinovaţi, ne spun ei, deci noi nu avem dreptul moral să ne batem împotriva lui Hitler“. Noi sîntem cu toţii vinovaţi, desigur, dar dacă sîntem convinşi de aceasta, nu ne mai rămîne decît să combatem răul, în noi şi în afara noastră, căci este acelaşi rău! În noi, prin mijloace spirituale şi morale, în afara noastră, prin mijloace materiale şi militare, potrivit cu natura primejdiei. Dacă cineva dă foc unei case, trebuie pompieri, vinovaţi sau nu, pentru a stinge incendiul; şi poliţişti, vinovaţi sau nu, pentru a-l aresta pe incendiator. Or Istoria ne-a pus, de bună voie sau fără voia noastră, în rolul tehnic al pompierilor şi al jandarmilor. Asta nu face din noi nişte sfinţi. Asta nu implică nici măcar faptul că noi am fi mai buni decît ceilalţi. Dar e sigur că vom fi mai răi dacă nu ne facem meseria!

4. Semnalmentele diavolului deghizat în democrat

Neştiind să deosebim una din trăsăturile cele mai exact diabolice ale lui Hitler— felul său de a localiza tot răul ca venind din străini, pentru a se face pe el însuşi nevinovat — noi am căzut în aceeaşi eroare ca şi el: am făcut din Hitler o imagine a demonului cu totul exterioară realităţii noastre. Şi în timp ce o priveam fascinaţi, demonul a revenit pe la spate, chinuindu-ne sub travestiuri care nu ne puteau trezi bănuielile.

Fără să-şi dea seama, secolul al XIX-lea a înlocuit Providenţa prin **progresul automat.** în faţa rezultatelor actuale ale acestei credinţe cvasiuniversale în mase şi în rîndul elitelor, sîntem puşi în situaţia de a recunoaşte că acest progres automat nu era altceva decît o deghizare a diavolului. Nu că orice fel de progres real ar fi diabolic în sine! Dar dacă ne lăsăm pradă visului care ne vorbeşte despre progres, lăsînd lucrurile să meargă de la sine, cu gîndul ascuns, fatalist şi liniştitor că totul se va aranja singur, de la sine, în ansamblu şi pe termen lung, atunci progresul devine cel mai primejdios dintre soporifice, un adevărat drog al demonului, unul din numele sale noi.

Am crezut în **bunătatea funciară a omului.** Din amabilitate faţă de ceilalţi, bineînţeles... Dar era, oricum, un anume fel de a crede, de asemenea, şi în propria bunătate. Şi deci de a ne orbi în ce priveşte răul pe care-l avem în noi. Şi deci de a nu ne mai păsa de prezenţa activă a demonului. Şi deci, în sfîrşit, de a-i lăsa mînă liberă pentru a ne înşela cum ştie el.

Noi am crezut că **răul era dependent de ordinea socială.** că el provenea dintr-o rea repartiţie a bunurilor, dintr-o educaţie rău înţeleasă, din nişte legi inadecvate, sau din refulări şi din nedreptăţi care ar fi putut fi eliminate prin măsuri abile. Toate aceste credinţe, în mare parte de natură superstiţioasă, au avut ca principal rezultat să ne orbească asupra adevăratei naturi a omului, adică asupra naturii esenţiale a răului, care-şi avea rădăcinile în libertatea noastră, în datele noastre prime, şi în însăşi definiţia omului, în măsura în care este om şi uman.

Am vrut să fim **optimişti** din principiu, şi aproape, cum s-ar zice, din felul în care am şti cum să trăim, în pofida tuturor dezminţirilor realităţii. Optimismul acesta nu era

încrederea naivă a unui copil, ci un fel de minciună. Mai exact, o **fugă** în faţa realului. Căci noi ştim bine că răul există în real, că acolo este lucrarea diavolului. Însă aceasta nu ne scandalizează şi nu ne sperie. Astfel că încercăm să exorcizăm răul negîndu-l; şi asta e tot mentalitate magică. Credem că cel care denunţă răul ca fiind fundamental trebuie să fie el însuşi foarte rău. Credem că mărturisind răul îl creăm într-un anumit fel. Preferăm să nu insistăm. Refulăm, cum spune Freud... Această fugă şi această minciună inconştiente ne fac incapabili să înţelegem ceea ce se petrece pe lume, şi ne lasă pradă vicleniilor celor mai simple ale celui viclean.

Am eliminat din existenţa noastră burgheză **simţul tragicului,** pentru a ne întoarce exclusiv spre căutarea confortului şi a virtuţilor medii. Prin asta noi am fost cei care l-au provocat pe Hitler şi erupţia „forţelor misterioase“ pe care le-a reprezentat el. În măsura în care a fost compensarea fatală a defectelor noastre, Hitler a fost şi negativul exact al idealurilor noastre optimiste, în măsura în care erau nerealiste, utopice ca tot ceea ce neglijează tragicul, plat egoiste şi că ei erau buni şi ceilalţi răi, şi că totul era atît de simplu!... Cît aş vrea şi eu ca totul să fie atît de simplu! Măcar pentru moralul militar. Căci, aşa cum îi plăcea unui general austriac, Conrad von Hötzendorf, să repete: „Tot ceea ce nu e la fel de simplu ca în palmă nu arc nici o valoare pentru război“. E fără îndoială adevărat în ce priveşte o armată întreagă. Însă războiul acesta face să se opună mult mai multe forţe decît nişte simple armate. El opune nişte concepţii de viaţă. E un fel de război civil mondial. Şi el va fi pierdut pentru noi dacă pierdem întîi simţul realităţii morale. Şi anumite simplificări îl vor pierde în mod sigur. Vorbesc aici ca un european care a văzut de aproape fenomenele bizare ale dezagregării [Page 74] [Page 75] nemaiexprimînd decît o dorinţă mediocră, diluată şi prea extinsă (aşa cum se diluează în apă o soluţie concentrată) de divinizare prometeică. Virtuţile ca şi viciile noastre aveau aerul că nu mai înseamnă nimic, şi **neînsemnătatea** lor înselor era diabolismul lor. Este cît se poate de limpede că democraţiile, ca atare, nu au dat exemple de eroism şi de virtute (nu vorbesc de eroii războiului, ci de cei ai păcii) comparabile în măreţie cu atrocităţile riguroase produse de hitlerism în numele lui Hitler. Ceea ce a părut mare în tabăra noastră nu a fost făcut de democraţia însăşi, ci de creştini ca Niemoeller, sau de revoluţionari mistici. În fond, se va spune, e normal, căci democraţia nu este nimic în sine. Ea nu e decît regimul care le permite credincioşilor ca şi necredincioşilor să se manifeste fără a fi masacraţi (şi este oare un bine atît de mare? Pentru marele număr, da, probabil. Pentru erou, nu. Pentru sfînt, e indiferent). Da, dar pentru aceasta trebuie să existe credincioşi! Or, noi devenisem cu toţii nişte sceptici incurabili.

Aşa cum spunem în prezenţa unui miracol al binelui: **prea frumos ca să fie adevărat!**, spunem în prezenţa anumitor descrieri ale răului: **prea îngrozitor ca să fie adevărat!** (Mă gîndesc la **Mein Kampf**, la primele două cărţi ale lui Rauschning, la nenumăratele documente publicate cu privire la moravurile totalitare. Incredulitatea noastră burgheză a constituit una din şansele cele mai bune ale lui Hitler).

Şi totuşi era adevărat, dar asta ne jena. Îndepărtam aşa ceva din gîndurile noastre, fără să

ne putem împotrivi...

Căci dacă acest „prea îngrozitor“ ar fi fost cu adevărat adevărat, ar fi trebuit să fi acţionat de urgenţă şi fără rezerve; şi dacă ne-am fi apucat să acţionăm fără rezerve, am fi văzut foarte repede că răul avea rădăcini şi în vieţile noastre şi că, într-un anume fel, **îl iubeam**! Acesta e marele secret.

Diavolul a reuşit să-i facă pe democraţi să creadă că ei nu iubeau cîtuşi de puţin răul, că nu-l doreau absolut deloc, democratice şi ale conversiunii la fascism. Franţa era democratică în ansamblul ei în 1939; aproape fiecare din cetăţenii săi îşi spunea cu sinceritate că e antinazist, şi se credea cu totul şi cu totul la adăpost faţă de acest gen de ispite. Îşi avea conştiinţa sa împăcată, de democrat. Şi a apărut Hitler, Pétain a capitulat, şi imediat anumiţi foşti „intelectuali antifascişti“ din Paris au descoperit că, în fond, nazismul nu era chiar atît de rău; că, la urma urmei, ei doriseră dintotdeauna ceva care să semene destul de mult cu asta; că, una peste alta, „naziştii erau şi ei oameni ca şi noi“.

Acesta este pericolul la care este expusă democraţia americană, după toate celelalte democraţii. Şi ea a crezut că naziştii erau nişte animale de o cu totul altă rasă decît americanii. Şi ea riscă să descopere într-o zi că „în fond, sînt şi ei oameni ca şi noi“. Şi e adevărat: sînt şi ei oameni ca şi noi în sensul că păcatul lor e şi în noi, în taină.

Una din lecţiile clare ce se desprind din evenimentele europene mi se pare a fi aceasta: ura pur **sentimentală** faţă de răul care este în altul poate să adumbrească asupra răului pe care-l porţi în tine, şi asupra seriozităţii răului în general. Condamnarea prea uşoară a celui rău care este în faţa ta poate să acopere şi să favorizeze multă complezenţă intimă [Page 76] [Page 77] faţă de însăşi această răutate. Mă gîndesc la indignările virtuoase ale puritanului, ale puritanului supus ispitei şi care-şi face o caricatură din viciul celuilalt pentru a evita să-l recunoască în el însuşi. Bănuiesc o profundă ambivalenţă în unele din condamnările pline de pasiune ale hitlerismului: violenţa tonului şi optimismul încăpăţînat al unora dintre judecăţi trădează o vagă conştiinţă încărcată, o anxietate secretă, o tentaţie nemărturisită. În faţa antifasciştilor care nu vor să fie decît **anti** — fără nici un fel de mefienţă faţă de cazul lor propriu! — nu mă pot împiedica să mă gîndesc că, într-o zi sau alta, acel **pro** care somnolează într-un fund al inimii lor se va trezi brusc şi-i va răsturna deodată. Am văzut cu toţii prea multe cazuri de felul acesta, individuale sau colective. Am văzut populaţia Saarului aruncîndu-se în braţele Reichului în 1935 Am văzut Viena social-democrată transformîndu-se în interval de douăzeci şi patru de ore într-o Vienă delirînd de pasiune hitleristă. I-am văzut pe unii din prietenii noştri ocupaţi descoperind dintr-o dată „părţile bune“ ale sistemului totalitar. Din cauza aceasta le vom spune astăzi bravilor democraţi: „Priviţi diavolul care este printre noi! încetaţi să mai credeţi că el nu i-ar putea semăna decît lui Hitler sau emulilor săi, căci **el va şti totdeauna să facă în aşa fel încît cu voi înşivă să semene cel mai mult!** Numai în voi înşivă îl veţi prinde asupra faptului. Şi numai atunci veţi fi în stare să-l descoperiţi în celălalt, şi să-l combateţi acolo cu succes. Căci numai atunci veţi fi vindecaţi de naivitatea

voastră nemaipomenită din faţa primejdiei totalitare. Atunci veţi putea ieşi din hipnoză“.

Eram lipsiţi de o reprezentare modernă a demonului. Încetaserăm deci să mai credem în el. Pe urmă ne-am imaginat că diavolul ar fi fost Hitler. Şi diavolul îşi freca mîinile (ca şi Hitler de asemenea).

Poate că ar fi mai rodnic acum, şi de asemenea mai amuzant, şi în cele din urmă mai adevărat, să încercăm să ni-l reprezentăm pe diavol sub trăsăturile unui **playboy plin de dinamism şi optimism, virgin de orice fel de gîndire. Sau, dacă se întîmplă să fim intelectuali liberali, sub trăsăturile unui intelectual liberal care nu crede în diavol**...

5. Umorul şi democraţia

Trebuie să ne batem joc de democraţie. În primul rînd pentru că este singurul regim care tolerează o critică plină de ironie. Apoi, pentru că umorul este necesar pentru bunul mers al instituţiilor într-o ordine socială aproape în întregime profană. Iată cum:

Diavolul este sardonic şi ironic cît ţi-ai putea dori, dar el nu suportă umorul, şi pe aici, probabil, se acordează el cel mai puţin cu regimul nostru. Căci democraţia, fiind întemeiată pe această supoziţie, ea însăşi umoristică, afirmînd că toţi oamenii sînt egali, nu poate funcţiona fără umor, tot astfel cum nu poate funcţiona o maşină fără ulei şi fără angrenarea părţilor ei. Simţul umorului este cel care-i salvează pe oamenii trăind într-un stat democratic. Şi de ce anume îi salvează? De asfixia prin proximitate, care ar reprezenta rezultatul fatal al distrugerii de către noi a ierarhiilor. Datorită simţului umorului, s-a putut restabili o distanţă care să îngăduie respiraţia între vecini, între soţi şi soţii, sau între funcţionari şi victimele normale ale statului.

Să luăm de pildă o democraţie oarecare. Să suprimăm orice fel de umor, atît în viaţa cotidiană — protestele bombănite ale cetăţeanului — ca şi în viaţa propriu-zis politică — forţa partidelor — şi veţi obţine, la capătul operaţiunii, dacă va fi energic dusă la capăt, Statul totalitar în întreaga lui splendoare nativă. [Page 78] [Page 79]

Autorul cărţii de faţă, fiind el însuşi convins în forul său cel mai lăuntric că democraţia piere dacă e lipsită de critică, denunţă dinainte ca fiind ei înşişi totalitari pe toţi cei care vor vedea în capitolele următoare semnele unui spirit totalitar. Să se recunoască ei înşişi după aceste semne. Îi voi trece în revistă pe principalii demoni pe care diavolul îi deleagă cu grija de a face din democraţiile noastre coloniile sale model.

6. Demonul libertăţii

De ce n-a fost niciodată iubită şi celebrată Libertatea într-o atît de mare măsură ca în epoca modernă? Să fie oare din cauză că ea e acum mai depărtată decît oricînd? Sau dimpotrivă, pentru că o simţim în sfîrşit aproape şi facilă? Şi una şi alta, după sufletul cu

care o privim, şi după sensul pe care-l acordăm cuvîntului. Pentru cei mai mulţi dintre contemporanii mei, libertatea înseamnă dreptul de a nu asculta. Cînd li se lasă acest drept, ei se plictisesc şi curînd de tot cheamă un tiran. Dar îndată ce tiranul începe să taie în carne vie, dragostea lor de libertate îi împinge pînă pe piscurile curajului. Şi aşa mai departe: jocul acesta de profundă cochetărie condiţionează în parte Istoria. Aceasta înseamnă că a fonda un regim pe frumosul cuvînt de Libertate echivalează cu a-i substitui politicii de putere reală, aşa cum a formulat-o Machiavel, o politică a romanescului colectiv. (Astfel, căsătoria din dragoste sentimentală a luat locul căsătoriei din principii raţionale încheiată de părinţi şi de notar; şi fără îndoială, aceasta în detrimentul stabilităţii moravurilor).

Or, sistemul acesta nu funcţionează fără iluzii, compensate de tot atîtea decepţii automate. Libertatea pentru care murim nu e cea pe care ne-o garantează statul. Cea pe care o revendicăm noi îşi pierde razele aurite îndată ce o formulează un jurist. Astfel, vedeta pe care o ia în căsătorie nu mai e o vedetă pentru soţul ei. Iată marea neînţelegere pe care o simbolizează zeiţa din portul New York, luminîndu-i fără condiţii pe toţi oamenii deopotrivă.

Priviţi-o: zeiţa aceasta este abstractă, dar nu e mai puţin sentimentală. Ea face apel la sentimente religioase, pe care le îndreaptă nu fără grandilocvenţă spre vid. Cîte mii de refugiaţi nu au plîns trecînd prin faţa ei! Singură prezenţa sa era chezăşia unui confort al gîndirii şi al vieţii pe care ei le pierduseră în Europa, pentru că abuzaseră de ele fără nici o plăcere. Am face rău să comentăm o situaţie în care emoţia cea mai uşor de înţeles acoperea nişte confuzii atît de stranii.

La drept vorbind, şi împotriva epocii noastre întregi, libertatea-în-general nu este o Cauză — nici măcar în domeniul politic, în pofida atîtor elocvente şi adevărate sacrificii. Libertatea aceasta fără calificări nu ar putea, în fond, să desemneze obiectul unei revendicări, căci ea este semnul primordial al condiţiei noastre umane. Omul **este** liber, şi aceasta înseamnă că el este plasat în fiecare clipă într-o dublă posibilitate: a face binele pe care îl vrea Dumnezeu şi care îl va elibera; sau a face binele pe care îl vrea el, după poftele lui, şi el se va găsi imediat înlănţuit. Fiţi liberi „pentru nimic“, fără condiţii şi fără ţeluri, fiţi liberi să faceţi ce vă place, şi veţi face probabil ceea ce îi place diavolului. Dar fiţi liberi să vă identificaţi şi să îndepliniţi vocaţia pe care v-a dăruit-o Dumnezeu, şi atunci veţi scăpa din ciclul mecanic în care v-a aruncat naşterea voastră şi rasa voastră, greşelile voastre şi opinia care domină.

Libertatea nu este un drept, ci un risc care trebuie asumat în fiecare clipă — pe plan politic ca şi în spirit. Fiind ea ceea ce este, nu numai că ar fi o nebunie să o revendicăm, ci încă, este în natura ei ca ea să se piardă îndată ce e folosită, fie [Page 80] [Page 81] către rău, fie către bine, — pentru a renaşte apoi imediat, o dată cu fiecare nou risc.

Dar noi vorbeam aici, veţi spune, de libertatea politică. Mă întorc deci la ea. Ceea ce e în cauză pe planul acesta, nu este libertatea reală a oamenilor, pe care nici un tiran nu a

putut-o suspenda vreodată vreo singură clipă, ci este dreptul omului de a-şi asculta vocaţia, pe care Statul i-l lasă. Dacă omul nu-şi recunoaşte o vocaţie, libertatea pe care o revendică el e vidă; diavolul va intra în ea în mii de forme diferite, dintre care opinia publică este cea mai obişnuită. Dar dacă omul îşi recunoaşte o vocaţie, el nu-şi va cere nici un alt drept decît acela de a i se conforma. Dacă Statul îi refuză acest drept, cetăţeanul poate să aleagă liber între ruşine şi revoltă. Revolta sa îi poate conduce fie la martiriu, fie la restabilirea legilor omeneşti; în aceste două cazuri el rămîne liber, nu în numele Libertăţii abstracte, ci în numele vocaţiei sale particulare. Dacă, dimpotrivă, alege ruşinea, lăsînd să acţioneze legile contrare exerciţiului credinţei sale, el îşi va pierde din vina lui libertatea alegerii, care era întreaga sa demnitate de om. Atunci, fără îndoială, el va intra în masa anonimă a sclavilor care revendică Libertatea. Ei o revendică pentru că nu mai **sînt** liberi. Simplul fapt că ei s-au apucat să o ceară fără condiţii şi fără un scop măreţ şi definitoriu, dovedeşte că s-au făcut ei înşişi incapabili de libertate. Altminteri, ei ar fi afirmat-o, preferind vieţii lor adevăratele raţiuni de a trăi.

Libertatea fără condiţii e o fantomă, anunţînd cele mai rele calamităţi. Am să numesc una dintre ele.

7. Demonul poliţiei

Călătorul şi emigrantul, care defilează prin rada New York-ului prin faţa simbolului înălţat, pe un cer comercial, al Libertăţii cu ochii goi (în capul ei se organizează banchete), nu va întîrzia să primească un apel al realităţii. E într-adevăr momentul precis pe care şi-l aleg în mod normal funcţionarii de la vamă şi de la serviciile de imigrare pentru a urca la bordul navei: ne apropiem de Ellis Island. [Page 82] [Page 83]

În Europa şi în cele două Americi am traversat în cursul acestui război mai bine de o duzină de frontiere, şi am completat sute de chestionare, dintre care cel puţin unul avea 32 de pagini. Confesiunile acestea generale mi-au cîştigat, trebuie să o spun, multe absoluţiuni. Dar departe de a-mi procura sentimentul unei conştiinţe civice împăcate, brevetate de Stat, ele mă lăsau de fiecare dată încă şi mai nesigur în ce priveşte identitatea pe care o stabilisem astfel. De la unul la altul în aceste chestionare, se preciza un personaj convenţional: purta într-adevăr numele meu, avea vîrsta mea şi semnele mele particulare, dar cu cît îi demonstram mai mult coerenţa, cu atît se estompa în mine senzaţia de a fi identic cu datele mele legale. Era de fiecare dată vorba de a cîştiga un proces, de a dezminţi o culpabilitate virtuală, de a obţine o achitare acordată de şansă. Simţeam că se apropie momentul în care poliţia avea să aprecieze că ştie mai multe în contul meu decît ştiu eu însumi. Surdă la protestele eului meu real, dar care nu putea aduce dovezi pentru ce spunea în limbajul prevăzut de toate aceste documente, ea avea să-mi demonstreze că eram un roşu, şi, mai rău încă, să mă acuze că aş fi fost un alb... În jurul meu domnea o tăcere religioasă. Fiecare din noi ştiam că trebuie să trecem pe aici. Să trecem, aceasta era toată problema. Şi succesul putea să depindă de un capriciu al Destinului, de o umoare a acestui domn atotputernic care mă aştepta, cu pălăria pe cap, în spatele unei mese

încărcate cu ştampile.

Bineînţeles, asemenea procedee sînt justificate la vreme de război. O societate democratică trebuie să se apere şi ea, ca oricare alta. Ea va trebui chiar să se organizeze mai bine decît altele pe vreme de pace, nu numai pentru propria ei securitate, ci şi pentru binele comun. Examenele se vor înmulţi. Vei fi angajat potrivit unor cifre care îţi rezumă capacităţile, opiniile şi reflexele. Vei fi clasat, etichetat, evaluat; vei fi urmărit în trecut pînă în pîntecele mamei, prevăzut cu un număr de ordine şi lipsit de dreptul de a-ţi mai fi foame.

Ceea ce mă tulbură în toate aceste maşinării poliţiste şi profesionale — binefacerile lor de altfel sînt cît se poate de vizibile — este iresponsabilitatea agenţilor lor. Să presupunem că sînt urmăriţi roşii. Nimeni nu ştie exact ce este un roşu. Nici şeful de altfel nu rămîne inaccesibil; nici şefii de servici care se ocupă de serviciu; nici executanţii care se mulţumesc să-şi execute consemnele potrivit cu litera instrucţiunilor. Coeficientul tău semnifică roşu. Simţi şi gîndeşti ca un alb? Asta nu face decît să-ţi înrăutăţească mai mult cazul. Nu vor apărea petiţii în ziare. Vei fi un rebut social.

Vă mai amintiţi intriga centrală din **Wilhelm Meister**? Goethe îşi conduce eroul prin tot felul de încercări, în tot felul de surprize, printr-o voinţă misterioasă care este cea a şefului unei societăţi secrete. Se urmăreşte mîntuirea lui Wilhelm pe căile mai mult sau mai puţin masonice ale unei secte rosicruciene. Pe atunci aceasta era un fel de figurare a Providenţei. Astăzi e vorba de o figurare a poliţiei. Cu deosebirea, totuşi, că intenţia spirituală s-a risipit şi că numele şefului, în orice fel de scop util, rămîne fără vreo importanţă practică sau este necunoscut. Chiar dacă el ar fi diavolul în persoană, tot n-ai şti mai mult şi tot n-ai avea mai mult decît ai astăzi dreptul sau puterea de a protesta.

Adevăratul mit al poliţiei noastre a fost formulat de Kafka. În **Procesul,** el ne povesteşte istoria unui funcţionar de bancă dintr-o dată inculpat pentru o vină nedeterminată şi care se istoveşte în eforturi zadarnice de a ajunge la Judecător şi de a-şi cunoaşte legea. Este condamnat la moarte, fără apel, în ciuda sprijinului unui avocat suspect, un fel de preot, care pretinde că-l cunoaşte pe Judecător şi care nu e plasat nici el mai bine decît clientul său în faţa curţii.

Spun că diavolul are toate şansele să-şi conducă jocul pretutindeni unde sensul se risipeşte, atunci cînd organizaţia, pierzîndu-şi capul, începe să funcţioneze împotriva oamenilor şi nimeni nu mai poate să mai facă nimic. E o prezentare a poliţiei moderne.

8. Demonul siguranţei

Cînd omul se găseşte confruntat cu una din primejdiile normale ale existenţei, i se oferă două posibilităţi: sau el caută să dezvolte forţe superioare celor care îl ameninţă, sau el încearcă să suprime primejdia. Alegerea noastră s-a făcut de mult: dorinţa de a suprima primejdia, mai degrabă decît de a o domina, este ceea ce defineşte atitudinea burgheză şi

spiritul general al democraţiilor noastre.

Luate în ansamblu şi în intenţiile lor generale, progresele pe care le celebrăm se rezumă în cuvîntul **a steriliza.** Fie în dragoste (măsuri anticoncepţionale), fie în viaţa profesională (asigurări), fie în educaţia tineretului, fie în medicină, fie în politica internaţională sîntem pe cale de a împinge pînă la limite o experienţă fără precedent de asepsie generalizată şi de extincţie a riscurilor înainte de termen. [Page 84] [Page 85]

Morală a asigurării-împotriva-oricăror-riscuri. Şi cine va spune că nu este ea însăşi religia noastră; şi chiar religiile noastre nu i se alătură? Cine poate susţine că ea vizează altceva decît suprimarea metodică a oricărei morale poetice, îmbrăţişînd deopotrivă riscul şi încrederea, ameninţarea şi riposta, abisul şi sublimul? Nici o altă epocă nu a fost mai antispirituală, căci nici una nu era atît de preocupată să elimine răul cu cît mai mică cheltuială, în loc să-l compenseze printr-un bine superior. Am uitat regula de aur a strategiilor, care vrea ca cea mai bună apărare să fie în atac. Ignorînd magiile protectoare, neglijînd forţele sufletului, căutăm mîntuirea în fugă. Asigurarea-pe-viaţă înlocuieşte pentru noi educaţia inimii pentru a înfrunta moartea.

Mi-l închipui cu plăcere pe diavol ca agent de asigurări generale. El înţelege totul şi a prevăzut totul. Îl cunoaşte pe om în vulgaritatea sa, şi se laudă că ştie să-l readucă la ea. Îţi explică propriul tău bine. Ştie mai bine decît tine, nu mai e vorbă!, el a trăit multe. Blufează, îţi admite toate obiecţiile, dar te face să-ţi dai seama cît sînt de banale statisticile. Îţi făgăduieşte pînă la urmă acel neant pur al sufletului — fericire — prosperitate — jovialitate şi adevăr viager. Veţi fi asemenea zeilor, idioţi, dar permanent rîzători. Nu veţi mai muri. Sau doar puţin de tot. Fără să pierdeţi nimic...

9. Demonul neînsemnătăţii

...neither having tbe accent of Christians, the gait of Christian, pagan, nor man". (Hamlet III, 2)

Cînd sarea îşi pierde gustul, să guvernezi devine o plăcere, fie că e vorba să conduci un popor sau doar propriile pasiuni. Pe această credinţă se întemeiază lumea celor asiguraţi. Ei cred că au găsit sistemul. Iubesc pacea, virtutea, ordinea şi sănătatea. Au dreptate, dar diavolul e cel care-i mînă, căci ei ar vrea pacea fără luptă şi virtutea fără ispite, şi ordinea prin anestezie, şi sănătatea prin dezinfectare. Toate acestea pot face să scadă suma nefericirilor umanităţii, dar nu pot stinge răul, dacă răul este în primul rînd absenţa virtuţilor creatoare.

Într-o pasiune violentă şi într-un conflict declarat, răul este uşor de recunoscut: asta e în avantajul binelui. Dar cînd totul se linişteşte în aparenţă, cînd resorturile pasiunilor se destind şi cînd e de temut izbucnirea adevăratelor antagonisme, răul se refugiază în prudenţele noastre şi contaminează o pace obţinută fără luptă. Şi tot avantajul, de acum înainte, îi aparţine diavolului.

Se cunoaşte povestea Marelui Vizir care se întîlneşte cu Moartea într-o grădină din Teheran. Ea îi face un mic semn enigmatic. Înspăimîntat, Vizirul se refugiază la Ispahan. Se crede salvat. Dar iată că Moartea reapare în seara aceea în palatul său. „Pentru numele lui Allah, strigă Vizirul, m-ai înşelat!“. „Nu, răspunde Moartea, cînd ţi-am făcut semn la Teheran, era doar ca să-ţi spun că te aşteptam în seara asta aici“.

Astfel, diavolul **ne face semn în viciile noastre şi ne aşteaptă în virtuţile noastre.** Ştiind că se dezvăluie prea uşor în nefericirile noastre, în crimele şi în dramele noastre, el preferă să guverneze la adăpostul corectării manierelor.

Nu pledez aici pentru lipsa de ţinută, nici pentru cultul „brutelor frumoase“, nici pentru război. Dar constat că într-o societate în care simţul spiritual adoarme, corectarea manierelor devine un ideal, brutalitatea limbajului devine o inconvenienţă, francheţea pasiunilor impune chemarea de urgenţă a unui specialist în tulburări nervoase. Nimeni nu se mai gîndeşte decît la evitarea conflictelor pe care le-ar crea adevăratele întrebări, izbucnirile care ar face evidente ade- [Page 86] [Page 87] vărurile inimii omeneşti, abisurile şi miracolele ei. Fiţi **nice,** fiţi drăguţi, spune burghezia. Dar ea nu-şi dă seama că pentru a fi **nice** ea plăteşte un preţ exorbitant: însăşi savoarea vieţii. Am instituit cultul a ceea ce nu mai are consecinţe. Şi el domneşte asupra moravurilor noastre şi asupra opiniei noastre publice (şi aceasta se compensează printr-un cult în aparenţă contrar al senzaţionalului). Uităm că de fapt consecinţa acestui cult nu este altceva decît insignifianţa deopotrivă a virtuţilor noastre, ca şi a viciilor noastre.

Or, virtuţile lipsite de semnificaţie, private de sens şi care au aerul că nu li se întîmplă nimic, constituie în realitate împărăţia Nimicului. Ele nu îşi cîştigă statutul decît cu preţul măreţiei lor. (Şi cine mai ştie să măsoare acest preţ?). Şi nu se pot da în acest sens decît nişte mici exemple, care vor părea, fireşte, insignifiante...

Cînd puneţi pe patefonul dumneavoastră un disc sublim, îndrăgit în inima dumneavoastră de multă vreme — Monteverdi, Mozart sau Bach — şi cînd o doamnă drăguţă şi încîntătorii ei prieteni o ascultă cu o ureche, politicoşi, spunînd cînd s-a terminat: „So lovely, really...“ cu un aer indiferent, nu-i nimic, v-aţi înşelat doar, serviţi-le un **drink**. Dar e la fel de just de remarcat că e vorba aici de faptul că se pierde undeva o calitate. Oamenii aceştia nu sînt nişte oameni răi, ei nu au făcut nici un lucru rău, le lipseşte pur şi simplu un simţ. Însă entropia universului continuă şi sporeşte: or, nu există nimic altceva atît de catastrofal pe lume. Se trece pur şi simplu mai departe. Aşa e viaţa, aşa e lumea... Dar aici e diavolul, vă spun eu ! Căci dacă „treceţi“ pur şi simplu peste asta, veţi trece astfel şi peste imaginea lumii. Dar dacă acceptaţi ridicolul de a nu trece peste ceva atît de mărunt — e o nimica toată la drept vorbind — vă veţi cîştiga poate dreptul vostru de cetate într-un univers paradisiac, un drept pe care vi l-ar fi acordat un Bach şi respectul pentru Bach, printr-un fel de presentiment care ajunge să vă facă şi pe dumneavoastră contemporani cu eternitatea lui.

Diavolul este insignifiant în adevăratul înţeles al cuvîntului, şi cea mai mare victorie a lui

în epoca noastră este de a fi privat de sens aproape toate uzanţele, cutumele şi costumele noastre, artele, muncile şi răgazurile noastre. Pînă la punctul în care uimim un om modern dacă întrebăm care poate fi sensul însuşi al numelui său, sensul formelor şi culorilor cu care el se înconjoară, al frazelor pe care el le repetă, sau al banilor pe care-i cîştigă. Îl uimim prin simpla presupunere că toate lucrurile acestea, şi multe altele încă, ar putea însemna ceva într-un ansamblu spiritual.

Eu spun că tot ceea ce nu are sens aparţine de drept demonului; că tot ceea ce poartă un sens comportă un anumit bine, inclusiv nonsensul, care nu este decît o aluzie la nişte sensuri neprevăzute sau ascunse. Cît despre absurdul pur (aşa cum îl defineşte Kierkegaard), acesta este categorie a credinţei sau a răului absolut. Ceea ce pare absurd în ochii raţiunii, este acceptat de credinţa ca fiind punerea unei realităţi eterne în timp cum ar fi întruparea şi miracolul. Caricaturizat de diavol, absurdul este dimpotrivă, fixarea unei realităţi temporare în infinit sau în insondabil: ideea succesului în sine, a puterii sau a bogăţiei în sine. Acolo e infernul.

Dar aş vrea să dau un alt exemplu despre relele insignifianţei, creatoare de nevroze, în lumea de astăzi.

10. Scurtă istorie a unei perechi corecte

Domnul şi Doamna sînt întru totul corecţi şi aproape suavi în viaţa de familie. Plini de scrupule, ei întreţin o [Page 88] [Page 89] atmosferă de pace în căminul lor. Nu sînt niciodată injuriate servitoarele, de altfel ele sînt şi foarte rare. Nu sînt bătuţi copiii!; asta ar putea să le creeze complexe. Niciodată nu are loc vreo scenă la masă, nu se face nici o greşeală de ţinută, nici un cuvînt nu e rostit pe un ton mai ridicat decît vreun altul.

„Într-adevăr, doctore — aici e Doamna cea care vorbeşte — nu văd ce reproş ne-am putea face în privinţa aceasta. Dacă s-a întîmplat să se ivească vreun diferend între soţul meu şi mine, noi nu l-am lăsat niciodată să se arate în faţa copiilor. Nu, doctore, nu ai ce căuta în direcţia asta. Dacă micuţa mea Mary e cu adevărat nebună, asta nu s-a întîmplat pentru că ar fi suferit de pe urma atmosferei din familie. Dar am să-ţi spun: dinspre partea soţului meu nu toţi au fost totdeauna foarte echilibraţi. Între noi fie spus, una din mătuşile lui a murit la azil. Asta se simte uneori la el. Ieri, de pildă, ca să-ţi citez un singur exemplu, abia am ajuns în camera noastră, că l-au şi apucat furiile pentru că i-am cerut să stingă o lumină care mă supăra la ochi. A azvîrlit-o pe jos şi mi-a făcut o scenă ! Am plîns toată noaptea pe o canapea, dincolo, în salon...“.

„Doamnă, spune doctorul, copiii dumneavoastră ştiu toate astea“.

„Imposibil, doctore, tocmai pentru că-mi cunosc bărbatul, i-am trimis să doarmă la celălalt capăt al apartamentului“.

„Vă spun că ştiu totul fără să aibă nevoie să şi audă ceva. Ce aud ei cel mai bine sînt

tocmai lucrurile pe care nu le spuneţi, cînd sînteţi de faţă cu ei la masă, politeţea întruchipată. Mica Mary nu este nebună, dar cum ar putea suporta nervii unui copil vacarmul şi furia care se dezlănţuie în tăcerile dumneavoastră conjugale, fără ca dumneavoastră să vă daţi măcar seama, atunci cînd se stinge o lampă?“.

11. Demonul popularităţii

Dintre toate creaturile care au existat vreodată, diavolul este cel care ştie cel mai bine „how to win friends and influence people“ („cum să cîştige prieteni şi să influenţeze oamenii“). Din cauza aceasta, democraţia modernă este in mod deosebit ispitită să-i asculte sfaturile.

Puterea unui regim întemeiat pe marele număr depinde de capriciile feminine ale Opiniei publice. De aici rezultă în mod fatal că problema majoră a conducătorilor va fi să facă **populare**, mai curînd decît juste sau eficiente, măsurile guvernamentale. Această tendinţă a vieţii politice va contamina la rîndul ei viaţa privată, aşa cum se întîmplă de altfel în oricare regim. În felul acesta, odinioară, cutumele Curţii reglementau politeţea pe toate treptele societăţii. Ele ofereau modele în arta de a face curte unui superior, de a domina un inferior şi de a respecta peste tot distanţele convenabile. Obiceiurile parlamentelor noastre, ale partidelor noastre politice şi ale şefilor lor par astăzi să fie cu totul pe invers: e vorba să se facă curte maselor, pentru că ele sînt cele care dau puterea de a-i cîştiga de partea ta pe inferiori flatîndu-i, pentru că nu mai este permis să-i domini; în sfîrşit, de a le spune pe numele de botez unui număr cît mai mare cu putinţă dintre alegători, dintre clienţii şi dintre şefii de servicii, marca prestigiului democratic nemaifiind superioritatea în comportament, ci dimpotrivă, familiarismul.

Ar fi interesant de comparat în privinţa aceasta cartea domnului Dale Carnegie „**Arta de a reuşi în viaţă**“ şi **„Curteanul“** de Balthazar Gracian. Iezuitul acesta îşi trecuse în manualul său toate subtilităţile comportamentului social sub monarhia absolută. Dl. Dale Carnegie ne învaţă, în ce-l priveşte, cum să ne cîştigăm nu adevăraţi prieteni, fireşte, ci clienţi, ale- [Page 90] [Page 91] gători posibili, oameni care să ni se simtă obligaţi în toate scopurile utile: este o versiune democratică a **Curteanului,** care ar putea fi intitulată **Omul de anticameră.** Să notăm în primul rînd că de la iezuit la expertul nostru, în ce priveşte popularitatea par să se fi realizat progrese imense din punctul de vedere al moralităţii. Gracian te învaţă să înşeli, să desfăşori viclenii, să minţi, să trişezi şi toate aceste procedee i se par mijloace de război permise dacă-ţi asigură prestigiul personal şi favorurile interesate ale celor mari. Dl. Carnegie, dimpotrivă, este de o ireproşabilă corectitudine morală. El consideră într-adevăr că Regula de aur a relaţiilor umane, pe toate planurile, a fost cea dată în preceptul Evangheliei; „Aşadar, toate cîte voiţi să vă facă vouă oamenii, asemenea şi voi faceţi lor“. Exemplu: cea mai profundă nevoie a omului, după profesorul Dewey, fiind aceea de a se simţi important, nu pierdeţi nici un prilej să-l faceţi pe aproapele dumneavoastră să simtă importanţa pe care i-o acordaţi: fiţi sigur că şi el va face acelaşi lucru în ce vă priveşte.

Toate acestea sînt chestiuni de bun-simţ. Însă ele reprezintă contrariul celor spuse de Evanghelie, care voia să facă din noi nişte oameni plini de umilinţă şi să ne insufle spiritul Sărăciei. Idealul d-lui Carnegie este un vorbăreţ mereu surîzător, măgulind în dreapta şi în stînga pentru a fi şi el măgulit, expert în stratagemele falsei modestii celei mai interesate şi ale unei simpatii metodice revărsată neobosit asupra oricărui semen care ar fi putut deveni, într-o zi sau alta, utilizabil. Gracian cel puţin nu pretindea nici o clipă că se conformează preceptelor lui Hristos. El avea sinceritatea feroce a imoralităţii luate ca atare, respectînd categoriile şi sfidînd virtutea purificată prin afronturi. El păstra, în viciu, un stil sufletesc.

Contrastul pe care l-am schiţat poate să ne facă să măsurăm întreaga pierdere de energie propriu-zis spirituală pe care o reprezintă „progresul moral“ al nostru de acum. Cum mai poate fi recunoscut diavolul într-o lume în care nimeni nu mai spune altceva decît banalităţile profitabile pentru afaceri, sub pretextul invocat, pe care-l citez „...de a întreţine contacte facile şi agreabile“.

Să însemne asta că eu am spiritul deformat? Sau se va spune mîine că spiritul este imoral, antisocial şi dăunător afacerilor? Că sarea pămîntului e nesănătoasă? Şi că înţelepciunea democratică se rezumă la o „tehnică a relaţiilor umane“ învăţîndu-i pe oameni cum să-şi facă prieteni, să cîştige lumea — şi să-şi piardă sufletul?

12. Paradoxul democraţiei

Dînd dovadă de multă inteligenţă, totalitarii şi-au atras prostia de partea lor. Sub regimul lor, imbecilii nu au nimic de pierdut. Sufletele tari sînt aici eliminate de resentimentul brutal al plebeilor, sufletele slabe sînt uşor convinse că ele nu au drept la existenţă personală, iar sufletele mediocre sînt folosite.

După cum se vede, regimul totalitar nu este altceva decît forma de jos a democraţiei. Dezlănţuiţi printre noi demonii pe care i-am descris mai sus şi democraţiile noastre nu se vor mai deosebi de regimurile totalitare decît printr-o anumită lipsă de rigoare, o dezordine mai aparentă, o frazeologie mai puţin antrenantă.

Democraţia sănătoasă pentru care voi lupta în ce mă priveşte nu este, ca şi sănătatea, decît o utopie. Mi-o descriu în felul următor: inteligenţa nu va mai avea în ea nimic de pierdut, sufletele puternice vor fi în ea în largul lor, sufletele slabe vor fi aici educate, sufletele medii se vor simţi în ea [Page 92] [Page 93] jenate de faptul că sînt mediocre şi integrabile numărului mare. Se vor vedea aici elite dure, discipline prestigioase, triumful micilor grupuri asupra masei şi Statul respectînd vocaţiile cele mai stranii.

Este un program complet, dacă stăm să ne gîndim bine: va fi uşor să-i dezvoltăm consecinţele pe toate planurile, în ce priveşte economia, morala, civismul şi religia. Ce lucru frumos! Ce viitor frumos! Dar să ne reîntoarcem la diavol.

13. Coloana a cincea a tuturor timpurilor

Am vorbit de rău pe toată lumea, pe totalitari şi pe democraţi, pe ceilalţi, pe noi înşine, şi deci şi pe mine însumi. Dar dacă diavolul este pretutindeni, chipul său îşi pierde contururile. Şi definiţiile pe care le-am dat succesiv, sfîrşesc, tot compensîndu-se, să se neutralizeze. Diavolul nu este Hitler, care totuşi este demoniac; el nu este nici democraţia, care totuşi nu este sfîntă: şi totuşi el acţionează pretutindeni, este în toate... Descrierile dumneavoastră, mi se va spune, nu sînt foarte limpezi. De ce nu ne înfăţişaţi o imagine clară şi uşor de recunoscut a persoanei satanei?

Pentru că diavolul, prin firea lui, nu va fi niciodată clar şi cinstit definibil. El este cel care se aranjează totdeauna pentru a fi deopotrivă judecător şi parte în procesul definiţiei sale. Paradoxal prin esenţă, el există, bineînţeles, dar este în toată fiinţa ceea ce nu este, ceea ce tinde spre neant, ceea ce doreşte în taină distrugerea existenţei — cea a altora, sau a sa proprie. Calitatea sa de a nu fi una sau alta în sensul pozitiv îi dă o libertate nedefinită de acţiune, un incognito şi alibiuri cît vezi cu ochii.

Vulgar şi seducător, fariseu şi pungaş, ipocrit şi cinic în acelaşi timp, respingător dar nu mai puţin fascinant, el este fără îndoială creatura cea mai poetică din lume. El este frumos în ochii naivilor, care cred că răul trebuie să fie totdeauna urît; şi este de o urîţenie irezistibil de atrăgătoare în ochii celor dezabuzaţi sau rafinaţi. Pe scurt, el nu este niciodată acolo unde credeaţi că-l veţi găsi. El imită, caricaturizînd-o, acţiunea Duhului Sfînt, mereu ambiguu pentru îndoiala noastră şi deconcertant pentru raţiunea noastră.

Se ştie bine că procedeul favorit al Coloanei a cincea consta în a semăna confuzie în tabăra adversarilor şi în a răspîndi acolo, alternant, ştiri adevărate şi false. Iată-l pe diavol lucrînd în vieţile noastre: stăpînul şi maestrul confuzionismului dirijat! Hitler a fost sufletul Coloanei a cincea a secolului nostru, dar satana rămîne esenţa însăşi a Coloanei a cincea din veac în veac.

In sfîrşit — şi aceasta trebuie să mă facă pe mine personal prudent — diavolul este fiinţa care, atunci cînd un denunţ îl face să fugă din ascunzătoarea lui, merge să se stabilească de preferinţă la cel care l-a denunţat, şi care se crede în siguranţă în conştiinţa lui împăcată. În momentul în care crezi că l-ai demascat la altul şi că i-ai făcut de petrecanie — iată-l că a devenit ceea ce eşti tu însuţi!

Şi atunci?...

14. O adresă bună

Dacă vreţi să dejucaţi prima viclenie a diavolului, şi în acelaşi timp şi pe cea de a doua, dacă ţineţi cu tot dinadinsul să-l prindeţi, am să vă spun unde-l veţi găsi cu cea mai mare siguranţă: **în fotoliul în care sînteţi aşezat dumneavoastră**

Partea a patra
Diavolul în dumnezeii noştri şi în maladiile noastre

1. Diavolul în dumnezeii noştri

Desigur, există şi un incognito divin, şi acesta este întruparea, adică Dumnezeu ascuns deopotrivă ca şi revelat în omul Iisus. Şi cîţiva doar au ştiut să-L cunoască pe Hristos în fiul lui Iosif, dulgher din sat. Însă acest incognito şi alibi al diavolului sînt exact inversul: el se va ascunde în imaginea dumnezeilor noştri, în însăşi inima idealurilor noastre şi a adevărurilor noastre prea omeneşti, în religiile pe care le confabulăm noi în afara credinţei revelate. Diavolul ne împiedică să-L recunoaştem pe Dumnezeu în Iisus Hristos, însă şi invers, el ne împiedică de asemenea să ne recunoaştem şi în idolii noştri.

Iată cum oamenii se înlănţuie cu zeii pe care-i creează. Cei care nu ignorau aceasta au renegat Revelaţia. Din acel moment ei au fost reduşi la a-L inventa pe Dumnezeu. Dar nu poţi inventa ceea ce eşti fără să ştii că eşti. Ei au inventat deci un „dumnezeu“ care era eul conştient sau inconştient al credincioşilor săi. O imagine a imperialismului lor sau o compensaţie visată a defectelor lor. Şi a fost dumnezeul Raţiunii pentru temperamentele raţionaliste, dumnezeul Instinctelor şi al Pasiunii pentru cei hipercivilizaţi, dumnezeul succesului pentru puritanii robuşti, dumnezeul filantrop pentru avari şi timizi etc. Toate acestea pentru burghezie şi pentru secolul individualismului.

Cei care au urmat, contemporanii noştri, nu i-au mai spus „Dumnezeu“, fiind mai puţin ipocriţi. Ci au spus Naţiunea, Rasa sau Clasa. În aceste trei entităţi divinizate **eul** nu mai este deghizat decît în **noi.**

Şi aceste trei entităţi au acest lucru în comun: ele nu sînt răspunzătoare cu nimic faţă de nimeni, deoarece s-au făcut ele însele criteriile oricărui adevăr pur omenesc şi au decre [Page 98] [Page 99] tat că nu mai există alt adevăr. Or, în ochii celor care le slujesc lor, omul nu mai există decît în ele şi prin ele. În măsura în care noi le dăm de asemenea ascultare, noi nu mai sîntem deci răspunzători pentru actele noastre, ci aceste categorii sînt răspunzătoare în locul nostru. Şi cum nici ele nu trebuie să răspundă în faţa vreunei instanţe superioare, nu mai există responsabilitatea nicăieri.

Dar dacă se vădeşte, invers, că noi nu coincidem cu entitatea divinizată — pentru că noi

sîntem dintr-o altă rasă, dintr-o altă clasă sau dintr-o altă generaţie fizică sau mentală decît cea care deţine puterea — atunci noi nu mai sîntem decît nişte „vipere lubrice“ şi trebuie să mărturisim public aceasta. După care vom primi un glonte în ceafă sau vom fi decapitaţi cu securea, după cum va fi vorba respectiv de dumnezeul Clasă sau dumnezeul Rasă.

Dumnezeii oamenilor sînt fără iertare. Ei sînt diavoli.

Totuşi, diavolul este fără îndoială mai puţin primejdios cînd ne omoară, decît atunci cînd pretinde că el ne face să trăim. Este mai puţin primejdios în viciile noastre decît în virtuţile noastre satisfăcute. Este mai puţin primejdios în vizuinele dictatorilor în mod evident răi, decît în sanctuarele credinţei care trebuiau să-i îngenunche pe dictatori înainte ca armele sterile să intre în acţiune.

2. Diavolul în Biserică

Într-o zi Biserica a fost calificată drept a fi „satana“ de către Iisus însuşi. Aceasta a fost la cîteva clipe după însăşi constituirea ei, şi în însăşi persoana celui pe care Iisus o alcătuise: Apostolul Petru.

Iisus îi întrebase pe ucenicii Săi: „Dar voi cine ziceţi că sînt Eu?“. Răspunzînd Simon Petru a zis: „Tu eşti Hristosul, Fiul lui Dumnezeu Celui viu“. Iar Iisus răspunzînd i-a zis: „Fericit eşti, Simone, fiul lui Iona, că nu trup şi sînge ţi-au descoperit ţie aceasta, ci Tatăl Meu Cel din ceruri“ (Mat. 16, 15-17).

Pe acest act de credinţă Iisus a format Biserica: „Şi Eu îţi zic ţie că tu eşti Petru şi pe această piatră voi zidi Biserica Mea“.

Dar iată că îndată după aceea — în paragraful următor din Evanghelie — acest prim Papă face ca Iisus să-i spună: „Mergi înapoia Mea, satano! Sminteală îmi eşti; că nu cugeţi cele ale lui Dumnezeu, ci cele ale oamenilor“.

Ce s-a întîmplat? Cum această „piatră“ pe care Biserica abia a fost aşezată a şi devenit piatră de încercare? Pentru ce acest om căruia Hristos îi spusese că vorbise potrivit Tatălui, vorbeşte acum după cele ale diavolului? Această lovitură de teatru, una dintre cele mai stupefiante din Evanghelie şi din viaţa spirituală, se explică fără cel mai mic echivoc: Iisus, după ce a creat Biserica, le-a făcut cunoscut ucenicilor moartea Sa în viitor şi învierea Sa. Atunci Petru a început să-L dojenească: „Milostiv fii Ţie, Doamne! Să nu-Ţi fie Ţie aceasta!“. Abia constituită, Biserica, în persoana lui Petru, şeful ei terestru a voit **să se asigure** de Conducătorul ei ceresc pentru a garanta instituţia cea nouă împotriva riscurilor spiritului, prevalîndu-se în acelaşi timp de un nou Nume pe care-l reneagă în aceeaşi suflare: „Milostiv fii Ţie...“, spune Petru. Or, Dumnezeu era altminteri milostiv... În cîteva rînduri, autorul Evangheliei a descris întreaga istorie a Bisericii.

În fiecare clipă, de-a lungul secolelor, aceeaşi dramă va să se repete, individual sau colectiv: este drama proprietarului.

Iisus îi încredinţează Biserica lui Petru, căci atunci cînd Petru crede, el **este** Biserica (orice om care crede, în clipa credinţei devine Petru la rîndul său şi fundament al Bisericii). Dar cînd Petru se crede posesor al bunului pe care l-a primit în sarcină, el pretinde îndată să-l gireze pentru [Page 100] [Page 101] scopurile sale, cum îi place lui, nu cum îi plăcea Creatorului însuşi al acelui bun. El nu vrea să întîmpine nişte riscuri nebuneşti, el îşi manifestă deja frumoasa lui prudenţă ecclesiastică. Ordinea şi nu sacrificiul este ceea ce el socoteşte că e bine (şi în fond el îi are de acum încolo cheile). Justiţia şi dreptul, şi nu nebunia spiritului, nici extravaganţele iubirii. Viaţa, fireşte, dar nu moartea din care ea va renaşte. Rezultatul, dar fără condiţiile cerute... Căci rolul nostru este să dăinuim şi responsabilităţile noastre sînt covârşitoare, şi noi nu ne vom juca asemenea unui iluminat cu comoara spirituală pe care Dumnezeu ne-a însărcinat s-o administrăm noi, nedemnii Săi slujitori...

Satana i-a suflat sfatul acela de prudenţă. Căci a voi să păstrezi acest bun este mijlocul cel mai sigur de a-l pierde, îndeplinirea înţeleaptă a acestei misiuni de nebunie este mijlocul sigur de a o trăda. Nu viaţa lumii, nici ordinea sau justiţia, nici moralitatea nu erau cele pe care Petru trebuia să le menţină prin Biserică în lume, ci taina şi practica sacrificiului, simţul riscului spiritual şi al catastrofei salvatoare.

Dacă Iisus nu va fi răstignit, El nici nu va învia. Biserica nu va mai avea nimic de spus, puterea lui Petru va fi goală de sens, Biserica este aşezată în Istorie pentru a reprezenta acolo apelul permanent la drama fundamentală a cosmosului şi a spiritului: trebuie să mori pentru a te naşte din nou. Ciudată instituţie al cărei singur scop este să creeze în lume un principiu de tulburare şi răsturnare, de scandal şi de tragedie! Căci întreg sensul creştinismului constă în trei acte esenţiale tragice: a lua asupra sa răul care este în lume, a muri cu acest rău, a renaşte în puritate.

Drama aceasta este figurată în taina comuniunii. Ea este amintită din nou în Crez. Dar, oare, se poate spune că ea e transpusă în acţiune de Bisericile moderne în ansamblul lor? De fapt, noi le vedem preocupate să se menţină în lume, în loc să aprindă în ele focarele strălucitoare ale purificării. Ele au devenit forţe ale conservatorismului, opunîndu-se prin însuşi spiritul lor procesului de moarte şi de reînviere pe care aveau misiunea să-l însufleţească. Or, în întreaga măsură în care se poate spune că o Biserică respectă nişte prudenţe pioase, sub pretext că salvează nişte „valori spirituale“, ea nu se mai aşează pe acel Petru care a crezut, ci pe acel Petru căruia Iisus îi spunea: „Mergi înapoia Mea, satano! Sminteală îmi eşti“.

3. Diavolul teolog

Dar toate acestea, se va spune, sînt teologie. Cunosc puţine preocupări mai calomniate în secolul nostru, puţine cuvinte care să mai aibă în mai mică măsură răsunet pentru

contemporanii noştri, şi nu vorbesc despre inculţi, ci despre elita intelectuală. Veţi întîlni mari savanţi, filosofi, moralişti, scriitori cunoscuţi în lumea întreagă; în nouă cazuri din zece, aceşti maeştri ai gîndirii moderne vă vor mărturisi fără să roşească, uşor surprinşi de o astfel de întrebare, că n-au citit în viaţa lor nici un singur tratat teologic. I-am surprinde şi mai mult spunîndu-le că aceasta se simte în întreaga lor operă: n-ar vedea nici o legătură. Cred că e vorba aici de o atitudine retrogradă, mai neliniştitoare pentru cultură decît fărădelegile hoardelor fasciste.

Gîndirea Occidentului şi vocabularul său s-au născut din marile dezbateri teologice în secolele Bisericii primare. Muzica noastră, sculptura noastră, pictura noastră s-au născut în corul bisericilor, în timp ce poetica noastră se compunea în atmosfera sectelor maniheene. Pînă şi marii filosofi moderni, Descartes, Kant, Hegel, Auguste Comte şi [Page 102] [Page 103] Marx au reprezentat, la origine, luări de poziţie teologice. A ignora teologia înseamnă a rupe cu tradiţia cea mai rodnică a culturii occidentale. Înseamnă deci a te condamna să refaci fără s-o ştii descoperirile spirituale formate de mai bine de o mie cinci sute de ani de către Părinţii Bisericii şi marii eretici. Naivitatea teologică a secolului nostru este unul din avantajele uriaşe ale noii barbarii. Nu o pot compara decît cu un fel de carie a inteligenţei, care ne împiedică să mestecăm şi să digerăm experienţele noastre spirituale.

Totul ne face să credem că diavolul e încîntat de această stare de lucruri. Căci potrivit dictonului medieval şi renascentist: „Diavolul e un bun teolog“. Incultura noastră îi acordă o şansă nesperată. În alte vremuri el ne-ar fi putut surprinde prin ocolul unui argument subtil cu privire la har, pe care să îl opună legii, de exemplu. Însă ceva mai multă teologie bună şi frumoasă ne salva curînd de un asemenea sofism, în vreme ce e sigur că sîntem înşelaţi dacă ignorăm însăşi existenţa problemei.

Un anumit număr de tendinţe teologice tradiţionale au, foarte probabil, origini satanice: pelagianismul de exemplu şi doctrinele pe care le-am putea numi teologii ale **eritis sicut dii,** create de cîţiva dintre misticii cei mai mari, gnostici sau platonicieni. Sub forme vulgarizate pînă într-atît încît abia dacă mai pot fi recunoscute, aceste erezii riguros catalogate de secole triumfă în epoca actuală, care le consideră drept tot atîtea inovaţii „excitante“ ale avangardei. Însă fără îndoială ele sînt mai puţin deprimante decît prejudecata omului modern care habar n-are de teologie, crede că se poate lipsi de ea, dar nu se privează de privilegiul de a face teologie fără s-o ştie, şi încă de cea mai joasă categorie, atunci cînd „îl adoră pe Dumnezeu în pădure mai bine decît în Biserică“, cînd pretinde că „se încrede în raţiunea lui“ (orbeşte) sau cînd se mulţumeşte să „facă binele“...

4. Diavolul şi filantropul

Într-o zi un filantrop se plimba pe Fifth Avenue. Avea capul şi buzunarele pline de proiecte filantropice, bune să reformeze umanitatea dincolo de cea mai formidabilă închipuire. Îşi aprinsese tocmai o ţigară de foi de cea mai bună calitate, al cărui fum urca

spre înalt ca tămîia şi era probabil plăcut ca mireasmă Celui Veşnic, căci acest om avea inima pură.

La cîţiva metri în spatele lui îl urmau diavolul şi unul dintre uneltele lui. Îl observau pe filantrop cu un ochi critic. Un sărman individ îl opri să-i ceară o ţigară, într-o engleză de refugiat. Filantropul îi întinse fără să ezite un dolar şi-şi continuă drumul. Mergea în propria sa glorie şi conştiinţa îi strălucea ca o monedă nouă. „Nu ţi-e teamă de el?“, îi spuse diavolului tovarăşul său, „mie mi se pare că are aerul unui om teribil de bun! Şi s-ar părea că planurile lui sînt ireproşabile: inteligente şi generoase, idealiste, realiste...“. Diavolul nu răspunse nimic, surîdea, citind o hîrtiuţă pe care o ridicase atunci de pe trotuar. După cîteva clipe, îl împinse cu cotul pe tovarăşul său: „Fac o afacere bună cu omul acesta!, spuse el printre dinţi. Uite planul lui pe care l-a scăpat cînd i-a dat un dolar cerşetorului. E un plan desăvîrşit, aşa cum ţi-era ţie frică. **Dar eu am să i-l organizez!**“.
[Page 104] [Page 105]

5. Diavolul, om de lume

Şi cine spunea că diavolul este un domn foarte bine? Între oamenii de lume şi Prinţul acestei lumi, cuvintele sugerează, aproape în toate limbile, anumite complicităţi particulare. Şi poporul, inspirat poate de tradiţionalele avertismente ale amvonului creştin, a văzut totdeauna în mondenitate ceva vag satanic. Şi-ar imagina bucuros un diavol cu cravată albă şi monoclu.

Diavolul, afirmă un proverb spaniol, nu trebuie să fie temut pentru că e atît de rău, ci pentru că e atît de bătrîn. Şi asta putem gîndi şi despre oamenii de lume şi despre înţelepciunea mondenă în general. Ea îşi are farmecul şi utilitatea ei; însă e bătrînă, e prea ştiutoare, oferă prea multe reţete verificate; sfîrşeşte prin a nu mai crede în bine, nici în seriozitate, nici în naivitate, această insondabilă şiretenie a inimilor pure, care le permite să treacă prin cercurile vicioase ale raţiunii şi ale egoismului „bine înţeles“.

Funcţia normală a vieţii mondene ar fi să menţină şi să ilustreze un anumit număr de devize ale eleganţei morale şi ale înţelepciunii practice. Nu e aici nimic diabolic, dimpotrivă. Jocul monden, dacă e bine jucat, lasă tot atîtea libertăţi pe cît presupune, cum se spune, şi ipocrizie. El are farmecul odihnitor al formelor fizice. Însă mondenul care nu este decît monden inspiră un fel de frică furişă, revelînd o prezenţă perversă în însuşi cadrul propriei lipse de importanţă. Exactitatea nemiloasă a judecăţilor sale, care nu se aplică de altfel decît aparenţelor; capacitatea sa de a elimina cu răceală ceea ce nu e conform cu gusturile dinainte învăţate; propensiunea sa aproape maniacă spre a nu da importanţă decît vreunui detaliu fortuit în vreo fiinţă sau o operă; toate aceste trăsături care ar putea denota exigenţa unui artist adevărat capătă dintr-o dată ceva satanic, atunci cînd ne dăm seama de sterilitatea personajului şi de efectele sterilizatoare pe care le are frecventarea lui. Nu gustul şi nici măcar pedantismul formei sînt satanice, ci gustul formei limitate.

Mediul monden cel mai suav, corect şi moral poate foarte bine să fie preferat de diavol acelor medii boeme şi de moravuri uşoare cărora le place să-şi spună că sînt damnate. Asta, cred eu, pentru că în lumea bună un miracol apare mai mult decît oriunde în altă parte ca fiind improbabil.

6. Mr. Time, omul de afaceri grăbit

Am un prieten în lumea afacerilor; se numeşte Mr. Time şi îl cunoaşte toată lumea.

Mr. Time crede că timpul înseamnă bani. Or, el cîştigă mulţi bani şi totuşi el nu are timp. Să fie pentru că el, domnul acesta Time, n-are timp decît pentru bani? Sau cumva reciproca acestui dicton n-o fi ea cea valabilă? Sigur, nu este. Banii nu sînt timp, dimpotrivă ei folosesc şi uzează timpul. Ne aflăm deci în prezenţa unui fenomen cu sens unic: transmutarea timpului în bani, fără retur. Unii consumă mult timp pentru a face puţini bani, în vreme ce alţii fac mulţi bani într-o nimica toată de timp. Nu asta ne interesează. Ceea ce este frapant este că Mr. Time poate să risipească treizeci şi şase de milioane, dar nu are nici o secundă de pierdut. Cerşetorii, dimpotrivă, ei au tot timpul. Tot timpul de a nu avea bani, sau de a-i aştepta; sau în cele din urmă de a nu-i mai aştepta, banii aceştia. Poate că în clipa aceea ei vor descoperi ceva care nu are preţ? Mr. Time nici n-ar vedea un asemenea lucru, presupunînd că i l-ar arăta cineva cu [Page 106] [Page 107] degetul, căci e nevoie de timpul în care să priveşti bine asemenea lucruri pentru ca ele să existe.

Mr. Time nu va avea niciodată timpul acesta. Mr. Time nu are niciodată timp: timpul îl are pe el.

Se ştie că diavolul este Prinţul timpului, aşa cum Dumnezeu este Regele Eternităţii. Timpul fără sfîrşit, acesta este infernul. Prezenţa desăvîrşită, aceasta este veşnicia.

7. Diavolul scriitor

„Nu există operă fără colaborarea demonului“, spune André Gide, unul din rarii oameni pe care i-am cunoscut care crede în diavol şi vorbeşte bine despre el. Discutarea acestei sentinţe inconfortabile mi se pare foarte indicată într-o carte care, mai mult decît oricare alta, ameninţă să implice complicitatea activă a modelului său.

Jakob Böehme povesteşte că satana a fost întrebat: „De ce ai ieşit din Paradis?“. „Am vrut să mă fac autor“, spune el. Răspuns genial dacă luăm în considerare diferitele înţelesuri ale acestui cuvînt, **autor.**

Autorul tuturor lucrărilor este autoritatea lor. El Se autorizează la nesfîrşit în Creaţia Sa desfăşurată. El îşi povesteşte Lui însuşi măreţia Sa „şi întinderea îi celebrează lucrările mîinilor Sale“. Diavolul a vrut să-şi facă şi el opera sa. Dar el nu poate lucra decît prin mîinile noastre. Şi din cauza aceasta artistul şi scriitorul sînt teribil de expuşi: îndată ce-şi

iau în mînă penelul sau pana, diavolul s-a şi ivit să-i conducă. Şi cum să facă el parte de incitaţiile lui? Orice scriitor demn de numele acesta, orice creator, în general, bănuieşte cel puţin ambivalenţa ameţitoare a celor mai tainice motive cărora le cedează alegînd cutare cuvînt, cutare ritm sau cutare accent; şi din ce nemăsurată confuzie apare în sfîrşit cîte o mică frază foarte limpede, pînă la urmă! (să ne gîndim la numărul mişcărilor contradictorii de care a fost nevoie ca să se şlefuiască o pietricică....).

Într-adevăr, voinţa, creaţia, nevoia de a scrie, pur şi simplu, coincid în profunzimile lor cu tentaţia luciferică: a se face asemenea lui Dumnezeu, a se face autor, a se autoriza într-o lume autonomă. E fatal ca diavolul să se amestece aici, şi ca cei mai buni să se vadă ispitiţi mai mult decît alţii să accepte sfaturile acestui suflet genial. „Cu sentimentele bune se face literatura rea“, mai spune Gide. Şi William Blake socotea că Milton „pictează foarte prost partea cerească şi foarte bine cohortele infernale. Asta pentru că era un adevărat poet şi purcedea de la diavol fără să o ştie“.

Opinia aceasta s-a vulgarizat în mod ciudat în secolul nostru. Şi i se aduce în sprijin exemplul cam facil al nenumăratelor opere edificatoare.

Nu, nu adevărata frumuseţe a sentimentelor, ci falsa lor frumuseţe (deci urîţenia lor reală) este cea care face literatura proastă. Dar tocmai asta e mizeria lumii vechi. „Sentimentelor frumoase“ conformiste, noi nu mai ştim sau nu mai îndrăznim să le opunem decît sentimentele pervertite, la fel de false ca şi cele cărora ele le sînt invertirea. Nu mai ştim să concepem şi să ilustrăm adevărate sentimente frumoase, adevărate tipuri de viaţă sublimă, adevărate idealuri care să propage o energie, o forţă sufletească molipsitoare. Aproape întreaga literatură imoralistă produsă de burghezie este tributară moralei burgheze: ea rămîne, vai, la nivelul inamicului ei. Condamnarea de către ea a moralei se integrează uşurinţei, arbitrarului şi lipsei de însemnătate care semnalează morala burgheză.

Să închidem această paranteză. Adevărata primejdie subzistă. Cum să eliminăm aportul diavolului la cele mai [Page 108] [Page 109] sublime creaţii ale spiritului? Nu cred că există vreun creator care să-şi poată face iluzii în această privinţă. La sursele poemului şi în călimările noastre, în această ştersătură sau în reveria cu ochii ficşi în gol, care meditează asupra ei, acolo e diavolul. El nu e singur, însă e acolo. Soluţia este să-l facem să lucreze altfel decît înţelegea el s-o facă. Sau să spunem mai bine: cu alte scopuri.

Este cunoscută legenda din Evul Mediu: diavolul cărînd piatră printre lucrătorii care ridică o catedrală. Îmi închipui că acest diavol va deveni la rîndul său una din pietrele catedralei, piatra de unghi grotescă, himera pietrificată care priveşte cîmpia cu melancolie, dar care aude imnurile din spatele lui urcînd în nava ameţitoare şi strălucitoare a catedralei, în spaţiul şi timpul consacrate. Să fie acesta un ecou misterios al mîntuirii şi răscumpărării în abisul său de plictis fără sfîrşit? O reîntoarcere nostalgică a binelui pe care l-ar fi provocat în ciuda voinţei lui, păstrînd aceste ameţeli de unde sufletul se mai ridică uneori fecundat? Putem oare să concepem într-o zi că diavolul este

pînă la urmă un mister al Binelui? Poate Dante are dreptate cînd înscrie în pragul Infernului său:

„Fecemi la divina potestate.
La somma sapienza e il primo amore".

O vom şti la Judecata de Apoi. Scopul doar justifică mijloacele ambigue ale artei. Dacă diavolul însuşi colaborează la aceasta, n-are importanţă: dedicaţia este adevăratul înţeles al operei, atît cît poate să judece omul. Ea îi răpeşte demonului beneficiul sfaturilor sale interesate. Ea ne dă nouă măsura absolută.

Un scriitor, dacă este un bun meseriaş, va valora exact cît valorează **misiunea** pe care o acceptă şi pe care şi-o asumă. Diavolul va mai fi amestecat şi aici fără îndoială, în toate artificiile delirului creator, dar mînat spre un scop pe care el îl ignoră; căci slăbiciunea sa unică este că el nu crede în bine.

8. Pactul cu diavolul

Peter Schlemihl, vînzîndu-şi umbra diavolului, a devenit foarte bogat, dar şi-a pierdut gustul de a trăi. Este una din cele mai frumoase fabule din lume, una dintre cele mai triste în fantezia ei genială, şi puţine sînt mai profunde cu atît de multă graţie.

Ce înseamnă această umbră în povestirea respectivă? Eu cred că este creativitatea omului, libertatea sa, adică „sufletul" său (şi aceasta este cauza pentru care una din primele nefericiri ale eroului nostru este că nu mai poate iubi şi nu mai poate fi iubit). Am spus că libertatea omului constă în puterea sa unică pe lume de a urma ordinea — sau de a trişa. Dacă urmează ordinea Creaţiei, libertatea sa sporeşte şi puterea sa de alegere se înstăpîneşte pe domenii mereu mai vaste. Dar dacă trişează pentru a cîştiga pe moment ceea ce îl ispiteşte, el pierde celelalte posibilităţi, îşi pierde libertatea, prada sa e cea care-l leagă. „Ce-i va folosi omului, dacă va cîştiga lumea întreagă, iar sufletul său îl va pierde?", spune Evanghelia. Pactul cu diavolul constă exact în a cîştiga lumea cu preţul sufletului nostru şi al umbrei noastre, cu preţul liberei noastre facultăţi de a crea în real — sau alături.

Atîta vreme cît faceţi efortul de a vă menţine în adevăr, vă păstraţi deplina facultate de a spune adevărul sau de a minţi. Dar o dată ce aţi minţit, sînteţi legat de minciună şi adevărurile înseşi pe care le veţi rosti vor sluji mai departe minciuna. Fenomenul acesta se poate descrie în termeni fizici şi trupeşti. Atîta vreme cît sînteţi pe cale de a urca muntele, cu mare efort, vă păstraţi în fiecare clipă posibilitatea de a urca sau de a coborî. Cu cît urcaţi mai sus, cu atît efortul devine mai consistent şi cu atît mai mult vă ispiteşte prăpastia, dar orizontul se deschide tot mai uriaş. Dacă [Page 110] [Page 111] deodată oboseala sau vreo ameţeală vă biruie, sau dacă vă alunecă piciorul, sau dacă cedează terenul, ce se va întîmpla? Veţi începe să vă rostogoliţi spre prăpastie sau pur şi simplu spre fundul văii, unde trăiesc oamenii obişnuiţi. Sînteţi eliberat de efortul dumneavoastră, totul e uşor, nu

mai aveţi decît să vă lăsaţi în voie. Veţi „ajunge“ mai repede decît cei care urcă şi în locuri mai bogate şi mai populate. Dar aţi pierdut libertatea de a urca sau de a coborî la alegerea dumneavoastră. Aţi fost prins într-un mecanism cu sens unic, nu mai sînteţi decît un trup abandonat legilor fizicii şi toate gesturile dumneavoastră nu vor face decît să vă accelereze căderea.

Toate acestea le rezumă şi le ilustrează expresia legendară **pactul cu diavolul.** Simţim cu toţii nelămurit că un succes prea rapid în lume trebuie să se ivească de la un fel de tîrg încheiat cu Prinţul acestei lumi, şi al cărui preţ este libertatea noastră.

Şi din cauza aceasta, morala succesului, care a fost adevărata morală americană de un secol încoace, mi s-a părut totdeauna diabolică. Morala succesului în America contemporană este o laicizare a ereziei puritanilor, care au deformat calvinismul pînă la punctul de a-l face să spună că succesul material este un semn al faptului că ai fost ales. Se poate ca marile averi puritane să se fi născut dintr-un pact cu diavolul, binecuvîntat şi înregistrat de către pastori. Dar fără a intra într-o discuţie despre puritanism, aş vrea să spun aici ceva în eventuala lui apărare: în spiritul primilor puritani exista fără îndoială, mai mult decît ideea cîştigului, ideea „catolică“ în sensul larg, a răscumpărării Creaţiei prin muncă şi virtute.

Semnele sale exterioare sînt tocmai bune să înşele: optimism şi cordialitate, încredere în sine, strîngere de mînă fermă şi plină de siguranţă, şi acel larg surîs care te invită şi care dezvăluie o dentiţie strălucitoare! Cum ar putea fi diabolică această bună dispoziţie frumoasă şi gustul acesta de a trăi mai bine?

Demonii sînt, nu-i aşa?, naziştii, îmbrăcaţi în negru, scrîşnind din dinţi, prost hrăniţi şi semănînd moartea în jurul lor. Şi ce? Voi vreţi să cîştigaţi lumea cu dolarii şi naziştii cei răi vor s-o cîştige cu tunurile. Voi credeţi că primul sistem are avantajul de a fi mai igienic. Poate e adevărat. Dar mă îndoiesc că el nu poate fi mai primejdios pentru sufletele voastre.

O, cît aş iubi siguranţa asta a dumneavoastră, dacă temeliile ei ar fi cu adevărat sigure! Nu vreau să propovăduiesc o morală a eşecului. Succesul sau insuccesul nu înseamnă nimic în sine, totul depinde de scopul urmărit. Însă trebuie să ne amintim că cel mai mare succes din întreaga Istorie a fost moartea umilă a lui Hristos pe Cruce. Sacrificiul acesta a rupt pactul între diavol şi umanitatea noastră. Şi sîngele acesta a răscumpărat sufletul lumii, pe care noi ni-l vîndusem pentru puţină plăcere...

9. Diavolul dă în cărţi

Se poate simţi destul de uşor de ce artele divinatorii sînt legate, în imaginaţia popoarelor, cu un pact satanic. Ghicitorul le-ar fi, în acelaşi timp, şi victima şi beneficiarul. În schimbul purităţii sufletului său, el se va vedea dotat cu puteri extraordinare, a căror sursă nu poate fi — aşa se gîndeşte de obicei — decît în regaturile din afunduri. Este un

omagiu involuntar şi s-ar putea spune aproape instinctiv adus ştiinţei angelice a satanei. Este adevărat că sub numele Python el îl reprezintă pe Ghicitor, şi cuvîntul ebraic 'VB, spiritul luminii coborîtoare, putere profetică şi magică. Dar asimilarea clarviziunii în general cu această putere diabolică este o eroare pe care diavolul însuşi o întreţine cu multă [Page 112] [Page 113] grijă în spiritele noastre. Căci divinaţia, ghicirea viitorului nu este rea în sine, dimpotrivă. Biblia o condamnă în abuzurile sale, aşa cum condamnă prostituţia lăudînd voluptatea în cea mai frumoasă din Cîntările ei. Dumnezeu însuşi nu încetează să trimită vise profetice celor care îl iubesc, de la Daniel pînă la Ioan din Patmos. Şi primii care L-au descoperit şi salutat pe Hristos la naştere au fost Magii.

Ar fi zadarnic să negăm faptele sub pretext că ele sînt inexplicabile: mesele se mişcă şi cărţile vorbesc, gîndurile se transmit în tăcere. Toate semnele lumii ne cheamă. De ce să ne facem surzi la vorbele lor? Dacă ghicirea viitorului nu este încă azi decît ştiinţa nesigură de a descoperi viitorul, să ne temem ca ea să nu devină în viitor o descoperire a ştiinţei. Vom regreta atunci timpul semnelor cu ochiul aşa cum le făcea Destinul, cînd puteam încă să le primim cu o isteţime plină de dragoste...

Acestea spuse, diavolul are două şanse de a se insinua în noi pe o cale clandestină cînd eşuează prin mijloacele mai rafinate ale raţiunii şi ale virtuţii.

Prima lui şansă stă în propensiunea noastră de a reduce răul şi binele la nefericirile şi fericirile care ni se întîmplă şi pe acestea la rîndul lor la eşecurile şi succesele vieţii reale. Această confuzie a categoriilor noastre morale slujeşte în chip admirabil planurile celui viclean. Ea o împiedică pe victima şarlatanului să înţeleagă de fapt că nenorocirile ei nu sînt Răul, nici chiar în mod necesar urmările Răului, ci sînt poate mijloacele de care se foloseşte Binele, ca să nu mai vorbim şi de adevăratele fericiri care s-ar putea naşte de aici. Răul nu este în mod necesar războiul, de exemplu, ci utilizarea războiului pentru a steriliza credinţa noastră, sau utilizarea păcii nu mai puţin, şi chiar cu mai puţine riscuri pentru satana. Răul şi binele traduse de ghicitoare şi clarvăzătoare în termenii obstacolelor sau ai succesului (în privinţa aceasta Hitler a fost cel mai mare ghicitor în cărţi al secolului), nu vor

putea fi definite în realitate decît prin raportare la binele suprem al unei existenţe, în termenii unor atitudini lăuntrice.

A doua şansă a diavolului este să flateze tendinţa noastră de a ne simţi iresponsabili prin mijlocirea oracolelor pronunţate în numele unui destin fără apel. Angoasa omului modem în faţa libertăţii sale se poate măsura după numărul ghicitoarelor în cărţi şi al clienţilor lor avizi de anestezie morală. Atingem aici secretul adevăratului Rău al secolului.

10. Răul secolului: Depersonalizarea

Filantropul sau omul de lume, artistul, autorul şi omul care reuşeşte, această galerie de victime este clasică pînă la punctul în care e aproape demodată. Căci satana merge o dată

cu timpul **său,** şi pare să se sinchisească din ce în ce mai puţin să convingă individul într-o epocă în care acesta nici nu mai există. Ambiţia lui se îndreaptă spre mase. Şi doar pe scara maselor vom vedea desfăşurîndu-se Marea Strategie a diavolului în secolul nostru.

Cea mai justă interpretare a fenomenelor colective de astăzi a fost oferită către 1848 de scriitorul danez Sören Kierkegaard, gînditorul capital al epocii noastre. Iată ce se poate citi în jurnalul său intim:

„Prin opoziţie cu distincţiile operate în Evul Mediu şi în epocile care discutau la nesfîrşit cazurile de posesiune, adică ale indivizilor particulari, care se lăsau pradă răului, aş vrea să scriu o carte **despre posesiunea diabolică în timpurile moderne,** şi să arăt cum umanitatea care se dăruie diavolului în zilele noastre o face **în masă.** Pentru asta se strîng oamenii în turme, pentru ca isteria naturală şi animală [Page 114] [Page 115] să-i poată cuprinde, pentru ca să se simtă stimulaţi, înflăcăraţi şi **scoşi din ei înşişi.** Scenele de la Blocksberg sînt corespondentul exact al acestor plăceri demoniace care constau în a te pierde pe tine însuţi, a te lăsa să te volatilizezi într-o putere superioară, în care, pierzîndu-ţi eul, nu mai şti ce eşti pe cale să faci sau să spui, nu mai ştim ce anume vorbeşte prin noi, pe cînd sîngele ne curge mai repede prin trup şi ochii strălucesc şi devin ficşi şi pasiunile fierb“.

La ce se putea gîndi Kierkegaard cînd, în mica sa Danemarcă burgheză, pioasă şi confortabilă, scria aceste rînduri profetice? El asista la tulburările revoluţionare care marcau în Europa erupţia liberalismului, capitalismului şi a naţionalismului. El fusese singurul care-l văzuse pe diavol la lucru în operele sale — ale noastre, operele noastre, naţiunile democratice — cu un secol înainte ca Hitler să vină să ne trezească, ducînd pînă la excesele cele mai grandioase propriile noastre descoperiri, „virtuţi“ şi idealuri.

Kierkegaard a înţeles mai bine decît oricine şi înaintea tuturor **principiul** diabolic care creează masele: fuga de propria persoană, dorinţa de a nu mai fi răspunzător, deci vinovat, şi de a deveni deodată participant la puterea divinizată a Anonimului. Or, Anonimul are multe şanse de a fi cel căruia îi place să spună: **Eu nu sînt Nimeni...**

Mulţimea este locul de întîlnire al oamenilor care fug de ei înşişi, de ei şi de vocaţiile lor. Ea nu este nimeni şi de aici îşi scoate ea siguranţa de sine în crimă. „Nu s-a găsit nici un singur soldat care să ridice mîna împotriva lui Caius Marius, acesta este adevărul. Însă trei sau patru femei, în iluzia de a fi o mulţime şi în iluzia că poate nimeni n-ar fi ştiut să spună cine o făcuse sau cine începuse, acestea ar fi avut curajul acesta! O, ce minciună!... Căci o mulţime este o abstracţie care nu are mîini, dar fiecare om izolat are, de regulă, două mîini şi atunci cînd ridică aceste două mîini asupra lui Marius, sînt mîinile lui şi nu cele ale vecinului său, şi nu cele ale mulţimii care nu are mîini“ (S. Kierkegaard, op. cit.).

Să recunoaştem aici vechea tehnică, străvechea tehnică a satanei. De la prima ispitire din Paradis, el a recurs la acelaşi unic artificiu: să-l facă pe om să creadă că el nu e răspunzător, că nu există Judecător, că Legea e îndoielnică, că nu se va afla şi că, de altfel,

o dată ce lovitura va fi reuşit, omul va fi Dumnezeu însuşi, deci stăpîn să fixeze Binele şi Răul după voia lui.

„Iar cînd au auzit glasul Domnului Dumnezeu, Care umbla prin Rai, în răcoarea serii, s-au ascuns Adam şi femeia lui de faţa Domnului Dumnezeu printre pomii Raiului. Şi a strigat Domnul Dumnezeu pe Adam şi i-a zis: «Adame, unde eşti?». Răspuns-a acesta: «Am auzit glasul Tău în Rai şi m-am temut, căci sînt gol, şi m-am ascuns». Şi i-a zis Dumnezeu: «Cine ţi-a spus că eşti gol? Nu cumva ai mîncat din pomul din care ţi-am poruncit să nu mănînci?». Zis-a Adam: «Femeia pe care mi-ai dat-o să fie cu mine, aceea mi-a dat din pom şi am mîncat». Şi a zis Domnul Dumnezeu către femeie: «Pentru ce ai făcut aceasta?». Iar femeia a zis: «Şarpele m-a amăgit şi eu am mîncat»“ (Gen. 3, 8-13).

Vedeţi: ei merg să se ascundă, ei nu mai sînt în largul lor. Şi cînd sînt prinşi, spun că celălalt e vinovat. Astfel oamenii din vremea noastră, împinşi de „complexele lor de vinovăţie“ şi fugind de mărturisirea greşelii lor, merg să se ascundă printre arbori, în mulţime. Adică în locul în care prin excelenţă pot spune că altul a fost vinovat! Şi locul unde sînt, e sigur, cel „mai departe de faţa Domnului Dumnezeu“.

Pentru ca să nu mai fie răspundere, trebuie să nu mai existe nimeni. Or, dacă eu chem şi nu e răspuns, spun că nu e nimeni; şi persoana este în noi ceea ce răspunde de actele noastre, ceea ce este „capabil de răspuns“ sau răspunzătoare; într-o mulţime nu mai există răspuns individual; pentru că nu [Page 116] [Page 117] mai există persoane răspunzătoare, şi pentru asta ajunge să fie o masă. Satana va fi deci cel care creează masele.

Avem aici secretul marii sale strategii: producerea păcatului **în serie** şi raţionalizarea vînătorii de suflete.

Trebuie să mărturisim că aproape toate invenţiile noastre tehnice, cea mai mare parte a idealurilor noastre, în sfîrşit, evoluţia generală a timpului, favorizează acest Plan în mii de feluri. Totul concură, în vieţile noastre, să ne priveze de sentimentul de a fi o persoană responsabilă. Noi trăim cu toţii, din ce în ce mai mult, într-o lume a transei colective. Noi participăm cu toţii, din ce în ce mai mult, la forme de viaţă străine destinului nostru anume şi aptitudinilor noastre normale. La cinematograf, individul modern se obişnuieşte să trăiască prin delegaţie aventuri care lui personal nu i se întîmplă. Radioul, presa, mitingurile uriaşe îl invită să ia parte în mod sensibil — în imaginaţie — la marile evenimente care opun una alteia Naţiunile, abstracţiile acestea personificate şi Revoluţiile, întrupate prin şefii lor. Totul în acestea contribuie la a-l smulge din viaţa lui proprie în care nu i se va întîmplă niciodată ceva asemănător. Cît despre inconvenientele şi plictiseala acestei vieţi anume, altădată judecate ca fiind normale, ele par din ce în ce mai inacceptabile pe măsură ce se răspîndesc noţiunile Progresului indefinit, confortului cu orice preţ, succesului rapid, şi pe măsură ce se risipeşte credinţa într-o lume de dincolo care, altădată, îi îngăduia să rabde relele cu răbdare. Pe de o parte, individul modem este îndemnat să-şi judece viaţa ca fiind meschină şi să fugă de ea; pe de altă parte, el este

aspirat de marile emoţii colective. Această repulsie şi această atracţie joacă în acelaşi sens. Ele îl împing pe om să caute prilejurile de a fi **deposedat de sine însuşi.** Ele fac din fiecare din noi un supus predispus hipnozei colective, o victimă virtuală a pasiunilor de masă. Pretutindeni unde un individ ajunge să se dezguste de viaţa sa personală, totalitarismul găseşte un candidat.

Fireşte, n-ar mai fi posibile masele, în înţelesul precis al concentrării de oameni, fără radio, megafoane, presă şi transporturile rapide. Însă aceste mijloace tehnice n-au făcut totul; omul le-a făcut pe ele în primul rînd şi nu a fost o întîmplare că el le-a făcut anume pe ele şi nu altele. Cauzele şi rădăcinile veritabile ale fenomenului modern al maselor se află în atitudinea noastră spirituală.

Mulţimea nu se află numai pe stradă. Ea este în gîndirea oamenilor timpului acesta al nostru, ea îşi are sursele în cel mai intim motor al existenţelor individuale. Şi numai acolo poate fi ea demascată.

11. Turnul Babel

Dacă persoana se pierde în lumea modernă, aceasta se întîmplă pentru că înseşi cadrele au devenit prea largi. Însă de ce le-am mărit astfel, de un secol încoace, dincolo de orice măsură? De ce se vrea măreţie, mereu mai multă măreţie, cu orice preţ? Tocmai **pentru a ne pierde în ea**!

La originea tuturor acestor lucruri prea vaste şi prea complexe care ne înconjoară fără a ne încadra şi ne oprimă mai mult decît ne susţin, există fără îndoială nişte raţiuni destul de precise, toate faimoasele „necesităţi“ economice, tehnice, sociale şi financiare. Însă la originea acestor „necesităţi“ eu presimt obscura noastră dorinţă de a fugi în anonimul iresponsabil şi foarte vechea ispită de a ne compensa neliniştile prin acea utopie a lui **eritis sicut dii.**

O, cînd noi ne pierdem, diavolul este cel care ne găseşte. Şi cînd, pentru a scăpa de condiţia noastră, noi vrem să devenim asemenea zeilor, tot diavolul este cel care ne pri-
[Page 118] [Page 119] meşte în vîrful urcuşului nostru. Aşa cum arată povestea Turnului Babei, care este marele mit al timpului nostru.

Deşi el nu este menţionat în capitolul al unsprezecelea al Genezei, diavolul este în mod evident principalul antreprenor al Turnului primitiv şi al replicilor sale moderne (nu fac aluzii la zgîrie-nori, aceste frumoase jucării inofensive, deseori grandioase şi totdeauna cam prosteşti, ci la ansamblul întreprinderilor noastre economice, politice şi urbane). Să reluăm această poveste prea puţin cunoscută.

„În vremea aceea era în tot pămîntul o singură limbă şi un singur grai la toţi“. Pe scurt, totul mergea bine. Dar iată neliniştea concomitentă cu ispita: „Şi au zis iarăşi: «Haidem să ne facem un oraş şi un turn al cărui vîrf să ajungă la cer şi să ne facem faimă înainte de a

ne împrăştia pe faţa a tot pămîntul!»“. Îl recunoaşteţi pe satana în această îndoială care îi cuprinde, în această nevoie pe care o simt, deodată, de a se asigura de propria lor fericire, în cazul prezent de unitatea lor. Şi din cauza aceasta ei îşi vor pierde această fericire, aşa cum Orfeu a pierdut-o pe Euridice pentru a fi vrut să se încredinţeze că ea îl urma: din lipsă de credinţă. Recunoaşteţi această idee romantică pe care el le-o sugerează: să facă mai bine decît Dumnezeu, „să-şi facă un nume“ al lor, să urce la cer prin propriile lor mijloace, pentru a deveni acolo asemenea zeilor, în felul lor. Rezultatul, pe care îngerul pervers trebuie să-l fi văzut, va fi în chip necesar invers decît ar fi vrut ei. Dacă mîncaţi roada din pom nu veţi muri, a spus şarpele. Ei o mănîncă şi intră în timpul în care se moare. Dacă ne facem un oraş vom rămîne uniţi, spun oamenii. Îl fac şi chiar acolo Domnul Dumnezeu le-a amestecat limbile; şi de acolo Dumnezeu i-a împrăştiat pe tot pămîntul.

Această împrăştiere memorabilă este atribuită de povestirea biblică mîniei Celui Veşnic, Care S-a pogorît „să vadă cetatea şi turnul pe care-l zideau fiii oamenilor“. Şi a zis Domnul: „Iată, toţi sînt de un neam şi o limbă au şi iată ce s-au apucat să facă“. S-ar spune că vrea să-i pedepsească pentru că sînt atît de nesăbuiţi. Însă Dante, de exemplu, îşi închipuie că ei vor fi pedepsiţi de la sine. N-ar fi fost nevoie decît să fie lăsaţi în voia lor! În al său **Tratat despre elocvenţa în limba vulgară,** el propune o explicaţie foarte naturală a fenomenului amestecului limbilor. Dacă oamenii au ajuns să nu se mai înţeleagă între ei cu prilejul construirii acestui prim zgîrie-nori, lucrul se datorează, pur şi simplu, faptului că era vorba de o întreprindere mult prea vastă pentru ei. Într-adevăr, pentru a duce la capăt construirea Turnului, ei au fost obligaţi să se împartă în echipe specializate. Erau arhitecţi, supraveghetori, transportori pe apă şi pe uscat. Şi corporaţiile de muncitori. Unii făceau cărămizile care le slujeau drept piatră, alţii asfaltul care le slujea drept ciment, alţii încă erau însărcinaţi să monteze materialele, alţii să ridice zidurile, şarpantele sau să tencuiască. Din cauza amplorii uriaşe a construcţiei, aceste echipe specializate trăiau separate unele de altele. Cu timpul, ele şi-au creat limbaje tehnice, jargoane de meseriaşi, dialecte diferite, astfel că pînă la urmă nu s-au mai înţeles. Înmulţirea limbilor s-a născut din însăşi munca lor. Dar această muncă a început curînd să treneze, pe urmă s-a oprit pentru că nimeni nu mai ştia cum să domine ansamblul nemăsurat, nici să-i formuleze înţelesul într-o limbă comună.

Mi se pare că sîntem acum într-un asemenea punct. Energia fără precedent a vocabularului nostru, mai ales în politică, ar ajunge să trădeze absenţa oricărei măsuri comune în secolul nostru. Am văzut lucrurile prea în mare pentru puterile noastre, am pierdut pe drum regula de aur, etalonul uman. Şi pentru că am mers prea repede în totul, am pierdut din vedere măsura şi sensul ţelurilor ultime ale operei omeneşti. Individul se rătăceşte în aceste maşinării uriaşe, se simte pretutindeni în exil. Dacă nu cumva se lasă prinşi prin nebăgare de seamă, cum s-a văzut recent în [Page 120] [Page 121] Illinois: nişte muncitori montau o casă din prefabricate cu o asemenea rapiditate încît unul din ei a rămas închis în construcţie şi a trebuit să fie distrusă o secţiune întreagă pentru a fi salvat. Va trebui să ne distrugem lumea noastră pentru ca omul să se regăsească şi să-şi

refacă un adăpost pe măsură?

Fenomenul cel mai remarcabil de la începutul ultimului secol a fost într-adevăr **brusca sporire a proporţiilor,** sau mai bine zis **babelizarea** cadrelor materiale ale vieţii noastre. Invenţia maşinilor a sporit brusc posibilităţile noastre de acţiune asupra materiei. Industria şi comerţul au atras după ele brusca creaţie a unor oraşe enorme, de zece sau de o sută de ori mai mari decît cele cunoscute de milenii. În aceste oraşe s-au înghesuit mase omeneşti informe, înecînd şi dizolvînd grupuri organizate în jurul unor mici întreprinderi. Bogăţiile, şi ele, au crescut pînă într-atît încît nu mai puteau fi cuprinse cu privirile: ele au devenit cifre abstracte, puteri depărtate, cărora economiştii s-au apucat să le studieze manifestările ciudate, mai misterioase decît ale monştrilor antediluvieni, cu care împărtăşesc de altfel totala instabilitate. Populaţia Europei a crescut mai mult decît dublîndu-se într-o sută de ani; bogăţiile s-au înzecit; producţia sa industrială a crescut de o sută de ori. Şi în sfîrşit, concursul tuturor acestor elemente a provocat crearea unor armate considerabile, făcînd să crească uriaş fenomenul războiului, brusc, pînă la proporţiile continentului.

Astfel, printr-o mutaţie rapidă, într-un spaţiu de cincizeci pînă la o sută de ani, societatea a devenit prea gigantică pentru a mai fi dominată dintr-o privire. O singură inteligenţă nu-i mai poate înţelege şi stăpîni rotiţele. (Şi fără îndoială din cauza aceasta li se poate acorda acum fără riscuri şi celor mai grosolani şi mai ignoranţi dreptul de a vota şi de a-şi spune cuvîntul în toate problemele; nu are cum să fie mai rău decît e acum). Şi astfel, ameţeala vertiginoasă din Babei se înstăpîneşte asupra spiritului omenesc. Ca orice ameţeală, ea se naşte din incapacitatea de a suporta înălţimile sau dimensiunile inumane. Ca orice ameţeală, ea nu se poate exprima decît în termeni de contradicţie. Niciodată omul nu a fost mai puternic şi niciodată el nu s-a simţit, ca individ, mai neputincios. Niciodată el nu a fost mai savant şi niciodată nu a avut impresia că înţelege atît de prost ceea ce se petrece în lumea sa. Niciodată nu s-a apropiat cu mai multă fervoare de ţelurile progresului său, niciodată barbaria lui nu i s-a arătat mai bine înarmată pentru a distruge aceste ţeluri. „Urcaţi, spune diavolul, şi veţi fi asemenea unor zei, uitaţi-vă măsura voastră de oameni!“. Dar cu cît urci mai sus, cu atît cazi mai urît. Mai căutaţi-i acum pe cei răspunzători de acestea! Nu veţi găsi decît comitete, partide, trusturi în stare de faliment, teorii, **isme,** iniţiale, opinie publică nemaiştiind nimic, guverne cărora le e prea frică să mai explice, să mai informeze — o fugă universală în anonimat, o enormă cacofonie dominată de zgomotul bombelor.

Unul din nebunii aceştia cu înţelepciunea vorbăreaţă, cum pot fi găsiţi prin cafenele, avea obiceiul să-mi facă următoarea teorie: tot răul vine de la etaje, invenţie diabolică, „într-adevăr, spunea el, casa ar trebui să fie concepută în mod normal pentru a-i adăposti pe oameni. Nu e natural să-i mai adaugi etaje. Căci dacă ai să cazi de la etajul al patrulea, de exemplu, mori. Dar asta nu ar fi nimic. Ceea ce e grav e că invenţia etajelor a permis crearea marilor oraşe. Marele oraş a permis formarea maselor. O dată cu masele s-au născut marile probleme sociale. Şi acestea sînt la originea războaielor secolului al XX-lea.

Tot răul vine de la etaje!“.

La drept vorbind, se bat cîmpii destul de bine în vremea din urmă. [Page 122] [Page 123]

12. Plictiseala, sentiment modern

Suma binelui şi răului, în fiecare secol, este probabil aceeaşi: timpului nostru nu e mai rău decît altele, în ciuda victoriilor progresului. Numai distribuirea viciilor şi virtuţilor se modifică, după cum diavolul îşi reînnoieşte energia ispitelor sale. Cred, totuşi, că un sentiment nou, şi parcă independent de categoriile noastre, se manifestă în epoca modernă. Dincolo de bine şi de rău am descoperit Plictiseala.

Nu spleen-ul poeţilor romantici, nu blues-urile. Ci fraza asta care se face auzită peste tot: „Nu ştiu de ce trăiesc...“.

Ce trădează ea? Ce altceva dacă nu slăbirea sau extincţia aproape desăvîrşită a simţului vocaţiei personale? Să recunoaştem că totul contribuie la era colectivistă şi raţionalizată. Totul contribuie la refularea pasiunilor de a trăi neprevăzute în statisticile de stat. Dar de ce devenim colectivişti, dacă într-adevăr nu ne place asta? Trebuie să credem că o asemenea situaţie ni se pare bună — oricare ar fi pretextele pe care ni le oferă istoricii economiei materialiste. Ne refugiem în Plictiseală, mai degrabă decît să acceptăm sfidarea unei vocaţii fără precedent — căci **toate** vocaţiile sînt astfel.

Întrebaţi-i pe tinerii de azi care este sensul vieţii lor, gustul existenţei lor. Dacă îşi găsesc vreo folosire a capacităţilor, e vorba pur şi simplu de un „job“, fără calificare sau preferinţe intime. Gustul banilor — sau nevoia de ei — obnubilează la cei mai mulţi un sentiment fundamental de plictis, dar asta nu e încă decît un camuflaj. Faci una sau alta pentru a face ceva, pentru că nu există motive să faci un lucru mai degrabă decît oricare altul.

Cînd îi aud pe cîte unii cum cască: „Ce trebuie să mai fac, nu mai am interes pentru nimic?“, îmi vin în minte cuvintele acestea ale lui Kierkegaard: „Cum să devii creştin? Luaţi **oricare** regulă de acţiune creştină. Încercaţi să o aplicaţi“. Căci este limpede că acest efort, dacă este sincer, vă va introduce iarăşi în realitate, acolo unde se manifestă adevăratele conflicte, unde apar liniile de forţă ale vieţii spirituale sau morale, acolo unde drama vocaţiei se precizează imediat; nici o secundă de plictiseală nu mai e cu putinţă. Şi atunci vă veţi plînge că nu aveţi decît o singură viaţă.

Plictiseală: teren de vînătoare al demonului. Pentru că **orice** poate deveni ispititor aici, dacă e vorba de ceva de ajuns de intens sau excitant, măgulitor, facil şi pretext pentru a evada...

13. „Vital“ şi alte sofisme

Tot răul vine de la faptul că vrei să scapi, să evadezi, pentru a nu te mărturisi răspunzător, fie că alergi să te ascunzi printre arbori, cu speranţa prostească în sinea ta că Dumnezeu ne va uita acolo, fie că urci în nori sau că, invers, te înfunzi în stupiditatea bestială.

Fie că va da fuga să se piardă în mase sau în enorm, fie că va crede în ştiinţă sau va invoca misteriosul, omul de azi arată o constantă şi masochistă propensiune în a se voi iresponsabil. Totul îi este un alibi, totul e bun pentru a dovedi că el nici n-a fost de faţă, că nu e el acela, că el nu poate face nimic. Ştiinţa lui îi spune: tu erai determinat, nu e vina ta; şi pasiunea lui îi spune: era vital, nu există vinovăţie.

Acei dintre contemporanii mei care şi-l reprezintă pe om ca pe un complex de glande endocrine, enzime şi vitamine, au din ce în ce mai multă dificultate să conceapă că judecata morală mai are vreun sens, şi că persoana există ca un tot, deopotrivă autonom şi responsabil. Răul sau „păcatul“ nu [Page 124] [Page 125] mai sînt din punctul lor de vedere decît efectele unei tulburări temporare sau cronice în regimul secreţiilor interne. Au citit asta pe undeva. De fiecare dată cînd descoperim un nou mecanism al vieţii, şi devenim obsedaţi de ideea că „asta explică totul“. Ciudată nevroză a omului modern! Ce e mai prostesc decît să crezi că explici conduita şi deciziile morale ale unui tot prin descrierea funcţionării unora din părţile lui, totdeauna ultimele analizate? Cioc Iţi dovedeşte că glandele te determină pe tine în mai «mare măsură decît le influenţezi tu pe ele? Omul acesta are un caracter rău; puteţi spune că ficatul lui bolnav e cel care-l face să fie rău, dar ştii la fel de bine şi că o mare furie deranjează ficatul. Cine a început? Cine e răspunzător de această decizie rea? Omul sau ficatul lui? Sîntem cu mult prea interesaţi să negăm păcatul personal pentru a-i acorda ipotezei materialiste dreptul de a-şi spune că e obiectivi. Văd aici prea uşor bobîrnacul diavolului.

Sigur, nu acuz Ştiinţa — nimic nu e mai diabolic decît o observaţie justă — ci doar sofismele care îndreptăţesc o asemenea acuzaţie. Diavolul e cel care mă interesează, şi pretextele pe care ni le serveşte el pentru a justifica demisiile noastre morale. Dar ca pretexte există altele mai bune deci ştiinţa şi vulgarizările ei imprudente.

Adjectivul **vital** de pildă.

În epocile clasice, se considera că un lucru e adevărat sau fals, bun sau rău. Dacă spui o minciună, ştii că minţi, şi cauţi să nu te laşi descoperit. Dacă săvîrşeşti vreo acţiune rea, încerci cel puţin să te disculpi în raport cu un adevăr şi un bine în general admise. Dar epoca noastră a înlocuit criteriile adevărului prin valori de intensitate, şi respectul binelui prin cel al „vieţii“. Tot ceea ce pare suficient de intens, încetează de acum încolo să reveleze adevărul sau minciuna. Se recunoaşte, în zilele noastre, că pasiunea, emoţia şi isteria chiar vă duc de drept dincolo de bine şi de rău. Ele vă eliberează de orice obligaţie, ele nu mai trebuie să se justifice.

Jurasem să fiu credincios, spune un tovarăş, dar îmi dau seama că asta e incompatibil cu Viaţa. Semnasem acest tratat, spune o naţiune, dar vedeţi şi dumneavoastră că îmi lezează

interesele mele vitale. Atunci, fireşte, nimic nu se mai leagă. Dar iată şi ceva nou: şi ne lăudăm cu asta, cu sprijinul tuturor romancierilor, ziariştilor, filosofilor şi doctrinarilor politici. Tribunalele, altădată, aveau obiceiul să achite crimele pasionale. În marile epoci s-ar fi dublat pedeapsa. Să ne mărginim să notăm în treacăt: respectul nostru faţă de pasiune şi faţă de „viaţă“ sînt semnele unei decadenţe a pasiunilor înseşi şi a adevăratei vieţi.

Împrumut aici de la André Gide o pătrunzătoare şi minuţioasă descriere a acestei alunecări a adevărului spre „vital“, în lumea secretă a unei conştiinţe modeme:

„Dar eu aveam scrupule şi, înainte de a mă abandona, demonul care mă hărţuia trebuia să mă convingă de faptul că ceea ce îmi solicita el era permis, că această permisiune îmi era necesară. Cîteodată, Cel Viclean îşi inversa propoziţiile, începea cu ceea ce era necesar; raţiona astfel — căci Cel Viclean este Rezoneurul însuşi: «Cum adică, ceea ce îţi este necesar nu ţi-ar fi îngăduit? Consimt acum să numeşti necesar lucrul de care nu te poţi lipsi. Vei cîştiga astfel o mare forţă, adăuga el, mai degrabă decît să te istoveşti luptînd astfel contra ta însuţi, nu vei mai lupta decît împotriva obstacolului din afară... Haide, învaţă în sfîrşit să învingi pînă la urmă şi faţă de tine însuţi şi faţă de propria ta onestitate...» Pe scurt, el îşi scotea argumentele şi avantajul din ceea ce m-ar fi costat dacă îi cedam dorinţei, mai curînd decît dacă mi-aş fi controlat-o mai departe... E de la sine înţeles că n-am înţeles decît mult prea tîrziu ce era diabolic într-un asemenea îndemn. Credeam atunci că eu singur eram cel care vorbea astfel, şi că acest dialog specios îl duceam cu mine însumi. Auzisem vorbin- [Page 126] [Page 127] du-se de Cel Viclean, dar nu-i făcusem cunoştinţa. El locuia deja în mine, dar eu nu-l distingeam încă. El făcuse din mine o cucerire a sa; eu mă credeam victorios, da: victorios asupra mea însumi pentru că mă părăseam în voia lui. Pentru că el mă convinsese, eu nu mă mai simţeam acum învins“.

Raţionamentul acesta pe care vicleanul îl propune conştiinţei individuale este acelaşi raţionament, în fiecare din detaliile sale, pe care Hitler i l-a propus poporului german. Şi asta se chema teoria **spaţiului vital.** „Cum adică, ceea ce-ţi este necesar nu ţi-ar fi îngăduit? Ce este binele dacă nu propria ta sete mare? Vei dobîndi o mare forţă dacă, mai degrabă decît să te istoveşti în a-ţi respecta angajamentele, n-ai lupta şi mai mult împotriva străinului care te-a forţat să le semnezi. Ce înseamnă adevărul în faţa dinamismului tău? Ce înseamnă dreptul înţepenit contra vieţii schimbătoare? Am să-ţi spun eu: «**Recht ist was dem deutschen Volke nützt**» (Dreptul este ceea ce e folositor poporului german)“. Altfel spus, ceea ce este legal este ceea ce slujeşte intereselor tale, care sînt interesele naţiunii.

Nu e aici locul să ne întrebăm în numele a ce valoare ar mai putea ai noştri moralişti ai pasiunii combate doctrinele naţionaliste?

14. Diavolul în inimă

„This passion had its floods in very times of weakness“
Francis Bacon[1]

Nu există domeniu în care argumentul spaţiului vital, individual de data aceasta, să fi avut mai mult succes decît în

[1] „Pasiunea îşi are revărsările în înseşi vremile de slăbiciune“ (n. tr.).

dragoste, aşa cum o cultivă Occidentul. De un secol încoace, toate romanele ilustrează, cu atît mai puţină artă cu cît găsesc mai multă complezenţă în a propune aceasta, teoria dreptului pasiunii: „O femeie aparţine de drept bărbatului care o iubeşte şi pe care ea îl iubeşte mai mult decît viaţa, şi nu există uniuni pe veci legiute decît cele care sînt comandate de adevărata pasiune“ (Stendhal). Cîntecul spune mai simplu că „totul este permis atunci cînd se iubesc două fiinţe“.

Prima consecinţă a acestei mari permisiuni este că ea face să sară în aer alianţa căsătoriei. În morala pe care o practică acum contemporanii noştri, forţa amorului primează asupra dreptului jurămîntului. Însă o asemenea punere a problemei zdruncină lumea. Căci dacă ataci în forul cel mai lăuntric al fiinţei sensul alianţei jurate, înseamnă să pregăteşti patul pentru o etică a barbarilor. Să-i iei femeia vecinului sau pămînturile lui pentru că ai descoperit dintr-o dată că asta e „vital“ şi pe urmă să justifici asemenea acţiune prin doar violenţa dorinţei, înseamnă o aceeaşi singură uzurpare. Imperialismul totalitarilor traduce în politică aceleaşi principii prin care se legiferează anarhia în moravurile noastre private.

Totuşi, partizanii romantismului vor susţine că dragostea scuză şi dă măreţie oricărei manifestări care nu ar fi, altminteri, decît imperialismul pur şi simplu. Este adevărat că Evanghelia însăşi iartă multe celei care a iubit mult... Rămîne de văzut dacă această iubire, despre care se pretinde că îngăduie totul, este într-adevăr iubire, sau dacă nu este mai degrabă vreo obsesie abuziv împodobită cu acest nume frumos. Or, fiecare vede că „iubirea“ modernă este un imens faliment intim al civilizaţiei noastre. Este o chestiune atît de tragic confuză încît numai diavolul mai e sigur că s-ar putea descurca în ea. Şi mai putem nega oare că el se bucură cît se poate de mult de asta? [Page 128] [Page 129]

Dar există un mijloc simplu de a-l depista şi aici. **Partea diavolului în iubire este pur şi simplu tot ceea ce nu este iubire**. E tot ceea ce se insinuează în noi sub acoperirea acestui cuvînt. Căci diavolul este cel care nu iubeşte, şi care nu iubeşte faptul că în lume există dragoste, şi a cărui întreagă plăcere este să pervertească virtuţile noastre în însuşi izvorul lor. Îl veţi simţi prezent, în forţa lui imobilă, în spatele privirii fiinţei lipsită de iubire. Şi pretutindeni unde iubirea este contrafăcută, îi veţi recunoaşte roadele. Dacă este adevărat că orice ordine omenească se întemeiază pe alianţă, şi dacă alianţa primordială a căsătoriei nu are un mai mare duşman decît „dragostea“ aşa cum este ea vorbită, asta înseamnă că cel mai frumos cuvînt din toate limbile este suflat pe buzele noastre de către satana.

Nici o epocă nu a vorbit mai mult despre iubire, cu atît de puţină exigenţă reală. Diavolul ne-a făcut să numim „iubire“ o vagă obsesie contagioasă al cărui focar în epoca modernă a fost literatura romantică, şi căreia romanele şi filmele îi sînt agenţi de difuzare. Această obsesie a devenit marea afacere a civilizaţiei noastre în vreme de pace — religia celor care nu mai voiau religie. Imperiul său s-a întins peste domeniile cele mai eteroclite, de la misticismul literar pînă la publicitatea din metrouri. Nu veţi face doi paşi într-un oraş fără a găsi vreo aluzie la ea. Ea domneşte asupra enormei industrii a filmului, asupra industriilor editurilor şi asupra librăriilor, asupra vînzării parfumurilor, asupra activităţii a milioane de avocaţi şi medici, asupra magazinelor ilustrate, asupra comerţului de mode. Şi asupra multor altor lucruri! Căci ea a modificat scara noastră de valori. Supraaprecierea extravagantă a dragostei — înţeleg prin aceasta acea formă de obsesie care seamănă cu iubirea adevărată aşa cum seamănă oraşul Lyon cu un leu — a depreciat treptat în epoca noastră simţul şi respectul ţinutei morale, al sacrificiului pentru binele comun, al virtuţilor virile şi aspre. Fericirea individuală a devenit tabu-ul nostru: semn de decădere a unei civilizaţii. August obligat să aleagă între tronul său şi Berenice, o îndepărtează pe femeie. În acelaşi caz, Windsor abdică, în aprobarea mulţimilor.

Decadenţa virtuţii este o temă milenară a elocvenţei sacre. Dar eu semnalez aici o trăsătură mai neliniştitoare: decadenţa acestei **virtú** în secolul nostru ca urmare a publicităţii făcute dragostei vulgarizate.

În orice epocă, tocmai după unele nuanţe „moderne“ ale sentimentelor şi ale modalităţilor lor se dezvăluie în cel mai sigur mod opera diavolului. Ceea ce deosebeşte dragostea în secolul nostru, ceea ce ar trebui să-i descalifice în mare număr pe cei care se prevalează de ea, este tocmai această nuanţă de obsesie şi uşurinţă cu care se arată că i se cedează. E o uşurinţă sinistră în a te mărturisi învins, în a te recunoaşte iresponsabil, s-ar zice chiar în a te lăuda cu asta. În alte vremuri oamenii se apărau, le era ruşine să-şi piardă controlul asupra lor înşilor. Asta însemna că pierzi totul, sau şi mai rău: era ceva prost văzut de ceilalţi. Astăzi obsedatul se face el însuşi interesant. Toţi romancierii îl studiază. Departe de a lupta împotriva unei pasiuni care se iveşte, se nădăjduieşte, i se provoacă febra acestei pasiuni: şi asta ar însemna să trăieşti! (Şi probabil că trebuie să trăieşti puţin). Mai tîrziu se spune: „Era fatal. Uite, sînt obsedat“. Se vede în asta o scuză şi nu o înfrîngere — şi încă şi mai puţin un lucru ridicol.

Fireşte, dragostea, dintre toate sentimentele, este cea care se potriveşte cel mai bine spre a justifica abdicarea de sine însuşi, pentru că la ospăţul ei ne împinge să ne dăm viaţa pentru cei pe care-i iubim. Între această dăruire de sine şi abandonul de sine, satana păstrează mai multe pante atît de uşor înclinate încît nici nu se simt. El ştie că dragostea este domeniul prin excelenţă al confuziilor între viciu şi virtute, în nici o altă parte omul nu se înşeală mai abitir în ce priveşte motivările sale şi nu se mulţumeşte mai bine cu so-
[Page 130] [Page 131] fisme cusute cu aţă albă. În nici o altă parte masochismul şi egoismul strîmt nu se înveşmîntează cu mai mult succes cu aparenţele sacrificiului. De altfel, unul din primele efecte ale pasiunii este că ea ne împiedică să ne simţim vinovaţi în clipa chiar

cînd ştim mai bine ca oricine că sîntem vinovaţi. Gîndiţi-vă la acea eroină a lui Stendhal: „Nu-mi mai fac nici o iluzie, îi spunea ea, chiar în clipele cînd îndrăznea să i se dăruiască pe de-a întregul dragostei sale: sînt damnată, fără iertare damnată... Dar în fond nu mă căiesc. Aş săvîrşi iarăşi păcatul dacă ar trebui s-o iau de la început". E unul din cele mai vechi strigăte ale omenirii, cel mai teribil de sincer! Dacă din mînie, din orgoliu, din invidie, din egoism, din prostie sau din laşitate aţi făcut să sufere o fiinţă, veţi putea simţi remuşcări şi dorinţa de a îndrepta greşeala. Dar dacă o faceţi din „dragoste" nimic nu vă opreşte, chiar dacă o faceţi să sufere de zece ori mai mult pe acea fiinţă. Vedeţi răul, îl deplîngeţi, fără îndoială, dar „sincer", irezistibil, vă simţiţi în dreptul dumneavoastră! Or, la punctul acesta dragostea devine de nedeosebit de egoism şi chiar de ură. Nu numai că luciditatea este aici mai rară şi mai dificilă decît în orice altă pasiune, dar este pe deasupra şi complet inutilă. „Văd foarte bine răul pe care-l fac şi suferinţele pe care le provoc, dar **ce pot să fac?**". Puţinul, acel aproape nimic care s-ar putea face — ar trebui însă, pentru a face ceva, sprijinul fără rezerve al unei morale dure, al unor moravuri intransigente, al unei credinţe mai puternice decît viaţa. Ar trebui un criteriu permanent pentru a califica drept egoism, ură sau maladie psihică orice dragoste ale cărei roade sînt amare, privînd-o astfel imediat de drepturile sale absolute. Dar noi avem o morală romantică, exaltînd pasiunea „fatală"; şi cu asta ne-am pierdut ultima şansă, mică, de libertate care ne mai rămăsese. Această „fatalitate" a pasiunii nu este decît un fel de a te exprima romanesc, dar cîţi îndrăgostiţi nu se legitimează de la ea pentru a evita să-şi mărturisească adevăratele lor motive, complezenţele lor, voinţele lor secrete? Este alibiul visat: „Eu nu eram de vină, doar fatalitatea e răspunzătoare".

Ar trebui un criteriu absolut... Dar tocmai că diavolul a înlocuit în spiritul nostru respectul de sinceritate cu respectul — chiar distant şi teoretic — de binele altuia şi al credinţei jurate. O sublimă viclenie, căci această sinceritate mai poartă şi numele unei virtuţi. Dar iată cum acţionează ea într-o lume în care ea nu mai slujeşte decît micile fericiri individuale. Căsătorindu-vă în faţa legii sau în faţa lui Dumnezeu, vă luaţi angajamentul să fiţi credincios „la bine şi la rău", orice s-ar întîmpla şi pentru toată viaţa. Dar după cîţiva ani vă spuneţi: „M-am schimbat, s-a schimbat şi ea. Ce sens ar mai avea fidelitatea noastră, cînd ea se opune însăşi legii Vieţii? Este «sincer» să te mai cramponezi? Am jurat, e adevărat, dar eu nu mai sînt acelaşi. Şi din clipa în care iubesc o altă femeie, să mai rămîn credincios ficţiunii legale ar fi o pură ipocrizie" (potrivit acestei concepţii despre sinceritate ar fi ipocrit să spui adevărul cînd ai chef să minţi.). Din nefericire, acest frumos raţionament distruge bazele oricărui tratat, oricărui cuvînt dat sau schimbai, în sfîrşit, însuşi limbajului şi posibilităţii de a te mai înţelege în orice privinţă. Căci de ce se fac jurămintele? Tocmai pentru că se ştie că viaţa se schimbă şi ne schimbăm şi noi; tocmai pentru a ne asigura împotriva acestor variaţii prevăzute; tocmai pentru a evita ca umorile să domine raţiunea, ca momentanul să distrugă eternul, şi ca interesele particulare să şteargă interesul general. Dar dacă ne gîndim că e mai „sincer" să ne urmăm instinctul decît adevărul, şi că interesul „vital" nu cunoaşte lege, atunci intrăm într-o lume în care hitlerismul e justificat. Ordinea şi pacea nu au existat niciodată decît în virtutea unui efort constant împotriva acestui gen de „sinceritate"; decît în virtutea

unei constante „ipocrizii“ care se străduieşte să subordoneze micile noastre fericiri dreptăţii, [Page 132] [Page 133] dorinţele noastre dragostei faţă de aproapele, şi inima (pentru a vorbi nobil) capului. Căci, aşa cum remarca Nietzsche: „Nu găsim în cap ceea ce-i uneşte pe oameni — înţelegerea utilităţii şi prejudiciului general — şi în inimă ceea ce-i separă — alegerea oarbă şi înclinaţia oarbă?“. Prin inimă ne-a prins diavolul. Sigur, nu de ieri încoace ne înşelăm nevasta şi ne trădăm jurămintele din dragoste. „The strongest oaths are straw to the fire in the blood“ (Jurămintele cele mai puternice sînt paie pentru focul din sînge“). Nu vina este cea care mi se pare nouă, ci modul de a o accepta **în numele Vieţii şi Sincerităţii** — devize ale celor slabi.

Dragostea modernă, dacă ar fi să-i credem pe romancierii şi pe statisticienii divorţului, atinge un grad de complexitate neegalat în întreaga Istorie: tulbure amestec de patetic sentimental, de freudism rău înţeles, de egoistă sinceritate, de idei asupra dreptului la fericire, de intensitate nervoasă şi slăbiciune de caracter. La cinema, lucrurile sînt mai amabile şi mai puţin asemănătoare. În viaţă — priviţi în vieţile dumneavoastră — există de toate, bineînţeles, există căsnicii bune şi sentimente autentice, dar există şi ceea ce descriu romancierii, şi fireşte există şi lucruri mult mai rele. Mai ales, există din ce în ce mai puţine pasiuni puternice, pur şi simplu pentru că noi căutăm pasiunea pentru ea însăşi şi ca pe o părăsire de sine. Pasiunile nu devin cu adevărat puternice decît la cei care le rezistă la început.

Importanţa nemăsurată a „iubirii“ în moravurile noastre, mai puţin ca realitate, cît ca un gînd dinapoia minţii, aluzie continuă şi nostalgică, dezvăluie întreaga întindere a plictiselii noastre, dezgustul omului mediu faţă de viaţa sa de fiecare zi, absenţa scopurilor şi intereselor puternice capabile să ne absoarbă visele. Cultul acesta al pasiunii mereu fugitive, eu îl înţeleg ca un fel de nevroză sau de ameţeală epidemică: nevoia de a fi deposedat de sine însuşi, deci **posedat** din exterior sau de cineva străin, de un lucru, de un trup, sau de o utopie, de cineva mai puternic, Hitler — sau **Celălalt**...

Dragostea aceasta care distruge atîtea fidelităţi, nu prin forţa sa, ci dimpotrivă, prin slăbiciunile pe care le autorizează, trebuie, în sfîrşit, să fie descalificată în numele şi din iubire faţă de iubirea însăşi. E vremea să-i descurajăm pe nenumăraţii amatori fără vocaţie care o învaţă prin corespondenţă din romane şi prin revistele de mare tiraj. Căci lipsa însemnătăţii este pe cale să dizolve înseşi structurile care ne apărau împotriva panicilor instinctului. Morala burgheză este prea slabă. Cînd romancierii întîrziaţi îi mai atacă îngustimile, tocmai dimpotrivă, relaxarea ei ne-o înfăţişează ca mai demnă de dispreţ. O societate deprimată cum e aceasta a noastră trebuie să recurgă la valori dure şi raţionale. Ea trebuie să restaureze de urgenţă interdicţiile drastice, prejudecăţi solide — chiar dacă diavolul le propune pe unele din ele — şi simţul sfînt al contractului, alternativa fiind riscul de a se dezlănţui tirania, curînd sîngeroasă, a demonilor junglei lăuntrice. Aceasta este lecţia crizei noastre. Este o chestiune de fizică socială, mai mult decît de virtute, o chestiune de viaţă sau de moarte pentru civilizaţia noastră şi pentru orice ordine, oricare ar fi ea, care să merite numele de omenească.

15. Pasiunea

Am să vorbesc acum despre iubirea însăşi, nu despre imitaţiile ei. Am să vorbesc despre pasiune în toată strălucirea ei.

Iubirea-pasiune, semnul particular al sufletului occidental, s-a născut dintr-o izbucnire a flăcării creştinismului [Page 134] [Page 135] în limitele ereziei. Necunoscută în Antichitate şi în Orient, ea nu poate exista decît într-o civilizaţie marcată de credinţa în valoarea unică a oricărei fiinţe. Ea presupune un obiect care nu poate fi înlocuit, şi fiind predestinat printr-un act divin. Credinţă esenţial creştină la origine, şi pentru care această frază din **Taina lui Iisus** ne dă poate expresia cea mai pregnantă: „Mă gîndeam la tine în agonia mea, am vărsat pentru tine această picătură de sînge“.

Însă ideea divinului într-o fiinţă, sursă şi obiect al oricărei iubiri profunde, va face să se nască idolatria îndată ce elanul pe care ea îl trezeşte, atrăgînd spre sine ardorile instinctive, se îngreunează şi se opreşte la imaginea creată. Dorinţa nesfîrşită a sufletului suferă atunci de limitările unui obiect care rezistă şi care curînd o înflăcărează. În taină dezamăgit, dar fascinat, îndrăgostitul atribuie acelui obiect calităţile pe care le căuta în lumea de dincolo. El se exaltează şi se înfierbîntă singur. Se încrîncenează să posede fiinţa iubită pînă în ultimele ei refugii sau să se piardă în ea pînă la a nu se mai desluşi. Şi în cele din urmă, depăşind limitele realităţii descalificate şi ale vieţii care nu e niciodată de ajuns de vie, el se aruncă cu iubirea însăşi în moarte. Extaz al ultimelor clipe, al lui Tristan şi al Isoldei, sau al amanţilor din Verona. Contradicţia chinuitoare pe care o suferă dorinţa nesfîrşită, sedusă şi atrasă de o fiinţă finită, nu se poate rezolva decît în evadarea spre neant.

Această origine şi această catastrofă nu vor înceta niciodată să fie reale în inima tainică a pasiunii occidentale. Una, ignorată sau renegată, rămîne în fundalul depărtat, cealaltă, voalată, aşteaptă la orizontul oricărei iubiri demnă de numele de pasiune. Din cauza aceasta pasiunea poate foarte bine să fie locul celei mai mari intensităţi vitale, tot aşa cum se poate face agentul nihilismului celui mai virulent. Toate extremele se ating în ea, se stîrnesc unele pe altele sau se transformă într-o clipă unele în altele; activitate puternică şi prostraţie, sacrificiu şi imperialism, ură şi tandreţe, bucurie şi suferinţă, înţelepciune şi nebunie, viaţă şi moarte.

Nimic mai rar decît o pasiune veritabilă, căci ea presupune o foarte mare forţă a imaginaţiei creatoare; dispoziţii spirituale, în acelaşi timp delicate şi profunde, dar care nu şi-au găsit obiectul veritabil; o putere excepţională de concentrare, adică de fidelitate; în sfîrşit, dispreţul bunurilor pămînteşti şi al fericirii. Aliajul acesta nu e chiar atît de comun cît ar vrea să ne facă să credem romanele şi opera. Consider de fapt că nu există mai mulţi mari îndrăgostiţi decît adevăraţii mistici, pasiunea fiind pentru sentimentul normal ceea ce este mistica pentru religia medie. Însă pasiunea ca şi mistica sînt acele atitudini capitale ale căror foarte rare momente de puritate ajung pentru a determina atmosfera unui ansamblu omenesc cum e cel care se numeşte Occident. Şi minimele alterări care se

produc influenţează indefinit viaţa sentimentală sau spirituală a ultimului dintre indivizii care participă la acest ansamblu.

Or, tot ceea ce s-a spus aici despre pasiune lasă să se vadă şansele extraordinare pe care ea le oferă acţiunii demoniace. O extremă instabilitate a stărilor şi judecăţilor, care îşi schimbă semnul de la o clipă la alta, aliată cu extrema intensitate a senzaţiilor uneori simultane în prezenţă şi cu o absenţă infinită, creează în orice fiinţă pasionată iluzia unui transport mistic în lumea de dincolo de bine şi de rău. O adevărată pasiune face, la propriu şi în realitate, de neconceput toate interdicţiile pe care le ridică societatea, caritatea şi natura însăşi, fie că aceste interdicţii sînt „legitime“ sau nu. Să treacă dincolo de oprelişti este faptul pasiunii. Dar este oare sacrificat celălalt sau tu însuţi? Şi în tine însuţi, ceea ce e mai bun sau mai rău? Toate criteriile sînt anulate de însăşi intensitatea paradoxurilor care **sînt** iubirea omenească în realitatea sa magnifică şi deznădăjduită.
[Page 136] [Page 137]

Să ne gîndim la această metamorfoză. Cel care iubeşte vrea să dăruiască totul fiinţei iubite. Dăruieşte tot ce are el mai frumos, dăruieşte ceea ce el are nu în sine, ci se naşte din exaltarea lui, el dăruieşte în fine ceea ce este el, fără rezerve. Dar la punctul acesta el dăruieşte, de asemenea, şi ce e mai rău.

Cu răul din el poate că el însuşi se obişnuise, stabilind un fel de echilibru între microb şi maladie. Dar dacă îl comunică unei fiinţe mai slabe, sau mai pure, sau care nu este înarmată pentru a face faţă acestui fel de rău, el riscă să altereze sau să distrugă obiectul tandreţei sale şi dragostea însăşi. Aceste secrete monstruoase, ignorate de noi înşine, pe care pasiunea noastră le dăruie fiinţei iubite în contagiunea delirului, apar atunci ca nişte daruri ale urii. E rar ca o dragoste să nu fie criminală, în mod invizibil poate, cînd depăşeşte limitele unei sobrietăţi de altfel imposibil de definit. Şi orice pasiune constă în a depăşi limitele...

Astfel, dăruirea extremă, dacă nu e vorba de un sfînt, se întîlneşte cu violul spiritual. Şi dacă vrei să posezi totul dintr-o fiinţă, rişti foarte bine să faci din ea o posedată.

Şi unde anume a intervenit diavolul? Dorinţa aceasta care îşi lua avînt asemenea unei întrebări înflăcărate adresate Adevărului care nu se lasă spus, asemenea unui elan spre vindecarea fiinţei rănite, spre plenitudine şi spre mîntuire, devine dintr-o dată instrumentul celor mai istovitoare chinuri pentru noi. În ce clipă a devenit iubirea suferinţă? În limbajul teologiei este uşor de definit punctul: este momentul cînd pasiunea transgresează limitele creaturii şi se înverşunează să o divinizeze. Atunci a vorbit Ispititorul: „Veţi fi asemenea zeilor, veţi fi singuri pe lume, de acum încolo totul vă e îngăduit...“. Dar şi aici, tresărirea aceasta de orgoliu fantastic, cum poate fi ea deosebită de o senzaţie de har, inseparabilă de orice adevărată pasiune? Şi harul ne eliberează de lege...

Să continuăm această analogie. Lovitura de trăsnet este răsfrîngerea unei convertiri. Ea nu se discută mai departe. Ai fost ales „pentru că eşti tu însuţi, pentru că ea este ea

însăşi“. Iubirea acceptă cu bucurie acest mister, al unei „nedreptăţi“ la fel de flagrante totuşi, ca şi cea care-i este reproşată doctrinei augustiniene a celor aleşi. Pentru pasiune, totul este destin, nimic nu e merit, şi „scandalul“ dublei predestinări, la mîntuire sau la damnare, se reproduce în ordinea naturală de fiecare dată cînd primeşti sau respingi o fiinţă în clipa primei priviri.

Iată primirea, şi intri în pasiune aşa cum ai intra în viaţa religioasă, sau cum ai porni pe o cale mistică. Renunţi la lume, te închizi cu imaginea obiectului iubit. Însă diavolul este aşezat într-un colţ al chiliei. El nu face nimic, te aşteaptă. El cunoaşte logica pasiunii. Aşteaptă clipa celei mai mari suferinţe, singurul lui balsam. Nu mai surîde, este preocupat de lucrul lui, pîndind primele riduri ale panicii pe fruntea ta. Ce se va alege din fericirea ta? De ce îţi lipseşte fiinţa iubită? De ce se îndepărtează ea de imaginea adorată? Dacă rămîne liberă nu are să-ţi scape oare? Şi dacă o închizi, nu are să sufere şi poate chiar curînd să te urască? Atunci ai acuza-o de o nedreptate de care nu e răspunzătoare, cum nu eşti nici tu însuţi de alegerea ta. Dacă fiinţa aceasta se întoarce de la tine o vreme, lumea întreagă e pustiită. Dacă te respinge, eşti parcă exclus din realitate. Dar sînt lucruri şi mai rele. Pasiunea cea mai puternică este cea care se hrăneşte din obstacole, şi care le şi creează curînd, dacă ele lipsesc. Folosirea aceasta mistificatoare a realităţii, fie ea socială, morală sau naturală, atrage după sine o minciună esenţială care corupe în taină iubirea. Sigur, cel pasionat se preface cîteodată că simte un respect meticulos al adevărului, în toate prilejurile în care o poate face fără a-şi compromite comoara sa tainică: ca şi cum ar încerca să compenseze prin această rigoare licenţa absolută pe care şi-o acordă îndată ce e vorba [Page 138] [Page 139] să-şi satisfacă sau să-şi apere pasiunea. Doamna Guyon relatează că a trebuit să-l mintă într-o zi pe însuşi duhovnicul ei pentru a-i ascunde un incident care i-ar fi trădat delirul mistic; dar că nu voia ca lacheii ei să fie puşi în situaţia de a repeta aceeaşi minciună, căci, spunea ea cu naivitate, „eu însămi aveam o oroare extremă faţă de minciună“.

Gelozie, nedreptate, stare de minciună constantă, pierdere a simţului datoriilor imediate, slăbiciuni, exaltare mimînd inspiraţia — toate acestea sînt puţine lucruri, căci adevăratele chinuri ale pasiunii sînt indicibile în esenţă, sau nu ar găsi pentru a se exprima decît paradoxurile limbajului mistic: bucurie mistuitoare, foc care îngheaţă, chinuri îndrăgite, ardoare crudă — „totul şi nimic“. Pasionatul sfîrşeşte prin a vedea în suferinţele sale însuşi semnul autenticităţii pasiunii sale. Atunci el nu mai vede că iubeşte, poate, aşa cum urăşte, că tandreţea sa avidă tiranizează sau dispreţuieşte, că darurile sale sînt tot atîtea violenţe intime, şi că el ajunge să sufere mai mult din absenţa fiinţei iubite decît să se bucure de prezenţa ei.

În acest labirint al infernurilor noastre private, ce talisman am putea avea pentru a dejuca vicleniile satanice? Ar trebui să fii sfînt pentru a traversa o mare pasiune fără a-l bucura pe diavol sau a-i suscita pe cei mai subtili dintre demonii săi. Ar trebui o abnegaţie de care au fost capabili doar cei mai mari mistici. Ar trebui mai ales păstrată regula de aur a iubirii pentru aproapele, a acelei **Agapé** care singură poate înfrîna **erosul** nostru şi a-l

salva de propriile lui furii. Nimic mai puţin nu ar putea satisface exigenţele unei pasiuni împăcîndu-le cu cele ale realităţii deficiente, cu libertatea fiinţei iubite şi cu respectul misterului său propriu. Nimic mai puţin nu ar ajunge pentru a construi această capodoperă de iubire adevărată; alianţa a două fiinţe care se acceptă, care nu mai sînt unul pentru altul simple pretexte, sau imagini ale delirului intim, ci prieteni juruiţi a căror iubire este

Încredere. Împotriva acestei alianţe diavolul nu mai poate nimic. „Iubirea desăvârşită izgoneşte teama".

16. Diavolul şi sexualitatea

Tînărul cititor care parcurge sumarul acestei cărţi se şi aruncă asupra capitolului 16. Aici e chestia!, se gîndeşte el. Ce păcat! în chestiunea asta am de spus puţine lucruri pe care nu le-am spus înainte sub alte forme.

Este adevărat că toată lumea îşi închipuie că păcatul prin excelenţă rezidă în sexualitate. Iluzia asta se vede destul de simplu: sexualitatea e domeniul ispitelor în acelaşi timp şi cele mai sensibile şi cele mai comune. Destul de puţini oameni sînt realmente ispitiţi să fure portofelul vecinului, dar aproape orice bărbat s-a văzut ispitit să ia femeia vecinului, fie recurgînd la motive patetice — „e vital" — fie convingîndu-se că „n-are importanţă", sau amîndouă la un loc.

În realitate, sexualitatea nu este mai diabolică decît digestia sau respiraţia. Dacă majoritatea occidentalilor îşi închipuie că păcatul originar a fost actul sexual, o fac din cauză că asimilează păcatul în general cu ispita prin excelenţă, care se întîmplă să fie în ochii lor în sexualitate. Este o vedere foarte limitată a păcatului! Căci chiar şi în cazul că fructul mîncat de Eva ar fi fost ceea ce se crede a fi fost, să notăm că nu faptul de a fi mîncat un măr a fost rău în ochii Domnului, nici mărul în sine (dimpotrivă), ci doar revolta Evei şi dorinţa sa de a se diviniza în felul ei. Dacă sexualitatea ar putea rămîne pură, adică pur animală, ca celelalte funcţii ale trupului, diavolul nu s-ar amesteca în ea. Dar în fapt, ea se leagă de dragoste şi de spirit, şi pe aici se perver- [Page 140] [Page 141] teşte şi devine la rîndul ei sursă de perversiune. Jovialitatea aceasta trupească este în mod sigur una din formele cele mai puţin diabolice ale păcatului. N-aş spune acelaşi lucru despre celelalte iubiri pseudomistice, noduri de sofisme spirituale în care şarpele se vîră cu delicii.

Sexualitatea se deosebeşte de celelalte funcţii naturale printr-o anumită lipsă de necesitate. E necesar să se mănînce şi să se respire, şi e necesar ca sîngele să circule, dar se poate trăi rămînînd cast. Folosirea sexului este deci în mare parte liberă şi conştientă. Pe de altă parte, el este legat de **creativitatea** omului, constituie aspectul său trupesc, simbolul sau semnul fizic. Or, noi ştim că dacă omul poate păcătui, o face doar pentru că este liber, adică pentru că poate alege să creeze potrivit cu ordinea divină sau, dimpotrivă, potrivit cu propriile utopii. Deci, în măsura în care participă la libera noastră creativitate,

ca şi limbajul şi activităţile spiritului, sexualitatea îi dă cale liberă diavolului. Şi e sigur că el nu se implică aici mai mult decît în creaţiile noastre cele mai abstracte. El e chiar şi mai uşor de recunoscut aici, şi în această măsură e mai puţin primejdios. Sexualitatea nu devine propriu-zis demoniacă decît atunci cînd spiritul o ia în stăpînire, o contaminează, o denaturează sau îi aduce un cult obsedat.

Idealizarea romantică a iubirii în epoca victoriană, antrenînd după sine o ipocrizie morbidă a limbajului şi a bunelor maniere, are, desigur, un mare rol în criza sexuală de care suferă încă şi acum burghezia. Pînă la punctul că Freud a crezut că poate „explica totul“ prin cenzurile şi refulările moralei în vigoare în mediul său şi ale timpului său. De unde s-ar putea deduce că cel mai bun mijloc de a preveni stările de posesiune satanică şi nevrozele născute din tulburările sexuale l-ar constitui pur şi simplu sinceritatea, nu „ştiinţifică“, ci glumeaţă, cu subînţelesuri.

Dar îndată, Cel Viclean îşi şi recîştigă terenul propunînd o licenţă absolută. Or, absenţa constrîngerilor alese face ca sexualitatea să devină lipsită de importanţă şi deprimă tainic umanitatea omului. Sexul nu este nici divin, cum nu este nici ruşinos, dar el este legat intim de funcţiile cele mai omeneşti ale omului, de puterile sale de creaţie în toate direcţiile, de judecăţile sale estetice sau morale, de tot ceea ce califică individul şi îi permite să se stăpînească în calitatea sa de persoană răspunzătoare.

Indiferenţa crescîndă care se observă, la tineretul american de exemplu, faţă de pudorile şi interdicţiile care-i împrumută actului sexual gravitatea unui **angajament,** acest fel de nepăsare morală se traduce mai puţin printr-o eliberare, cît printr-o sărăcie flagrantă în raporturile omeneşti fundamentale. În prezenţa acestei apatii, ai fi tentat să regreţi vremea cînd satana propunea nişte lupte mai rodnice.

17. Eternul feminin

Dragostea nu este o crimă, dar diavolul se serveşte de ea, şi de preferinţă asupra oricărei alte pasiuni, pentru a ne orbi simţul valorilor. Sexul nu este o ruşine, dar diavolul găseşte aici prilejul cel mai comun de a ne face să abuzăm de libertatea noastră. Rămîne femeia, din care diavolul nu va osteni niciodată să facă un înger sau un demon. „Instrument de care se foloseşte diavolul pentru a poseda sufletele noastre“, spune Sfîntul Ciprian, şi Tertulian, mai energic: „Poartă a infernului“. Dar Goethe şi toţi romanticii o divinizează. Amintiţi-vă de exaltarea finală din cel de al doilea **Faust**: „Eternul feminin ne atrage spre înălţimi...“. [Page 142] [Page 143]

În realitate, femeia nu este Poartă a infernului decît pentru cei care se lasă convinşi să vadă în ea o poartă a cerului. Montaigne o spune bine. Împotriva romanticilor din toate timpurile: „Între noi vorbind, sînt lucruri pe care le-am văzut totdeauna constituind un acord ciudat: opiniile supracereşti şi moravurile subpămîntene“.

Dacă există ceva demoniac în femeie, asta e fără îndoială mai puţin în natura sa, decît în

facultatea ei de a uita această natură, de a se înşela asupra ei însăşi, sau de a-i lăsa pe ceilalţi să se înşele. Că ea ar fi mai puţin bine înarmată decît bărbatul împotriva satanei, ne face să vedem povestea căderii. Să nu credeţi că şarpele i se adresează ci întîi din simplă politeţe. El nu face nimic fără calcul. Dar iată-l şi pe romanticul acesta de Aclam că se lasă prins. El îşi închipuie că frumoasa lui Evă, graţie acelei faimoase intuiţii feminine, a găsit calea spre cer. „**Das ewig weibliche zieht uns hinan!**“, spune el cu un aer emoţionat, şi gata, a muşcat din măr. Şi în clipa aceea răul a fost cu adevărat „consumat".

Femeia nu este mai diabolică decît bărbatul, ci mai uşor de înşelat, pentru că ea e lipsită de obiectivitate, de concizie în aprecieri, de distanţă în raport cu realul, sau cu un cuvînt: de retorică. Ea pune prea puţină raţiune în exerciţiul plin de emoţie al caritătii sale. Ea este lipsită de formă, şi bărbatului îi revine rolul să-i dea o asemenea formă. Dar dacă bărbatul, dimpotrivă, începe să o adore, să aducă un cult valorilor feminine, el o lipseşte pe femeie de sprijinul său şi transformă ispita în care alunecă ea în cădere iremediabilă. Eva e cea care a început. Dar din cauza lui Adam lucrurile au ieşit atît de rău.

Sfîntul Pavel spune că bărbatul este capul şi conducătorul femeii şi că femeia fără bărbat nu poate fi salvată. Este într-o mult mai mare măsură o constatare decît o prescripţie (Sfîntul Pavel este cel mai mare realist al tuturor timpurilor), însă cultul romantic al femeii a invertit ordinea naturală.

Prea multe abuzuri ale puterii masculine şi, de asemenea, prea multe abdicări l-au făcut sa pară tiranic. Si întreaga evoluţie socială a secolelor a constrîns femeia la o autonomie pe care nu o prevedea natura sa. Pe nesimţite, bărbatul a renunţai să-şi mai exercite rolul de şef. Femeia l-a convins că ea era oprimată. El o crede, din oboseală, pentru a-şi cîştiga pacea, sau din idealism rău plasat. Toţi aceşti factori au creat în moravurile noastre un rău fundamental. Un fel de revoltă surdă o insufleţeşte pe femeie împotriva condiţiei sale. În această libertate pe care i-o lasă bărbatul, ea se simte frustrată fără să-şi dea seama. Iat-o abandonată sieşi. Jocul sau complicitatea egoismului masculin şi a vicleniei feminine intrată în panică, multiplică nişte conflicte inextricabile. „Dragostea trebuie reinventată“ ca totdeauna, dar vor mai putea fi restaurare căsătoria şi relaţiile sociale ale celor două sexe, începînd de la o minciună faţă de însăşi natura?

Experienţa milenară a cuplului ne permite să ne imaginăm ce se va petrece la scara societăţii. Femeia care nu mai este dominată de bărbat — fie că vina este a bărbatului sau a ei însăşi —îşi pierde feminitatea sau devine sclava ei. În acest caz din urmă, ea nu-şi mai concepe „libertatea“ decît sub forma unei pasiuni pure, independentă de orice obiect, dispreţuind, fără să şi-o mărturisească, pe cel care se oferă să o fixeze — şi cu atît mai mult dacă reuşeşte s-o facă. Fată de ea însăşi şi de ceilalţi, prima sa apărare este să spună că „nu ştie ce i se întîmplă“. Este o prefăcătorie, o minciună; şi ea ştie foarte bine aceasta. Sau dacă într-adevăr nu ştie, un demon va şti în locul ei. Pentru bărbatul care se lasă împins spre astfel de argumente, este o laşitate naiv-sinceră... Dar el face din asta, din păcate, o teorie. Orice amant romantic vorbeşte aici ca o femeie, dacă nu mai e stăpînit de bărbatul din el.

Împotriva romanelor şi filmelor, şi împotriva opiniei curente a vremii, care văd seninul adevăratei pasiuni în strigătul „e mai tare decît mine!“, am vrea să spunem acest [Page 144] [Page 145] lucru foarte simplu: Încetaţi să mai iubiţi „în pofida voastră înşivă“ şi veţi şti atunci ce faceţi, veţi şti că e o chestiune de morală şi că aceasta este condiţia unei iubiri autentice. Nu imitaţi minciuna feminină, căci altminteri femeile, ele însele, vor sfîrşi prin a se înşela singure, şi situaţia se va compromite iremediabil. Dacă ele recurg la şiretenii, foarte bine, dar aceasta trebuie să vă amuze. Dacă le luaţi prea în serios, le pierdeţi şi pe ele şi vă pierdeţi şi pe voi. Aşa cum arată povestea care urmează.

18. Ciomăgeala

(desene animate)

Se iubeau atît de tare că nu mai osteneau să-şi spună: „Cum putem să ne iubim astfel?“. Într-o seară, ea începu să-l bată şi-l lăsă ca mort pe preşul din faţa patului. Pe urmă, ea adormi, obosită. A doua zi, el mai trăia încă.

„De ce te-am bătut?, îi spuse ea. Dacă nu ştii, înseamnă că mă iubeşti prost“.

Desfigurat de bătaia primită de la ea, el îşi deschise ochii posomorîţi şi-i spuse:

„Te iubesc încă, cruţă-mă“.

Ea se întoarse într-o parte pentru a-şi ascunde surîsul care-i crispa buzele şi pentru a plînge.

Seara, ea îl bătu iarăşi. Pe urmă, ea îi spuse:

„Revolta ta mă exasperează. De ce mă chinui astfel? Lasă-mă în pace“.

Şi îl aruncă pe fereastră.

Cînd el reveni după cîteva săptămîni, spuse: „Mi-am pierdut ochiul stîng, şi coastele rupte mă dor şi acum, să nu fi supărată pe mine dacă gem uneori cînd te strîng în braţe“.

„A, spuse ea, am fost poate o proastă, dar încercările astea ne fac mai mari. Spune-mi acum, de ce te-am bătut?“.

Cînd el deschise gura să-i răspundă, ea îl lovi cu atîta violenţă că-i sparse dinţii. El ar fi vrut să vorbească, dar suferinţa îi contorsiona cuvintele înainte să-i iasă de pe buze. Încercă să spună „Te iubesc“, şi pronunţă ceva care semăna cu cuvîntul tîrfă.

Atunci ea îl luă în braţe, îl mîngîie şi îl îmbrăţişă. Şi cum el adormea fericit, ea îi dădu o lovitură de pumn peste ochiul drept.

Acum el e aproape orb.

„De ce te-am bătut?, îi spune ea în fiecare dimineaţă. Eu nu sînt rea şi te iubeam. Totuşi, te-am bătut şi am să te mai bat încă. Spune-mi, de ce simt nevoia asta să te bat?“.

Dar el se gîndeşte în tristeţea lui: „Dacă-i spun că ea nu mă iubeşte, are să mă creadă. Dacă-i spun: încetează să mai fii atît de rea, ea mă va întreba de ce e rea. Or, eu nu ştiu asta. Are să mă bată din nou. Cînd are să mă omoare, are să fie disperată şi nu vreau ca ea să fie disperată. Cel mai bun lucru ar fi să o părăsesc. Dar atunci nu vom mai şti niciodată“.

El tace. „Omul acesta nu mă iubeşte, se gîndeşte femeia. Haide să batem un altul“.

Morala:

Dacă ar fi bătut-o el primul...

19. Situaţii fără ieşire

Istoria pe care aţi citit-o mai sus poate fi cea a unui cuplu, dar de asemenea, într-un anumit fel. cea a relaţiilor dintre Germania şi Europa, sau dintre o gloată oarecare şi un [Page 146] [Page 147] Prinţ. Sau încă, ca figurează conflictul permanent din inima unui individ, între nevoia de anarhie şi nevoia de conservare. Parabolă a demisiei puterilor ordinii în lumea modernă. Aceeaşi istorie, aceleaşi conflicte pe toate planurile, astăzi, pe care criza mondială le identifică, pentru că are aceleaşi surse ca şi criza vieţilor noastre private. Sîntem în centrul întregului rău de îndată ce-l atingem în inima noastră. Cînd circumstanţele noastre individuale sau politice, dramele noastre intime sau internaţionale, se dezvăluie a fi situaţii **fără ieşire** recunoaştem opera diavolului. El intervine pentru a le împinge spre punctul cel mai rău în circumstanţele limitau unde, pentru a nu da greş, ar fi fost nevoie de vigilenţa eroică a unui sfînt. O, dar niciodată un sfînt nu s-ar lăsa să cadă într-o situaţie asemănătoare!

Să coborîm acum ia ultimul cerc: în acel infern născut din ameţeala şi din spaima sinistră a orgoliului, infernul pasiunii care nu are alt obiect decît nefericirea pe care o va crea, în virtutea logicii sale nebuneşti şi a sofismelor Neantului care neantizează.

20. Focul de pistol

„Mă cred în infern, deci şi sînt în el“ (Rimbaud)

Evident, nu ar fi trebuit să intru. Se fac asemenea prostii, din neglijenţă, se crede. Pe scurt, am intrat, şi am făcut-o doar ca să văd dacă nu cumva din întîmplare era ea acolo. Ştiţi cît e de complicată construcţia asta. Coridoare şi scări peste tot, un labirint. Continuam să înaintez pe nişte covoare roşii, şi mă ghidam după lămpile roşii, ca atunci

cînd alegi o carte la un joc de cărţi, roşu sau negru. Ajung într-o sală de lectură. Nu erau decît nişte foi de hîrtie pe mese şi toată lumea citea. Am spus:

„Ea este aici? A văzut-o cineva?“.

Ei mă privesc cu un aer iritat. Se apropie repede un valet şi-mi spune cu vocea scăzută:

„Dacă Domnul a venit şi dacă Domnul întreabă dacă ea e aici, ea este aici, evident. Dar eu îi amintesc Domnului regula clubului: NICI ÎNTREBĂRI, NICI RĂSPUNSURI“.

Nu mai ştiam ce să spun, pentru că aveam de spus un lucru. De altfel, chiar dacă n-aş fi spus decît **Fine day to day,** ar fi fost un fel de întrebare sau de răspuns. Mă gîndeam că cel mai bine ar fi fost să mă retrag fără zgomot. Dar ştiţi şi dumneavoastră cum e cu coridoarele acelea. Şi nu voiam să fiu dat afară! Natural, ar fi trebuit să împing prima uşă care-mi ieşea în cale, fără să mă mai gîndesc, şi aş fi ieşit aşa cum intrasem. Însă faptul e că mă gîndeam să ies, şi prin uşa cea bună. Asta era greşeala. Inevitabilul s-a produs după cîteva ceasuri. Eram istovit, mi-era foame, mi-era sete, nu mai întîlneam pe nimeni. Sînt un fumător înveterat. Ultima ţigară mi-o fumasem. Mi-am spus: „Dacă tot e absurd, de ce să mai menajez indiferent ce posibilităţi?“.

Era întrebarea prin excelenţă! Rezumatul tuturor erorilor mele, dacă vreţi. Găsesc uşa biroului directorului. Intru ca un nebun şi strig: „De ce?“.

Directorul era aşezat cu faţa spre uşă şi mă privea ca şi cînd n-ar fi auzit nimic. Ne-am privit astfel un timp: nu-i găseam ochii, aveam impresia că privirea lui se pierdea undeva foarte departe şi că ochii lui ajungeau pînă la mine parcă pe la spate, nu pot explica altfel. Într-un fel, era parcă propria mea privire care-mi străbătea ochii şi revenea pe ceafa mea. În clipa cînd am înţeles, el a tras.

„Ei bine, da, sînt aici, spuse ea“. (Îi ţineam mîna. Simţeam că avea febră). „Sînt aici pur şi simplu pentru că ai venit tu“.

Eram culcaţi unul lîngă altul, acasă la noi. Nu ştiu cît are să dureze. Ea delirează şi eu am glonţul acesta în inimă.

Şi iată că acum eu **nu mai pot să pun** întrebarea.

Căci dacă-mi veţi spune că am cu adevărat un glonte adevărat în inimă, e evident că sînt mort. Şi dacă-mi veţi spune că glontele nu e mai adevărat decît ceea ce s-a petrecut în casă, veţi fi surprins deodată toate întrebările posibile şi deci orice posibilitate a vreunui răspuns, oricare ar fi el. Lăsaţi-mă deci singur. E ordinul meu. Şi dacă nu mă credeţi, **eu** am să trag!

21. Cartea aceasta este fără ieşire?

„Lumea se va termina. Singura raţiune pentru care ar putea dăinui, este că ea există. Cît e de slabă această raţiune, în comparaţie cu cele care anunţă contrariul, dar mai ales cu aceasta, ce mai are de făcut acum lumea sub cerul acesta?“ (Baudelaire)

Fie ca acest Nimic să fie în sfîrşit ordinul meu! Este însuşi strigătul disperării, şi el este autosadismul secolului nostru. Totul este fals, dar totul este real. Pentru că murim din ce în ce mai mult din cauza aceasta. Este un coşmar, dar fără deşteptare posibilă. Este coşmarul realităţii. Războiul există în jurul nostru, el este fals, imposibil şi real. El ne depăşeşte şi noi sîntem cei care l-am creat. În cutare şi cutare moment, într-un trecut recent, mai puteam oare opri alunecarea, reîntoarce sensul fatalităţilor? Puteam, n-am ştiut s-o facem. Puteam face asta, poate, şi n-am crezut că ne-ar fi fost posibil. Poate de asemenea că nimic nu era posibil. Gîndurile acestea sporesc amărăciunea. Ele ne sugerează ideea că sîntem posedaţi... **Noi** oare sîntem cei care cu adevărat am [Page 148] [Page 149] lăsat lucrurile să ajungă aici? Şi dacă nu noi, cine altcineva? O, noi sîntem cu toţii complici!

Dar atunci, de ce murim? Pentru trecutul acesta pe care nu l-am iubit îndeajuns pentru a-l împiedica să se piardă? Pentru un viitor pe care abia îl ghicim şi ştim încă şi mai puţin să-l creăm? Pentru această democraţie care nu credea decît în fericire? Dar am vrea să murim ca să păstrăm fericirea? Pentru care credinţă mai valabilă decît viaţa? Şi dacă nu vrem credinţă, pentru care viaţă mai valabilă decît credinţa? Jocul e închis, lumea noastră agonizează, şi-a primit glontele în inimă, orice s-ar întîmpla. Dar **pentru** ce trăiam noi odinioară, şi **pentru** ce vom muri mîine? Nu putem da înapoi, e limpede, sîntem atacaţi! Înainte deci; nu mai e nimic de pierdut! Acest „înainte“, care nici nu ştie încotro se îndreaptă...

Îmi amintesc de timpurile fericite — iluzia noastră. „Nu veţi muri!“, ne spunea Celălalt. Şi aceasta, cel puţin, ni se părea cu putinţă de imaginat, semăna cu un lucru despre care noi aveam o idee naturală, fericirea, progresul, durata spre mai bine... Dar vom muri, acesta e lucrul mereu surprinzător. Pare absurd şi revoltător. E greu să te lepezi de ideea că te-ai născut pentru a trăi fericit. Altădată tragedia nu era decît un accident, un lucru care li se întîmplă celorlalţi, şi în cărţi; şi iat-o substanţă a vieţilor noastre. Încă o navă torpilată, şi cum spune Amiralitatea: **„The next kin of casualties...“,** familiile victimelor au fost informate. (Marea dezvoltare a informaţiei în secolul nostru!). Să fim informaţi deci o dată pentru totdeauna, că sîntem cu toţii dintr-o familie, şi că şi noi sîntem victimele. „Sînteţi cu toţii membri, şi unii şi alţii“, spune Evanghelia. Sîntem cu toţii pe această corabie care se scufundă, şi în acelaşi timp sîntem cu toţii pe corabia care a lansat torpila; nu este o imagine, vai, este pur şi simplu o vedere de ansamblu. (Devremele şi tîrziul confundîndu-se, sau mai bine zis îmbrăţişate dintr-o singură privire). Ce ne-ar mai trebui pentru a înţelege întinderea catastrofei şi [Page 150] [Page 151] faptul că ea e într-adevăr fără limite? Şi că **nu există decît o singură umanitate**? Şi că ca se torpilează şi se bombardează? Şi că totul este inextricabil şi fără ieşire? Că totul este fals, imposibil şi real.

Mi se spune: „Sînt şi buni şi răi, noi sîntem cei buni, nu mai amestecaţi astfel totul“. Ştiu, sîntem în război şi e vorba să-l cîştigăm. Dar in ce Bine şi în ce Rău am crezut, pentru a ne arăta deodată atît de siguri? Să ne lăsăm omorîţi pentru libertatea de a avea propriile opinii e un lucru magnific, dar înseamnă în acelaşi timp să punem aceste opinii la un foarte mare preţ. Oare valorează mizeria în care ne cufundăm?

Am descris opera satanei şi totul se termină într-un coşmar care seamănă ca două picături de apă cu epoca noastră. Chiar dacă nu credeţi în diavol, mă întreb în ce Rău anume credeţi? Contra cui şi a ce veţi lupta pînă la moarte? Căci moartea este un fapt absolut... Cu ce soi de bine credeţi că veţi triumfa asupra răului care invadează pămîntul? Cel mai mic rău va fi mai puternic decît Răul însuşi în strălucirea lui?

Şi de credeai în satana, ştiţi bine că el este şi în voi: înţelegerea cu duşmanul! Şi dacă eu cred în el, ştiu că el este şi în mine. Este deci şi în cartea mea. Atunci de ce s-o mai scriu? Cum să mă eliberez de el? Se va spune că sînt un nebun care-şi închipuie că-l vede pe diavol peste tot? Alţii nu ştiu să-l vadă nicăieri. E mai primejdios. Nu şi-au privit epoca? Or, cartea aceasta este epoca, mi-e teamă. Ceva mai limpede, doar, ceva mai despuiată, adică dezbrăcată de ornamentele făcute din iluzii — asta e poate cruzimea ei. Dar dacă epoca este fără ieşire, dacă de data aceasta coşmarul este adevărat, dacă nu mai e posibilă nici o deşteptare, de ce s-o mai spunem şi să ne tulburăm şi mai mult? „Ca atunci cînd dezbraci haina pe o vreme friguroasă, sau torni oţet pe silitră, aşa este cîntarea pentru o inimă întristată“ (Pilde 25, 20).

Dar auzeam un cîntec plin de vigoare şi graţie, undeva în tainele vieţii, and clamoarea neantului se retrăgea, undeva mai presus de moarte, ca o mare fugă plină de putere şi susţinută, cînd totul ar fi părut pierdut, sfărîmat şi fără remedii. un cîntec profund care nu încetează niciodată, de neschimbat şi dominator, o, şi să păstrăm tăcere, iată-l că revine, şi el nu reprezintă încă mîngîierea noastră, dar e mai aspru decît moartea şi decît mutismul morţii, este mai pur decît suferinţele noastre, şi eu l-am numit: cîntarea către albastrul cerului.

Partea a cincea
Albastrul cerului

1. Lupta contra diavolului

„Nu răspunde nebunului după nebunia lui, ca să nu te asemeni şi tu cu el“.

„Răspunde nebunului după nebunia lui, ca să nu se creadă înţelept în ochii lui“.

Astfel, autorul Pildelor lui Solomon (Pilde 26, 4-5) exprimă paradoxul luptei contra răului în general, fie că e vorba de rezistenţa unui suflet faţă de diavol sau de războiul democraţiilor împotriva dictaturilor totalitare.

Dacă îi opuneţi diavolului viclenia, subtilitatea, ironia şi inteligenţa rece, riscaţi să deveniţi răi, cu alte cuvinte, cu cît veţi căuta mai mult să fiţi puternici în felul diavolului, cu atît îi veţi da mai multe avantaje, ţelul său fiind să vă facă asemenea lui. Dar dacă nu o faceţi, veţi pierde jocul, răul va triumfa şi el se va da drept bine. **Atunci** totul ar fi pierdut.

Dacă democraţiile opun dictatorilor tancuri, avioane, propagandă demagogică şi o disciplină de fier, ele riscă să devină regimuri totalitare, cu cît adică vor încerca să fie puternice în felul dictatorilor, cu atît le vor da mai multă dreptate în principiu. Dar dacă nu o fac, ele vor fi anexate, „noua ordine“ se va da drept ordine. Totul va fi pierdut.

Soluţia este să se răspundă nebunului în acelaşi timp după nebunia lui şi după înţelepciunea pe care o risipeşte. Căci astfel nebunul nu va mai trece drept înţelept; şi noi, noi nu vom deveni nebuni.

Soluţia este să i se reziste diavolului prin şiretenie şi prin subtilitate, prin ironie şi prin inteligenţă rece şi, **în acelaşi timp,** prin toate armele credinţei, ale speranţei şi ale iubirii creştine, cărora el le ignoră puterea. Căci astfel noi nu vom mai fi înfrînţi, iar cele trei mari Virtuţi vor şti să ne apere de abuzul virtuţilor mărunte, prin care diavolul ne-ar putea aservi. [Page 156] [Page 157]

Soluţia este să-l atacăm pe tiran — pentru că el ne atacă — cu tancuri, cu avioane, cu propagandă masivă şi cu o disciplină de fier şi, **în acelaşi timp.** să-l atacăm cu un nou ideal. Căci astfel nu vom mai fi anexaţi din exterior şi nici din interior.

Am încercat pînă aici să denunţ acţiunea diavolului, slujindu-mă uneori de propriile lui arme. Şi în timp ce scriu, Rusia îi opune fascismului mase cu mase. propagandă cu propagandă, GPU împotriva Gestapo-ului. Să ne ocupăm acum de al doilea moment al atacului. Aici e nevoie de oameni treji.

Deutschland, ervache! — Germanie, trezeşte-te!, urla führerul, în chiar clipa cînd îşi arunca poporul în coşmarul hipnozei colective. Procedeu permanent al demonului! Tunetul bombardamentelor va ajunge oare pentru a deştepta acest popor şi pe toţi cei care printre noi au cedat ameţelii prăpastiei politice sau morale? Pentru a risipi hipnoza, medicul suflă uşor uneori peste faţa pacientului. Poate că nu e decît un suflu al Duhului Sfînt, trecînd pe faţa chinuită a secolului, de la Care ar trebui să aşteptăm o adevărată trezire a oamenilor...

Dar nici această aşteptare nu trebuie să fie pasivă pentru cei vigilenţi, pentru supravieţuitori! Să vie Duhul Sfînt, desigur, şi am să vorbesc! Dar dacă vorbesc, asta înseamnă că El a venit? Numai El ştie.

Somnium narrare vigilantis est, spunea Seneca; a povesti visul e treaba omului care nu mai doarme. Este un ecou depărtat al strigătului Sfîntului Pavel: „Am crezut, din cauza aceasta am vorbit!“.

Ce am crezut eu, ce mi-a îngăduit să spun aceste puţine lucruri pe care le-am putut spune despre relele noastre? Şi care este viziunea care mă trezeşte? Am să încerc să o descriu, vorbind acum pentru ziua de mîine.

2. Sfîntul Mihail sau ordinul ceresc care se numeşte şi cel spiritual

Secretul singurei încrederi care să nu fie o iluzie constă în simpla certitudine că noi nu sîntem zei şi că nu sîntem Dumnezeu. Căci atunci, **totul** nu depinde de noi! Principiul şi sfîrşitul Ordinii, suma ei, sensul final, sînt în mîinile lui Dumnezeu, Care este Binele. Dacă, dimpotrivă, totul ar fi în mîinile noastre, cum încerca să ne convingă şarpele, totul ar fi curînd sfărîmat şi în mîinile diavolului. Dacă noi am fi dumnezei, n-ar mai fi speranţă; catastrofa de acum ar fi opera noastră, a tuturor, eşecul zeilor ar fi confirmat, putinţa lor de a greşi demonstrată fără recurs.

Din cauza aceasta, ajutorul Arhanghelului Mihail, şeful suprem al legiunilor cereşti, este cel mai mare care ne-a fost dat în lupta împotriva satanei. Căci Sfîntul Mihail triumfă irezistibil prin rostirea pur şi simplu a numelui său, prin singurul strigăt al numelui său care vrea să spună: **„Quis sicut Deus?**“; „Cine este ca Dumnezeu?“. Şi strigătul acesta îl striveşte pe diavol, lancea aceasta străpunge şarpele care şuiera: „Veţi fi asemenea dumnezeilor“. Numele însuşi al lui Mihail formulează şi defineşte ordinea cerească, chezăşia inalienabilă a oricărei încrederi omeneşti.

Imaginile populare ale Arhanghelului pot trece drept o istorie evlavioasă, o mitologie

medievală. Să nu lăsăm ca ele să ascundă mai departe momentul decisiv al dramei istoriei noastre, însuşi principiul oricărei victorii asupra Celui Viclean! În marile epoci ale evoluţiei noastre este însuşi evenimentul răsfrîngînd în ecou strigătul de luptă al Arhanghelului luminos. Aveţi urechi să-l auziţi? Nefericirea vremii acesteia vi se va deschide. Aici ne apare în întreaga sa măreţie rolul ironic providenţial al tiranilor. Să-l ascultăm pe [Page 158] [Page 159] Profetul Iezechiel, cînd se adresează democraţiilor noastre capitaliste şi comerciante:

„Fiul omului spune celui ce domneşte în Tir: Aşa zice Domnul Dumnezeu: Inima ta s-a înălţat şi a zis: «Sînt un dumnezeu şi stau pe scaunul lui Dumnezeu în inima mărilor», dar tu, deşi nu eşti Dumnezeu, ci om, îţi închipui în inima ta că eşti la fel cu Dumnezeu... Prin înţelepciunea ta şi cu mintea ta ţi-ai agonisit bogăţia şi ai adunat în vistieriile tale argint şi aur; prin înţelepciunea ta cea mare, prin ajutorul negoţului tău, ţi-ai sporit bogăţia şi mintea ta s-a îngîmfat cu bogăţia ta. De aceea, aşa zice Domnul Dumnezeu: Pentru că tu te-ai asemănat cu Dumnezeu, iată: Eu voi aduce împotriva ta pe străinii cei mai răi din toate popoarele şi aceia îşi vor scoate sabia împotriva frumoasei tale înţelepciuni şi vor întina strălucirea ta; în mormînt tu vei coborî şi vei muri în inima mărilor de moartea celor ucişi. Spune-vei oare în faţa ucigaşului tău: «Eu sînt un dumnezeu», cînd tu eşti un om în mîna celui care te ucide, iar nu Dumnezeu?“ (Iez. 28).

În faţa tiranilor, totul devine limpede şi definitiv. La proba războiului şi asasinatului, iluziile noastre, imediat pedepsite, se denunţă ca fiind iluzii. Tactica şi strategia dictaturilor au ilustrat în ochii celor mai sceptici şi celor mai greoi la minte, prin imagini simple şi izbitoare, tactica şi strategia diavolului. Ele ne ajută, ele ne **silesc** să recunoaştem, prin cea mai evidentă analogie, acţiunea satanei în vieţile noastre şi minciuna veşnicei Ispite. Aceasta este de acum jumătate din victorie.

O, pentru tot aurul din lume nu mi-aş dori să mă fi născut într-o altă vreme! În jurul nostru totul are semnificaţie, totul sporeşte pînă la dimensiunile celei mai vaste poezii! Tot ceea ce mi s-a întîmplat zilele acestea este după imaginea istoriei mondiale. Niciodată obiectivele noastre nu au fost mai evidente. Hitler îmi arată cu litere gigantice tot ceea ce trebuie să combat eu în viaţa mea, tot ceea ce răsfrînge „marea sa strategie“ în confuzia minţilor noastre.

Nouă ne revine efortul, lui Dumnezeu rezultatul şi judecata. Chiar dacă pierdem toate bătăliile, destinul satanei tot rămîne pecetluit. Tot ceea ce ni se cere este să coincidem cu spiritul acestei victorii ultime. Aici se află secretul celei mai mari libertăţi de acţiune şi a imaginaţiei. Căci îndată ne vedem eliberaţi de grija monstruoasă a ţelurilor ultime ale destinului nostru, de grija însăşi a orgoliului nostru, care ne apasă fără să ne dăm seama. Orice s-ar întîmpla, marea Ordine subzistă. Partida este de pe acum cîştigată — albastrul cerului nu este întunecat de aburii spaimei noastre. Şi priviţi: Judecata din urmă, ea însăşi nu ne aparţine nouă, şi nici grija victoriei decisive. Căci, aşa cum se citeşte în Epistola Apostolului Iuda, uimitoare erupţie a irismului răzbunător: „Mihail Arhanghelul, cînd a grăit cu diavolul, certîndu-se cu el pentru trupul lui Moisi, n-a îndrăznit să

rostească judecată de hulă, ci a zis: «Domnul să te certe!». Iar aceştia hulesc cele ce nu le ştiu, iar cele ce le ştiu după fire, cu acelea se desfrînează, ca nişte necuvîntătoare (...) ei sînt nori fără apă, purtaţi de vînt, copaci tomnatici fără rod, de două ori uscaţi şi dezrădăcinaţi, valuri fioroase de mare, spumegîndu-şi ruşinea, stele rătăcitoare, cărora li se păstrează pe veci negura întunericului“ (Iuda 1, 9-10: 12-13).

Dar despre cine vorbeşte el astfel? Depinde de noi ca nu noi să fim aceia...

3. Exorcismul sau ordinea personală

Diavolul şi coloana sa de îngeri negri, „care nu şi-au păstrat demnitatea, ci au dezertat de la propria lor locuinţă“, [Page 160] [Page 161] sînt de pe acum în iezerul de foc. Din punctul de vedere al veşniciei, lucrurile sînt încheiate, partida este cîştigată. Dar ceea ce ne interesează în secolul acesta al nostru este să ne facem şi noi imediat participanţi la această victorie.

Unul din profeţii noi ai erei moderne, Joseph de Maistre, scria sub Napoleon: „Cînd o putere preponderentă înspăimîntă universul, ne iritäm că nu găsim nici un mijloc pentru a o opri; ne răspîndim în amare reproşuri împotriva egoismului sau imoralităţii guvernelor care le împiedică să se reunească pentru a conjura primejdia comună. Însă, în fond, plîngerile acestea nu sînt fondate. O coaliţie între suverani, alcătuită pe principiile unei morale pure şi dezinteresate, ar fi un miracol. Dumnezeu, Care nu datorează miracole nimănui şi Care nu face minuni inutile, foloseşte două mijloace mai simple pentru a restabili echilibrul: cînd uriaşul se sugrumă singur, sau cînd o putere mult mai mică aruncă pe drumul său un obstacol imperceptibil, dar care nu se ştie cum creşte apoi şi devine de netrecut, ca o trestie slabă oprită în curentul unui fluviu, care dă naştere pînă la urmă acumulării de teren care îl întoarce de la cursul său“.

Spun că vom putea deveni participanţi la această victorie cu adevărat desăvîrşită devenind fiecare pe seama lui acest „obstacol imperceptibil“ în faţa răului şi această „slabă trestie“ care opreşte curentul fluviului. Eu spun că o condiţie a acestei victorii este ca noi să devenim, fiecare pe seama lui, un om, o persoană răspunzătoare.

Singurul obstacol ireductibil este Sfîntul. Numai un sfînt ar fi la înălţimea acestui fel de eroism în răul pe care-l desfăşoară în zilele noastre adversarul. Iată adevărul care ne luminează, dar ne şi condamnă, căci noi nu sîntem sfinţi. Şi cine ar dori, cu adevărat, să devină aşa ceva? Dar pentru a deveni sau a rămîne oameni, pur şi simplu, în eroziunea universală provocată de neant, trebuie să tindem cu pasiune spre sfinţenie; altminteri vom fi măturaţi la o parte.

Ce înseamnă a te face sfînt? Acţiunea diavolului era să obnubileze în noi sentimentul culpabilităţii şi să ne facă să credem că totdeauna **celălalt,** forţa lucrurilor sau fatalitatea sînt cele care fac tot răul, acţiunea contrară fiind, singura, cea care sfinţeşte. Baudelaire spunea că adevărata civilizaţie constă în micşorarea urmelor păcatului originar. Tot astfel,

adevărata sanctificare constă în sporirea sentimentului nostru de a fi complici la tot răul care se face pe lume. În **Mărturisirea păcatelor** a lui Théodore de Bèze, cuvintele: „Recunoscînd **din ce în ce mai mult** greşelile mele“ îmi arată sensul singurului progres omenesc neechivoc... A ne asuma, a ne mărturisi culpa, cu o virilă clarviziune, este adevărata vindecare a faimoaselor noastre „complexe de culpabilitate“. Culmea sfinţeniei nu este în certitudinea iluzorie de a fi fără păcat. Ea este, dimpotrivă, revelată de către Hristos cînd acceptă să moară asumîndu-Şi întregul păcat al lumii.

Lumea este plină de demoni, ei bîntuie cu milioanele, şi noi nu vom reuşi să-i izgonim. Însă, în realitate, demonul nu poate fi exorcizat decît în tine însuţi. Diogene căuta un om, cu lanterna în mînă. Nu mă mir că nu l-a găsit, adevăratul mijloc de a găsi un om este de a deveni tu însuţi unul (dacă nu e singurul mijloc, este în orice caz cel mai rapid).

Fiecare om, trăind o viaţă cît mai responsabilă este o înfrîngere pentru diavol, încă de acum, şi pentru tirani de asemenea: o înfrîngere absolută şi fără de recurs, un element prim de ordine nepieritoare.

Or, acest element personal trebuie să se încadreze într-o ordine cosmică, şi care să se realizeze într-o ordine socială: prima fiindu-ne dată, cea de-a doua urmînd să ne fie dată; prima figurînd condiţia posibilităţii oricărei ordini personale, cea de a doua, condiţia sa de fecunditate. [Page 162] [Page 163]

4. Ordinea cosmică

Dezvoltarea aberantă a tehnicilor noastre, şi prin ele a imperialismului nostru raţional, ne-a făcut să pierdem, de cîteva secole, **simţul cosmic,** cu alte cuvinte conştiinţa imediată a legăturilor noastre de ansamblu cu universul, cu legile sale cunoscute şi cu misterele. În acelaşi timp, dezvoltarea aberantă a moralelor noastre raţionaliste, apoi individualiste. apoi iraţionaliste, toate aceste sisteme distrugîndu-se între ele în teorie, dar subzistînd de fapt unul alături de altul, insesizabil amestecate în vieţile noastre, ne-a făcut să pierdem **simţul moral** elementar, altfel spus conştiinţa imediată a unui absolut care ar fi, în afara noastră, chezăşia universală a binelui şi a răului. Şi iată-ne izolaţi de cele două surse ale Ordinii, care sînt legile ordonate de Creaţie şi intervenţiile ordonatoare ale Creatorului. Am crezut că ne vom putea elibera de interdependenţa tuturor lucrurilor create şi de dependenţa noastră faţă de Dumnezeu. Şi atunci am intrat în lumea **arbitrarului,** unde Arbitrul trişor ne rătăceşte după bunul său plac.

Nietzsche a văzut bine că filosofia acestei lumi nu putea fi decît nihilismul. Şi curînd după el, poporul său a tras consecinţele implacabile.

Ce putem face noi acum?

Voi rosti răspunsul „creştin“ — creştinismul este de reinventat — ca fiind singurul pe care-l simt admirabil dincolo de fascinaţiile celei mai tainice din utopiile mele.

Trebuie să redescoperim catolicismul fundamental, determinat şi revelat de Dumnezeu ca fiind ordinea Creaţiei Sale. Şi trebuie să redescoperim absolutul unui bine şi al unui râu, nu relative ideilor noastre morale, sugestiilor uneori orbitoare ale instinctului sau presiunilor interesului momentan; absolutul unui bine şi al unui rău determinate şi revelate de Dumnezeu ca fiind ordinea **Voinţei** Sale.

Întreaga mea încredere stă în certitudinea mea că nelegiuirile noastre şi cele ale diavolului nu schimbă nimic în Ordinea acestei lumi, în care hazardul nu există, simplă iluzie a unei nerăbdări care oblitereză sensul nostru spiritual, dar care nu poate împiedica Duhul Sfînt să acţioneze, tot astfel cum nu poate influenţa cursul astrelor. Sigur că ne putem distruge, dar nu putem distruge mai mult decît pe noi înşine. Putem, desigur, să ne facem insensibili la aceasta intuiţie poetică capabilă să sondeze abisurile microscopice ale materiei, marea dinamică siderală şi corespondenţele vieţii organice, pînă la punctul la care un savant, un pictor, un vizionar, sînt capabili să reinventeze „realul“ după chipul şi asemănarea lui; dar nu putem împiedica aceste lucruri să existe, să graviteze, să se nască, să moară, să-şi poarte justele lor urmări pînă la capătul ciclurilor posibile. Din străfundurile unor inimi ia limitele cosmosului, o rezonanţă universală emoţionează tot ceea ce există în căutarea veşnică a unui acord care va fi numele tainic al Domnului. O, putem minţi, ucide, şi ne putem exclude, putem săvîrşi nişte jalnice păcate de orgoliu, de neglijenţă sau de calcul, dar nu vom putea face nimic, niciodată, în ce priveşte miracolul perpetuu care face să coincidă dreptatea şi bucuria, purele speculaţii ale matematicii şi structurile lumii materiale, iubirea şi obiectul iubirii, rugăciunea şi jurămîntul divin. [Page 164] [Page 165]

Dacă eu, mic om neînsemnat, eroare fără însemnătate, cuvînt articulat în discursul tuturor creaturilor, pretind să mă izolez şi să mă abstrag din cosmos şi să-mi provoc catastrofa mea proprie, asta nu se va face decît cu preţul pierderii mele şi fără a şti că voi contribui la planul providenţial. Dar dacă răspund la chemarea numelui meu, dacă-mi asum vocaţia care mă deosebeşte şi face adevărat cuvîntul meu, dacă mă străduiesc cel puţin să converg cu ordinea cosmică şi cu voinţa divină, oricît de nedemn aş rămîne încă, şi vulnerabil în carnea trupului meu, eu am învins, iată-mă legat! Cu lucrurile, cu fiinţele, cu ştiinţa lor. cu misterul lor şi al meu, mi-a fost dăruită o vecinătate.

5. Ordinea socială

În deşert a pătruns demonul spre Hristos şi el locuieşte mereu în pustietăţi, pustiuri ale nisipului, ale apelor amare şi stîncilor, pustiuri ale mulţimilor sau ale celor pe care-i poartă o inimă lipsită de iubire şi de speranţă.

Nu e bine ca omul să fie singur. Nu e bine nici ca omul să fie mulţime; şi atunci înseamnă că e singur, căci asta înseamnă că oamenii sînt singuri în masă. Singurătatea este o stare divină la om, care se schimbă repede în a fi diabolică, „în singurătate un om conversează cu el însuşi şi, cum a spus un înţelept, nu e totdeauna sigur că nu conversează acolo cu

duşmanul său“ (Daniel Defoe).

Orice ordine socială veritabilă se bazează pe vecinătatea trăită, care este relaţia aproapelui cu aproapele. Iau termenul de aproape în sensul pe care i-l dă parabola samariteanului cel bun. Cine este aproapele meu? Cel care are nevoie de ajutorul tău sau cel care ţi-l dă? El poate fi oricare om, cei care trece pe drum şi se opreşte... Fără vecinătate reală, nu mai sînteţi răspunzător de nimic şi de nimeni. Dar fără sentimentul răspunderii fiecăruia faţă de celălalt, nu mai e posibilă libertatea civică; dictatura devine inevitabilă în orice societate a cărei maximă este: „fiecare pentru sine şi Dumnezeu pentru toţi“, dintre cei care nu cred în Dumnezeu.

Ceea ce vedem noi producîndu-se în statele atinse de gigantism. În care relaţiile omeneşti, din cauza marilor distanţe, a maselor şi a anonimatului, nu mai sînt decît nişte abstracte constrîngeri, care de altfel nu mai constrîng decît la proasta dispoziţie, la trişeria socială, la anarhie în cadrul legilor. Atunci statul, pentru a subzista, trebuie să devină totalitar, adică această constrîngere abstractă trebuie să se însoţească de o constrîngere fizică, singura eficientă de acum încolo: poliţia. Dar această ordine impusă din afară este în realitate suverana dezordine.

Nu există ordine adevărată decît în libertate. Nu există libertate decît la oamenii care-şi realizează vocaţia şi care o slujesc. Şi omul liber este singurul care respectă libertatea semenilor săi. Toate se leagă. **Simţul aproapelui, responsabilitatea şi libertatea** sînt lucruri intim legate: ele se creează reciproc şi nu pot subzista multă vreme unul fără altul. Şi ordinea se naşte din alianţa lor.

Cei care n-au înţeles pînă acum că libertatea este baza vie a ordinii, că ea nu poate fi dată nimănui, ci doar asumată de fiecare ca un risc fără precedent, că ea este „incompatibilă cu slăbiciunea“, cum zicea Vauvenargues, adică incompatibilă cu egoismul, cu insignifianţa şi cu spiritul de combinaţii, cu arivismul, cu oportunismul şi cu fuga din faţa răspunderilor, cu prostia vanitoasă şi cu lenea gîndirii, cu respectul de bani, cu tonul palavragiu, cu bluff-ul şi cu sentimentalismul care fac cuprinsul oricărei demagogii, cultul succesului facil şi întîmplător, frica de lovituri, frica de cuvinte limpezi — pe scurt, cu tot ceea ce caracterizează moravurile politice ale pseudodemocraţiilor noastre şi gusturile lor de „mare public“, aşa cum le întreţin şi le exploatează cinematograful, cărţile proaste de mare tiraj şi publicitatea. Cei care n-au înţeles încă nici acum că libertatea este funciarmente incompatibilă cu toate acestea; cei care nu ştiu să dovedească faptul că au înţeles asta — aceştia nu au dreptul să-şi spună democraţi, ei nu merită nimic mai bun decît un dictator. [Page 166] [Page 167]

Cei care încă nu au înţeles că libertatea înseamnă răspundere, aceştia nu au nici un drept să-şi revendice o libertate din care ei nu ar şti să scoată nimic, dacă ar primi-o prin absurd şi care le-ar face mai multă frică decît poftă, dacă i-ar cunoaşte condiţiile.

Dar ar fi insuficient să demascăm ipocrizia şi Dumnezeu ştie dacă cuvintele ca democraţie

şi libertate nu sînt ipocrizii, jalnice sau scandaloase, în gura miilor de proşti sau de cinici care se prevalează de ele. Ar fi insuficient şi chiar primejdios. Căci această ipocrizie este şi ea un omagiu pe care slăbiciunea mulţimilor îl aduce oricărui ideal foarte nelămurit presimţit.

Efortul actual trebuie să se îndrepte către o definiţie intransigentă şi limpede a idealului, care doar el să justifice lupta noastră şi către căutarea mijloacelor de a încorpora acest ideal, mijloace care să nu fie ele însele trădări ale propriului lor scop.

Trebuie să-i ajutăm pe oamenii atît de slabi de astăzi să devină ceva mai responsabili, ceva mai demni de a fi liberi, ceva mai demni de a se lăsa omorîţi sau de a omorî ei, căci aici am ajuns în numele libertăţii şi al democraţiei. Acest „ceva mai mult“ reprezintă o enormă ambiţie, dacă luăm lucrurile în serios.

Am să-mi pot mărturisi acum idealul şi viziunea mea? Oroarea mea de programe nu e deopotrivă decît cu întinderea scepticismului meu în ce priveşte objurgaţiile propagandei. De asemenea, eu nu predic, vreau doar să spun care sînt concluziile care mi se pare că rezultă din starea în care ne aflăm. Cred în virtutea elucidării, care spune adevărul coborînd glasul, fără nici un efort de a convinge.

Îmi fac raţionamentul următor: gigantismul modern îi lipseşte pe oameni de posibilitatea de a fi şi de a se simţi răspunzători în societate şi în politică, deci de a fi liberi; această responsabilitate anxioasă cheamă pe dinăuntru dictatura şi ne face neputincioşi împotriva dictaturilor din exterior;

dezordinea noastră intima ne lasă deci în chip necesar şi fără greş pradă „noii ordini“ a totalitarilor; dacă nu ne place asta, trebuie să ne schimbăm metodele şi atitudinile; dar care sînt metodele şi atitudinile contrare gigantismului şi care ar fi în stare să-l preîntîmpine?

Răspund că nu există ordine solidă şi liberală decît în **micile** comunităţi. În oraşele care păstrează măsura omenească. Acolo vecinul poate sta de vorbă cu vecinul şi individul se poate face auzit. Consecinţele acţiunilor sînt vizibile, dragostea şi ura sînt concrete şi puterile pot fi controlate si susţinute de către cetăţeni, în cunoştinţă de cauză şi de persoană. Răspund că aceste mici comunităţi nu vor putea subzista decît grupîndu-se, decît punîndu-şi în comun resursele materiale, pentru a se apăra şi a-şi dezvolta autonomia lor spirituală. Răspund că această „utopie“ care se numeşte federalism este singura care permite cuvintelor libertate, ordine, umanitate şi democraţie să însemne un lucru care să mă emoţioneze.

Cît despre cei care spun: „Şi eu aş vrea o asemenea ordine, dar mi se pare imposibilă“, eu îi voi întreba ce consideră ei posibil, în afara războiului şi a statului totalitar, care nu este nimic altceva decît statul războiului în permanenţă?

Multe lucruri imposibile ni se întîmplă. Într-o bună zi ele sînt de faţă, în ciuda noastră. Nu ar fi timpul să **vrem** ceea ce se întîmplă, să vrem imposibilul favorabil, adică să creăm o ordine şi să trecem la ofensivă?

6. Sensul cuvintelor

Dar ofensiva presupune un plan. Un plan comun, limpede determinat şi înţeles de o aceeaşi manieră de către toţi [Page 168] [Page 169] cei care vor trebui să-l aplice. Un plan care se exprimă prin cuvinte, şi prin cuvinte care să pună ordine în voinţele noastre rătăcite: toate cuvintele limpezi sînt cuvinte de **ordine.**

Or, ce vedem astăzi? „Libertate“, „ordine“, „spirit“, „democraţie“ capătă, toate, sensurile pe care le-am vrea — şi oamenii se omoară între ei pentru aceste cuvinte. Se pare chiar că se bat pentru ele cu atît mai pasionat cu cît se ştie mai puţin limpede ce înseamnă.

Am spus că **ordinea** veritabilă presupune libertatea omului responsabil. Dar cîţi burghezi înfricoşaţi se încăpăţînează să vadă în Hitler, acest om al maselor, „bastionul“ **ordinii** lor împotriva bolşevismului? Alţii se bat în numele **libertăţii** lor împotriva unui tiran care-şi ducea războiul lui în numele **libertăţii** poporului german. Acest autocrat în cizme se proclama într-o zi singurul **democrat** „veritabil“. Dar celălalt dictator s-a ridicat împotriva lui în numele „adevăratei“ **democraţii,** cea a sovietelor, aliindu-se pe de altă parte cu anumite naţiuni care se intitulează foarte sincer **democraţii,** dar pe care el le socoteşte plutocraţii.

Trebuie să credem că oamenii se omoară între ei pentru nişte neînţelegeri? Sau că vorbele nu mai înseamnă nimic? Există în spatele acestor cuvinte nişte realităţi simple care să fie pe de o parte tirania şi pe de altă parte libertatea? Dar spuneţi-mi atunci, ce este libertatea pentru dumneavoastră? Ezitaţi, e complicat, şi cu cît vă gîndiţi mai mult, cu atît înţelesul cuvîntului vi se pare mai problematic. Totuşi vă veţi expune vieţile, de bună voie sau fără voie, pentru a salva această libertate, şi asta e foarte bine. Dar ar fi şi mai bine dacă acest cuvînt ar avea un înţeles care ar putea fi declarat fără ezitare. Dacă fiecare dintre dumneavoastră ar şti ce apără (căci a te lăsa omorît nu dovedeşte nimic; şi duşmanii noştri se lasă omorîţi). Cuvintele nu pot fi eficiente decît dacă au un înţeles definit. Şi ceea ce defineşte înţelesul unui cuvînt este corespondenţa sa indiscutabilă cu anumite lucruri. cu anumite sentimente, este faptul că el angajează în mod necesar nişte acte. Or, această corespondenţă nu încetează să fie arbitrară decît în virtutea unui acord unanim. Asta vrea să spună că o asemenea corespondenţă nu se poate produce decît în sînul unui grup sau al unei comunităţi vii. O tradiţie, un drept, o credinţă, şi o autoritate comune sînt singurele în stare să definească înţelesul a ceea ce se numesc cuvinte curente. Dar toate aceste lucruri au dispărut în secolul nostru. Şi atunci cuvintele care aleargă pe toate drumurile nu mai duc nicăieri. Limba noastră este **dezarticulată.** Cu cît vorbim mai mult, cu atît mai puţin ne înţelegem. Doar moartea mai pune toată lumea de acord.

Secolul al XX-lea va apărea în viitor ca un fel de coşmar verbal, de cacofonie delirantă. S-a vorbit în el mai mult decît se vorbise vreodată; imaginaţi-vă posturile acelea de radio care **nu mai pot** tăcea nici zi, nici noapte, în care cuvintele sînt rostite atîtea pe secundă, fie că există sau nu auditori, că sînt sau nu lucruri de spus. Timpul în care cuvintele se uzau mai repede decît în orice alt secol al istoriei, timpul marii prostituţii a acestor cuvinte care trebuiau să fie măsura adevărului şi despre care Evanghelia spune că la sursa lor ele sînt „viaţa şi lumina oamenilor"!

Vai, ce am făcut noi cu cuvîntul? El nu mai ştie nici măcar să mintă în anumite guri, a căzut mai jos decît minciuna, vreau să spun în totala lipsă de însemnătate. O, cît se bucură diavolul de pălăvrăgeala amabilă sau emoţionată a acestor speakeri sau vorbitori! El, care este marele confuzionist, el, căruia nu-i place nimic atît de mult ca echivocul linguşitor, torsul stilului oficial, vorbăria care nu spune nimic, de la sfîrşitul banchetelor; şi cînd ajungem abrutizaţi de discursuri, el, romanticul, este cel care ne sugerează că **indicibilul** este poate mai adevărat decît cuvîntul limpede şi distinct! El ştie că, aflînd limbajul nostru, el distruge comunitatea. El ştie că distrugînd structurile sociale el grăbeşte confuzia limbajului [Page 170] [Page 171] nostru. El ştie că oamenii nu se pot angaja decît prin cuvinte limpezi şi distincte şi, contorsionînd şi deprimînd sensul cuvintelor, el distruge însăşi baza fidelităţilor noastre. El ştie că pretutindeni unde unei pisici i se spune pisică, răul dă înapoi şi îşi pierde din prestigiu; din cauza aceasta a inventat el limbajul diplomaţilor şi pudorile lui nesănătoase. El ştie că nimic pe lume nu ne va putea face să tăcem, acum cînd avem radioul, şi el se instalează în toate microfoanele noastre. El organizează, în sfîrşit, această inflaţie verbală, cuvintele nemaifiind decît „ascunzişuri" pentru acte, de la care el speră, nu fără îndreptăţire, că vor reuşi mai bine decît cele mai rele tiranii, să ne ameţească simţul moral...

Voiam să spun că singurul remediu ar fi să-i opunem **semantica.** adică ştiinţa semnificaţiilor, a limbajului precis şi nuanţat, chezăşuit de o lungă tradiţie şi de etimologii. Un **Minister al sensului cuvintelor,** înzestrat cu puteri discreţionare, aceasta îi trebuie Democraţiei, pentru că, la urma urmei, este un regim în întregime întemeiat pe cuvinte (regimul **parlamentar,** contractele sociale, legile, opinia publică, presa liberă, mitingurile, conferinţele. Monarhia era întemeiată pe rituri, formule consacrate, ceremonie plastică. Dictatura este regimul loviturilor brutale şi cuvîntul nu mai e în ea decît minciună dirijată. Ministerul acesta era odinioară Biserica. O analiză a vocabularelor noastre ar arăta că puţinul înţeles comun pe care-l mai păstrează cuvintele vine de la amintirile biblice şi liturgice).

Aş putea indica douăzeci de remedii de felul acesta; clar ştiu prea bine că ele vor rămîne fără virtute în lumea informă şi gigantică în care trăim. Şi pe urmă, la urma urmei, eu nu scriu aceste pagini pentru a propune, după alţi o mie, reformele mele. Răul este prea profund, disperarea prea adevărată, oamenii prea ocupaţi să se distrugă unii pe alţii şi cuvintele, tocmai, prea lipsite de forţă, pentru ca vreun sfat să mai fie încă ascultat.

Dar iată încrederea indestructibilă care urcă prin rumorile noastre şi restabileşte tăcerea iubitoare: noi nu sîntem stăpîni să distrugem adevăratul Cuvînt! Toate minciunile diavolului şi toate vorbăriile noastre se risipesc de îndată ce ne vorbeşte Duhul Sfînt, printr-o frază din Biblie sau prin liturghiile noastre, printr-un cuvînt pe care îl spune un trecător, printr-o rugăciune născută din străfundul sufletului. Nu depinde de noi ca aceste silabe să trăiască; dintr-o dată ele ne-au vorbit (naşterea unui poem sau a ritmului unei fraze, undeva în noi, ne dă o slabă idee despre asemenea surprize). Dacă limbajul ne-ar aparţine, de multă vreme nu ne-am mai fi putut înţelege. Dar dacă două fiinţe comunică, dacă aceste cuvinte mă pun dintr-o dată în mişcare, dacă acest accent ajunge pentru a-mi reda forţele, prin acest miracol limbajul este restaurat în puterea sa originară şi creatoare. Un tiran sau un stat vor putea foarte bine să interzică discursurile noastre şi discuţiile noastre, „să înăbuşe libertatea cuvîntului"; la punctul la care am ajuns nu va fi un prea mare rău. Dar nu vor putea face nimic în ce priveşte misterul care face ca în anumite momente, unele cuvinte să ne vorbească şi nu altele, fie şi cu voce scăzută. În taina unei temniţe, stăpînii îi vor putea reduce la tăcere pe vorbăreţi şi pe marii oratori, vor putea să-i înlocuiască prin discursurile oficiale; vor putea arde toate cărţile; vor putea să-i împuşte pe profeţi — ei au putut răstigni şi Cuvîntul! Dar nu vor putea niciodată merge mai departe.

Căci iată Paştile, unde Cuvîntul a înviat; şi în confuzia limbilor şi a minciunilor, cînd frica, suferinţa şi ruşinea nu ne mai îngăduie să mai articulăm nici chiar o plîngere care să se facă înţeleasă — Cuvîntul e Cel Care în clipa de faţă ne vorbeşte! [Page 172] [Page 173]

7. Virtuţi

Am indicat dimensiunile Ordinii indestructibile în care se încadrează drama destinelor noastre. Astfel înarmaţi şi sprijiniţi, putem să îndreptăm spre satana şi spre sinistrele sale planuri o privire care totdeauna îl descumpăneşte şi-l face uneori să se risipească răspîndind un fum negru care întunecă cerul o vreme, şi poate ne face să plîngem, apoi totul se limpezeşte şi e iarăşi drept.

Să nu-i opunem diavolului injurii, pe care el le-ar lua drept tot atîtea omagii. Să ne întoarcem de la el şi să privim Binele. Să ne înarmăm cu această mare încredere care supravieţuieşte catastrofei, pentru că cercetîndu-i în profunzimi cauzele, ea vede că acestea se distrug prin propriile lor efecte şi că nici ordinea, nici bucuria, nici măreţia şi nici iubirea nu încetează să aştepte, intacte şi suverane, dorinţa noastră. Ne este de ajuns să regăsim curajul de a fi virtuoşi. Ne este de ajuns să-i redăm virtuţii **gloria** ei.

Desigur, noi am făcut din virtute un lucru atît de trist încît ar părea meschin să ne mai ţinem de ea. Nimeni nu mai îndrăznea să vorbească despre ea; ea nu mai era nimic mai mult decît moralitatea. Nu mai ştiu ce notă ridicolă se lega de însuşi acest cuvînt, care-i electrizase odinioară pe eroii Revoluţiei. Morala era plicticoasă şi gangsterul era plin de prestigiu. Ceea ce se chema **bon ton** consta în fond în a prefera genul rău. Această

dereglare a criteriilor a anunţat totdeauna sfîrşitul unei cetăţi şi al culturii sale. Nu vorbesc de imoralitate, nu ştiu dacă era mai mare decît în alte timpuri. Spun numai că nu mai aveam nici măcar „ipocrizia“ de a o condamna ca atare.

Orgoliului şi brutalităţii proclamate drept virtuţi de către totalitari, naţiunile libere nu mai îndrăzneau să le opună

decît vanităţile scurte şi prudenţele laşe şi aceasta se chema realism. Spiritului de răzbunare şi resentimentului, ele n-au mai ştiut să le opună decît neliniştile lor de proprietari istoviţi, şi aceasta se chema apărarea ordinii. Grosolăniei spirituale, doar confuzia spirituală, şi aceasta se chema dreptul de liberă critică.

Toate acestea se explică şi generaţii de romancieri ne-au arătat în mod convingător că omul „moral“ nu era decît un ipocrit, un slab, un refulat sau un plicticos. Însă războiul ne arată altceva. Cînd o democraţie roşeşte pentru virtuţile sale, pe ce forţă mai poate conta ea? Şi cînd elita unei societăţi nu mai concentrează decît ridicolul disciplinelor care au fondat-o şi menţinut-o, cînd ea îşi păstrează aplauzele pentru cei mediocri, pentru că aceştia amuză cel mai mare număr şi aduc cei mai mulţi bani, cînd ea aduce un cult **starurilor** de o prostie intolerabilă, cînd toate acestea par naturale, şi contrariul antisocial sau **plicticos,** ce le mai poate ea opune barbarilor? Barbaria debilă şi abrutizată a mulţimilor noastre, demisia fără eleganţă a elitelor noastre, oare asta e ceea ce trebuie să salvăm cu preţul vieţii?

Răspund foarte liniştit că nu. Tot ceea ce poate fi distrus să fie distrus. Toţi surzii prea surzi ca să mai audă semnalul de alarmă să piară în surditatea lor. Ce putem noi să facem? Prostia este inexorabilă; nimic pe lume nu o va putea împiedica să se distrugă. Şi dacă este ucis ceea ce era deja mort, nu văd nimic rău în asta.

Toate acestea nu mă vor împiedica să am încredere! Nenorocirea ne readuce la ceea ce e serios. Ea ne învaţă să-i opunem răului binele, şi nu jumătatea de rău a micilor perversiuni. Ea ne redă curajul de a ne opune acestui orgoliu propovăduit de totalitari, umilinţa şi nu suficienţa; brutalităţii lor, acea **virtù** (folosesc termenul italian făcut celebru de Burckhardt şi de Nietzsche cu privire la eroii Renaşterii. L-am putea traduce aproximativ prin energie sufletească, [Page 174] [Page 175] îndrăzneală controlată) lucidă şi mîndră şi nu calcule „realiste“; setei de răzbunare şi resentimentului, grosolăniei spirituale, dreptatea cu două tăişuri şi austera rigoare a gîndirii, nu această isterie sentimentală şi această panică de posedaţi bine verificaţi.

Aş vrea să spun lucrurile acestea şi mai simplu încă, şi mai cu blîndeţe şi fără să condamn nimic; nu e oare ceasul prea măreţ pentru strigătele noastre?

Aş vrea să vorbesc despre binele şi virtuţile pe care le iubesc şi libertatea care vine după ruină, cînd pe cer se iveşte iarăşi primăvara pură peste rămăşiţele vieţii.

Îmi închipui o cetate ajunsă la ultimul stadiu al corupţiei sale. „Cer oricărui om care gîndeşte să-mi arate ce mai subzistă din viaţă“ (Baudelaire încă, în plin secol al XIX-lea...). Şi eu răspund: Marea ordine de a trăi şi de a asuma un destin nou. Virtutea nu este mai plicticoasă atunci cînd cei virtuoşi au dispărut cu vechile lor certuri în care mai întîrziam şi noi. Nu mai e vorba de morala lor, care a murit în defensivă şi pe care ei au apărat-o atît de prost. E vorba pur şi simplu de măreţia pe care vom şti să ne-o imaginăm şi de o viziune nouă a forţei...

Aşezat pe ruinele noastre, schiţez...

Îmi place să înscriu aceste cuvinte: luciditate-seriozitate-umor, care formează un acord profund şi însufleţit. Mai presimt şi altele. E cel mai frumos joc!

Îmi place să copiez fraze pe acest ton: „Egoismul îşi are şi el prostia lui, el nu este mai puţin ignorant în ce priveşte binele decît este onestitatea în ce priveşte răul“. „Pentru a-i cunoaşte pe oameni nu ajunge să-i dispreţuieşti“ (Benjamin Constant). „Persoanele slabe nu pot fi sincere“ (La Rochefoucauld). Şi visez la o antologie a acestor maxime de o mîndrie fără ostentaţie...

Îmi imaginez că umilinţa trece prin zidurile celulei pe care o clădesc temerile şi vanităţile noastre slabe, şi că ea ne permite să fim liberi, asemenea celor care nu mai au nimic de pierdut.

Mă gîndesc la acea puritate a inimii despre care lui Kierkegaard îi plăcea să repete că ar consta în „a voi un singur lucru“, şi care să ne facă insensibili la ameţeală.

Mă gîndesc că omul cel mai lucid de pe lume este omul care se roagă.

Şi că cel mai mare dintre psihologi este cel care înţelege iertarea. Căci iertarea cunoaşte păcatul la fel de bine ca şi diavolul însuşi. Dar îl cunoaşte mai bine pe păcătos, pentru că deşteaptă în el curajul iubirii.

Mă gîndesc că nenorocirea ne face iarăşi sobri şi că împărăţia care le-a fost dăruită celor mai vorbăreţi le va fi restituită celor taciturni prin cunoaşterea primejdiei şi obişnuinţa morţii, mai absurdă şi mai simplă decît oricînd.

Ridic aceste virtuţi în faţa ochilor mei nu ca pe o utopie a unor zile de mîine mai bune, căci Ecclesiastul avea dreptate, „...oamenii nu ştiu nimic; totul le este în faţă, totul li se întîmplă deopotrivă tuturor; aceeaşi soartă şi pentru cel bun şi pentru cel rău“. Dar în această lecţie pe care epoca noastră ne-o reaminteşte, eu văd lecţia noastră de măreţie; ea ne redă realităţii noastre. Adevăratele virtuţi nu se îndreaptă spre fericire, ci spre Ordine şi dreptatea ei. Ele nu duc spre un **happy-end,** ci spre gloria Adevărului.

Îmi imaginez, nu visez; mă pregătesc să merg înainte. Simt că am părăsit această carte, şi că aceste cîteva acorduri pe care le-am încercat îmi dau tonul unei armonii noi, unui stil

de viaţă mai dur şi mai plin de bucurie... „Chem şi presimt — este o frază din Poc, care de cîtăva vreme mă fascinează — o anumită energie calmă, strălucitoare şi neîmblînzită, aşa cum ne-o putem închipui dintr-un mare fluviu de aur topit“...

O da quod jubes, Domine! (Doamne, dă ceea ce porunceşti — Augustin). [Page 176] [Page 177]

8. Albastrul cerului

„Şi-ţi voi face crestele zidurilor de rubin“ (Isaia 54, 11)

Se spune că demonului îi place ceasul miezului de noapte. O, să ne întoarcem faţa către simbolul universal al rigoarei şi al păcii profunde a iertării, şi să ne scăldăm privirea în întinderile de puritate arzătoare şi aspră ale albastrului cerului în inima zilei!

1942 şi 1944

Îi opun diavolului toate lucrurile lumii cărora el le ignoră virtutea şi splendoarea. Îi opun chezăşiile unei încrederi pe care nu o va atinge niciodată viclenia sa.

Îi opun ierarhiile Ordinii: ordinea cerească şi strigătul de război al îngerului alb, ordinea lăuntrică a sfinţeniei, ordinea cosmică şi discursul ei imens, ordinea legilor jurate în cetate, ordinea cuvîntului şi ordinea virtuţilor.

Îi opun Duhul, Apa şi Sîngele, „care dau mărturie şi toate trei sînt de acord“ (I Ioan 5, 6-8). Îi opun Focul limbilor, Sarea şi Uleiul. Îi opun Pîinea şi Vinul.

Îi opun, de asemenea, operele oamenilor, unde partea sa a fost consumată.

Îi opun albastrul cerului.

Albastrul cerurilor pe care le-am iubit. Albastrul cerului din Île-de-France, blîndeţea artei şi a vîrstelor, şi surîsul unei femei cu iubirea credincioasă şi veselă. Albastrul cerului din Manhattan, topindu-se ca o inexorabilă bucurie între verticalităţile argintate ale zgîrie-norilor. Albastrul cerului Alpilor, moarat de scînteietoarea negreaţă, la amiază, pe tăişul gheţarilor.

Fie ca aceste imagini să risipească farmecele satanice imprudent invocate în aceste file, confuziile crepusculare şi larvare în care Prinţul tenebrelor ne aşteaptă oboseala; fie ca ele să facă să se risipească profunzimile înşelătoare pe care el le deschide aventurii dorinţei, încurcîndu-ne virtuţile în viciile noastre şi gustul nostru firesc al fericirii în ameţeala nenorocirii; şi ca ele să risipească sofismele abisului aşa cum zorii de vară limpezesc ceţurile!

Postfaţă după patruzeci de ani

I

Am scris această carte la New York. Era război, pentru mine exilul şi de multe luni trăiam singur. În jurnalul meu din acea vreme găsesc cîteva fragmente care evocă îndeajuns de bine, pentru mine cel puţin, cadrul şi atmosfera lucrului meu.

5 West 16th Street, New York Sfîrşitul lui decembrie 1941

Am găsit un atelier mic lîngă Greenwich Village, sus de tot, într-o casă de piatră cafenie şi am părăsit fără bucurie hotelul.

Podea albastru închis, pereţi în alb trandafiriu şi jumătate de plafon înclinat, de sticlă, negru noaptea, striat de încheieturi albe. Două ferestre mari şi joase spre curte. Chiar în faţă, clădirea înaltă a unei tipografii. Mai la dreapta, domin acoperişul plat, formînd o terasă, al unei case cu trei etaje care este o mănăstire. Călugăriţele, două cîte două, se plimbă în sus şi în jos pe acest acoperiş, citind. Cum nu e parapet, ne temem de fiecare dată că vor face un pas prea mult şi vor cădea în gol, dacă ceea ce citesc le pasionează.

Miercurea Cenuşii, 18 februarie

De luni de zile încercam să încep[1]. Însă tot timpul fugeam pe stradă, în lume, la cinema, la cel mai mic pretext.

Astăzi, la ora două, m-am închis, fără să mă mai urnesc din loc, între fotoliul meu şi masa mea — cele două braţe ale

[1] E vorba de „Partea diavolului“, care trebuia să apară la sfîrşitul lui 1942 la New York într-o primă versiune. A doua versiune, mărită, datează din 1944. Ea a apărut în Elveţia în 1946 şi pe urmă la Paris în 1947. [Page 182] [Page 183]

fotoliului atingînd marginea mesei — în faţa unui teanc de hîrtie albă. Au trecut ceasuri, imobile. Telefonul a sunat de mai multe ori, alături de patul meu, fără ca eu să mă mişc. Am recitit încet conferinţa mea de la Buenos Aires (Conferinţă despre diavolul în secolul al XX-lea, august 1941), note răzleţe. La ora şapte am început să scriu. E ora zece şi am în faţa mea Introducerea şi trei capitole terminate. Mi-e foame, mi-e frig, sînt fericit şi alerg să mănînc ceva de 50 de cenţi la cafeneaua din colţ.

22 februarie

După trei zile şi trei nopţi de muncă încrîncenată, am încercat ieri seară o ieşire. Două

semne mi-au dovedit că pînă una alta sînt prizonierul cărţii mele şi că aş face bine să nu mai scap de aici.

Trebuia să mă duc la nişte prieteni după masa de seară. Intru la întîmplare într-un mic restaurant, în josul lui Madison Avenue. Sala îngustă şi adîncă pare goală. Trebuia să fie aproximativ nouă şi jumătate. Ezit în prag: mă vor mai servi? În fundul sălii, doi bărbaţi şi o femeie la o masă, stau de vorbă şi beau. Unul din bărbaţi m-a remarcat şi îl aud spunînd: „Iată diavolul!“. Se întorc pe jumătate şi rîd. Am fugit. Nici un alt restaurant în acest cartier. Am urcat, fără să mai mănînc, la prietenii mei.

Nu am prieteni mai încîntători în tot oraşul şi i-am văzut aproape în fiecare zi luna asta din urmă. Însă în seara aceasta nu aveam nimic de spus şi mă întrebam, nu fără angoasă, ce se poate spune în general cînd sîntem mai mulţi într-un salon. M-am întors acasă devreme, dar n-am făcut nimic important toată noaptea. E limpede: sau scriu, sau ies.

26 februarie

La Town Hall, Wanda Landowska astăzi după-amiază cînta **Variaţiunile Goldberg**. Timp de o oră şi jumătate, cu nervii la fel vibrînd ca şi coarda clavecinului, de cîte ori această matematică feciorelnică vivace ca şi sfinţenia însăşi, nu m-a dus pînă la marginea lacrimilor! Uneori, de asemenea, mi se închideau ochii fără voie, căci am lucrat toată noaptea şi pe mine emoţia mă face să adorm. Am ieşit pătruns de o beţie despre care îmi imaginez că e starea normală a îngerilor, şi hotărît să reîncep totul.

Nu pot să ascult Bach fără să-mi fie ruşine că scriu. Cum să fac să lovesc cuvintele cu o tuşă la fel de vivace? Cum să le fac să danseze în bucuria de a spune adevărul? Şi cum să le seduc la ritmul fără greşeală, fără destindere şi fără remuşcare al unei gîndiri, care să mai fie demnă de a fi gîndită, de a fi primită într-o lume stabilită de o singură fugă de Bach?

1 martie

Constat că de patruzeci şi opt de ore nu am mai spus un cuvînt nimănui (la cafenea îmi ajunge să arăt farfuriile cu un gest). Asta nu se poate decît într-un mare oraş.

Lucru nocturn. Dorm puţin dimineaţa sau după-amiaza. N-a mai venit menajera. Funingine pe mobile, în ceşti.

5 *martie*

Cînd am adormit dimineaţă, dacă sună telefonul ceva mai tîrziu şi fac un efort să-mi revin în cîteva secunde, înţeleg de ce se spune: mă trezesc şi e vorba într-adevăr de un verb la reflexiv. [Page 184] [Page 185]

7 martie

Am dat la dactilografiat primele cincizeci de pagini. Pe urmă am rătăcit pe Fifth Avenue în mulţimea încetinită a zilei de sîmbătă.

Nu e încă primăvară, dar anotimpul se emoţionează nelămurit. Vîntul dulce dinspre mare urca pe bulevardele infinite, foarte uşor aurite de amurg, acolo unde se deschideau spre cer. Ajunge un asemenea vînt blînd, puţin aur depărtat, un cer frumos de nori atlantici, pentru ca lumea să fie iarăşi mai mare decît războiul şi inima mai liberă să iubească? Da, în seara asta.

14 martie

Plimbare în jurul unei mici pieţe, ternă şi noroioasă, în josul oraşului, cu Ernst Erich Noth, romancier german. Îi vorbeam despre cartea pe care o scriu. „Cum, îmi spune, vă mai puteţi pasiona de idei? Mai aveţi o viaţă lăuntrică? Eu sînt mort de doi ani. Mă simt postum". Deşi sîntem cam de aceeaşi vîrstă, iată un om mai modem decît mine.

16 martie

M-am trezit de cîteva minute. E ora unsprezece dimineaţa şi mi-am spus: „De ce scrisoarea asta e îndoită în două? Cutia mea de scrisori e destul de mare pentru formatul ei, factorul ar trebui să ştie". Vedeam un plic subţire, cenuşiu, îndoit în formă de V în spatele uşiţei fără lumină a cutiei metalice. Mi-am pus halatul şi am coborît cele trei etaje pînă în vestibul: da, asta era, plicul cenuşiu, îndoit (o factură de la spălătorie).

Mi se pare că asta nu mi s-a mai întîmplat de doisprezece sau treisprezece ani, de la Calw (Vezi **Journal d'une époque,** Gallimard, 1968, pp. 79-80). Facultatea mea de mică clarviziune (clarviziune de detaliu fără interes), nu mi-a servit niciodată la nimic, decît tocmai să verific, de fiecare dată cînd se manifestă, că sînt deconectat de lumea utilului.

20 martie

Ploaie torenţială şi topirea zăpezii. Călugăriţele nu mai ies, sau poate au căzut în curte. Picăturile pline de funingine mi se strivesc pe hîrtie, sticla geamurilor s-a topit, sau e poate prost aranjată în fereastră. Am cîrpit cu un fir de sfoară verde piciorul spart al micului meu fotoliu. Fericirea de a scrie şi de a mă simţi liber noaptea şi ziua.

21 martie

Am terminat capitolul despre Sfîntul Mihail. Poate părea delirant „intelectualilor liberali" din New York.

Prima zi de primăvară, anunţată de tunet puternic la ora cinci dimineaţa. Jose Bergamin asigură că primăvara este anotimpul diavolului. Dar eu voi fi terminat în curînd.

23 martie

O scrisoare a proprietarului îmi spune că etajul meu va fi demolat. Închiriam atelierul acesta cu luna şi, deci, nu mai aveam altceva de făcut decît să plec, fără să mai insist. [Page 186] [Page 187]

25 martie

Am scris **finis** la ora şase dimineaţa. Biserica Sfîntul Marcu, în zorile reci, cîteva bătrîne şi un bărbat tînăr în faţa bătrînului preot anglican, într-o criptă de piatră golaşă. Să exorcizeze în mine partea diavolului, cea pe care el a luat-o fără îndoială în lucrarea mea.

Idee bizară: dacă am terminat atît de repede cartea aceasta, a fost pentru că am încercat s-o iau repede.

Notelor acestora din 1941 îmi place să le adaug povestirea unei seri în care am fost „vizitaţi" în casa noastră din Ferney, la 29 iunie 1954. După masa de seară, într-o atmosferă favorabilă, eram şase persoane simţindu-ne foarte bine şi am sugerat să ne jucăm de-a întrebările şi răspunsurile. Jocul acesta, pur telepatic şi poetic, se joacă în perechi, în cea mai mare tăcere. Unul din noi scrie trei întrebări şi celălalt **în acelaşi timp** trei răspunsuri; apoi invers; şi acestea odată făcute, fiecare citeşte cu glas tare, unul întrebările, şi celălalt răspunsurile.

Din seara aceasta reţin trei schimburi remarcabile.

Erau acolo Jean-Paul de Dadelsen, colaboratorul meu cel mai apropiat de la Centrul European de Cultură, şi pe care l-am numit, a doua zi după moartea sa prematură în 1957, „singurul mare poet luteran de limbă franceză". Una din întrebări era: „Ce s-ar întîmpla dacă Jean-Paul ar deveni Papă?". Răspuns: „Papa ar fi luteran".

Al doilea schimb: „Ce este mistica?". Răspuns: „Este o mică grădină închisă care se va deschide de Paşti" (se ştie că **hortus clausus** este un simbol fundamental al misticismului, flamand sau renan mai ales).

Dar al treilea schimb mă face să amintesc aici această seară memorabilă. Unul dintre noi scrisese: „Ce s-ar întîmpla dacă diavolul ar intra în această cameră?". Partenerul şi-a citit răspunsul: „Toate luminile se vor stinge". Şi toate luminile s-au stins.

II

Invitat de editorul meu american să mă resituez astăzi în raport cu acest text de acum un sfert de secol, prima întrebare pe care mi-o pun este cea a subiectului ei şi a realităţii sale. Mai cred, încă, adică, în existenţa diavolului?

Mi-e foarte teamă că nu pot da la această întrebare directă un răspuns fără ocolişuri, şi asta din cauza naturii însăşi a subiectului, ambiguă pînă la contradicţie, pînă la sofismul

logic inevitabil.

Într-adevăr, dacă spun că nu mai cred în diavol, asta înseamnă că el m-a avut, potrivit cu primul capitol al acestei cărţi; şi dacă el m-a prins, înseamnă că el lucrează; or, nimic nu poate lucra fără ca să existe, decît poate Neantul care, prin nefiinţă neantizează **(„Das Nichts nichtet“,** „Neantul neantizează“, spune Heidegger. Cf. **Qu'est-ce que la Métaphysique?,** tr. fr. de Henri Corbin, Gallimard, 1938. Citat mai sus cap. 19). Astfel, scepticismul meu ar fi o dovadă de existenţă tocmai pentru că pune la îndoială? Pe de altă parte, dacă spun că cred în diavol, aceasta nu e cîtuşi de puţin o dovadă că el există sau că el nu are nici nimic din mine, nici nimic în mine. De unde se vede că e aproape imposibil să se vorbească de el în chip inocent sau detaşat, nici fără un fel de act indirect de credinţă sau de ateism.

Am să încerc totuşi să mă explic mie însumi şi să le spun şi cititorilor acestei reeditări ce înseamnă diavolul pentru mine în conjunctura actuală. [Page 188] [Page 189]

Proiecţie?

Unul din procedeele favorite ale celui viclean constă în a-i convinge pe intelectuali că el nu este decît expresia mitică a terorilor intime ale oamenilor simpli şi care nu l-au citit pe Freud. Astfel, diavolul nu ar fi nimic altceva decît o **proiecţie.** Dacă vreţi să cunoaşteţi înţelesul termenului consultaţi excelentul **Vocabular psihanalitic** de J. Laplanche şi J. B. Pontalis; veţi citi acolo la pagina 348:

„Două accepţii ale proiecţiei:

a. într-un sens comparabil cu sensul cinematografic: subiectul trimite în afară imaginea a ceea ce există în el în mod inconştient. Aici proiecţia se defineşte ca un mod de necunoaştere, în plus, pe de altă parte, cunoaşterea în celălalt a ceea ce, exact, este necunoscut sau greşit cunoscut în subiect.

b. Ca un proces de expulzare cvasireal: subiectul aruncă în afara lui ceea ce el nu vrea, şi-l regăseşte apoi în lumea exterioară. Aici, s-ar putea spune schematic, proiecţia nu se defineşte ca «a nu mai vrea să cunoşti», ci ca «a nu vrea să fii».

Prima perspectivă reduce proiecţia la o iluzie, cea de a doua o înrădăcinează în bipartiţia originară a subiectului şi lumii exterioare“.

Pentru a ilustra primul sens, cronica mi-ar oferi sute de exemple, dar puţine care să depăşească în precizie pe cel al lui Jean de Roma, dominican, însărcinat începînd cu 1528 ca „inchizitor al credinţei“, de a proceda contra luteranilor şi valdensienilor din Provenţa. Un text din epocă ne dă cîteva detalii în ce priveşte metodele lui:

„Zisul de Roma comandă să fie luat prizonier un anumit Jehan Gignoulx şi, pentru că

acesta din urmă nu voia să depună mărturie aşa cum voia el, îl luă şi îl legă de masă şi îi unse picioarele cu grăsime, apoi puse să li se dea foc, zicînd: «Vei spune că Lucifer a dus-o pe Maica Noastră şapte ani şi că el

L-a zămislit pe Iisus Hristos». Şi cînd sărmanul om era cuprins de foc, el striga şi mereu spunea că nu era nimic adevărat din toate acestea. Pentru care, zisul Roma l-a pus de cinci ori pe foc, şi a fost sărmanul om atît de ars încît de atunci nu s-a mai ţinut pe picioare şi a murit în temniţă din cauza picioarelor şi nervilor pe care i le arsese“ (E. Arnaud, **Histoire des premières persécutions des Vaudois luthériens du Comtat venaissien et de la Provence,** Paris, 1891).

Un discipol ortodox al lui Freud ar avea dreptate să considere „iluzie“ o asemenea proiecţie, căci este limpede că acel călugăr se înşela în ce-l priveşte pe el însuşi mai mult decît în ce o priveşte pe victima sa şi localizarea lui Lucifer. Dar ar fi o iluzie de al doilea grad să se creadă că diavolul nu ar fi nimic pentru că Jean de Roma înşela, de vreme ce eroarea sa dovedeşte contrariul, îl relevă pe diavol, este în mod tipic opera diavolului.

Proiecţia este iluzie, se spune. Dacă diavolul este proiecţie, el este deci iluzoriu. Dar această iluzie **operează;** ea este, prin urmare, realitate... Realitatea a ce, dacă nu a ceea ce nu este? Realitate a diavolului, deci.

Cît despre cea de a doua formă a proiecţiei, nu se poate spune că ar fi înşelătoare: ea nu este o iluzie asupra mea însumi, ci acţiune, ea este refuz deliberat a ceea ce adevăratul meu eu dezavuează, ştiind bine că lucrul acesta este real şi că lucrul acesta este în mine.

Că răul este **în** noi, nu **din** noi, iată ceea ce implică de fapt credinţa în diavol. El lucrează în intimitatea cea mai bine păstrată a individualităţii mele, dar nu în liberul **proiect** al persoanei mele — proiect care îmi permite să-mi iau distanţele faţă de fiinţa mea naturală, să o judec şi în primul rînd să o văd. Eu mă văd rău şi ce înseamnă asta? Nu altceva decît că răul pe care-l văd acţionează în mine fără a fi eu însumi. Este un personaj străin care parazitează individul meu. Eu îl expulzez şi îl „redau“ Stăpînului său, adică adevă- [Page 190] [Page 191] ratului său posesor, căruia eu îi refuz posibilitatea ca el să mă posede. Deci nu mai e vorba aici de „greşită cunoaştere“; eu **ştiu** foarte bine că diavolul este în mine şi că aici îl pot eu surprinde. Este vorba şi mai puţin de o „refulare“, ci dimpotrivă, de o voinţă cum nici nu se poate mai conştientă de a respinge, la propriu vorbind, de un vomisment, adică de o acţiune curativă.

A boteza proiecţie mecanismul acestei conjurări a răului care este **în** mine, nu legitimează să se nege realitatea răului, dar nici nu ajunge pentru a stabili realitatea fiinţei spirituale care i-ar fi producătorul. Un proces fiziologic nu dovedeşte nimic altceva decît eficienţa structurii sale. Dar el nu este mai puţin indispensabil oricărei înţelegeri a unei eventuale transcendenţe. Cu alte cuvinte:

— O fiinţă spirituală nu este **nimic** pentru omul care nu a făcut niciodată experienţa de

trăire a ei. Chiar dacă această fiinţă există în sine, în lumea aceasta sau în antilume, în imanenţă sau în transcendenţă, ea va rămîne pentru mine un nume lipsit de interes şi care nu are nici o importanţă pentru mine, dacă nu i-am putut niciodată produce în mine forma ei.

— Trebuie să fi făcut experienţa prezenţei ei şi a stilului specific al acţiunii ei, pentru a o recunoaşte în avatarurile sale cele mai diferite, dar această experienţă trăită nu dovedeşte existenţa „obiectivă“ a unei entităţi corespunzătoare; ea este doar condiţia **sine qua non** a unei deschideri spre realitatea ei ipostatică.

— Deci nu am stabilit cîtuşi de puţin existenţa „obiectivă“ a diavolului descriind mecanismul proiecţiei, dar am arătat cum se poate manifesta „Luciferul latent instalat în orice inimă omenească“ (Baudelaire în **Arta Romantică**. În acelaşi sens Nietzsche: „Nici noi nu sîntem dintre aceia care neagă faptul că arta «salvează»; dar **chiar din cauza aceasta** noi negăm că arta **dovedeşte** ceva“). Nici diavolul şi nici Dumnezeu nu ar exista pentru noi dacă nu am avea nici un mijloc de a-i face să existe subiectiv în noi, de a le trăi sau cel puţin de a le mima experienţa — chiar şi „negativă“ în pustiul mistic.

— Chestiunea existenţei diavolului (sau a existenţei lui Dumnezeu) nu este deci o chestiune detaşată, detaşabilă de o experienţă, fie ea fulgerul Revelaţiei.

— Dar niciodată experienţa nu a rezolvat problema care se pune apoi: anume dacă „Dumnezeu“ sau „diavolul“, produşi în noi şi proiectaţi de noi coincid cu Dumnezeu sau cu diavolul aşa cum acţionează în afara noastră.

Autocritica

N-am răspuns deci, încă, la propria mea întrebare în ce priveşte existenţa diavolului; am făcut doar să se simtă că nu e atît de simplu... La punctul acesta, poate ajuta o metodă negativă: am să încerc să spun ce mă uimeşte, mă nelinişteşte, mă şochează sau mi se pare inexact în cartea mea, aşa cum tocmai am recitit-o.

O facilitate înşelătoare: Am scris cartea aceasta ca şi cînd ar fi fost mai uşor sau mai puţin radical imposibil să-l cunoşti pe diavol decît pe Dumnezeu. Deci, ca şi cum aş fi avut ideea că avem cu toţii o experienţă mai concretă şi mai convingătoare a răului şi a erorii decît a binelui şi a adevărului. Lucrul acesta nu poate fi apărat în logică, dar corespunde cu un anumit lucru pe care cuvîntul iluzie sau semnul de eroare nu ajung să le anuleze în ochii mei. Adică logica este insuficientă? Sau aş dispune eu de o cunoaştere a Binelui destul de imunizată împotriva „păcatului“ pentru a mă face să concep şi chiar să spun, fără teama de a fi prea atins de aceasta, ceea ce este păcatul?

Or, eu ştiu că omul nu este bun. El se naşte aşa cum l-a făcut programul său genetic, care nu poate fi „bun“ decît [Page 192] [Page 193] printr-o şansă la, să spunem, zece miliarde. Dar această şansă s-ar vedea imediat compromisă de activitatea divergentă sau antagonistă a

10^{10} - 1 combinaţii realizate şi realizabile; numărul acesta reprezentînd Răul (diavolul este Legiune). Rău este ceea ce împiedică Binele să se dezvolte. Eu îmi formez astfel o cunoaştere virtuală şi negativă a răului, imediat exemplificată de consecinţele indiferent cărui gest, cum ar fi cel de a apăsa pe butonul tranzistorului meu.

Omul are puţine şanse împotriva diavolului. Intervenţia unui agent **diferit** (care în teologie se cheamă transcendenţă) pare indispensabilă în această conjunctură. Dacă nu, totul este absurd, şi, în primul rînd, cartea mea în măsura în care e coerentă şi nu se ocupă decît de subiectul ei. Este cel mai grav reproş care i se poate aduce şi mă şi mir că atît de puţini critici şi-au dat pînă acum seama de asta...

Diavolul şi invenţia: La Madrid, în parcul Retiro, se poate vedea o statuie a diavolului creator. Este un fel de Prometeu. Cred că am mai văzut una la Catane, la poalele Etnei; însă pe vremea aceea eram preocupat de Empedocle care, se spune, s-a aruncat în vulcan pentru a-şi dovedi că era zeu şi nu s-a mai întors de acolo.

Vorbeam de o ordine a lumii voită de Dumnezeu, căreia diavolul ne stîrneşte să-i contravenim. Dar astăzi nu mai sînt sigur deloc că această ordine a lumii, prin ipoteză, ar fi necesarmente imuabilă sau veşnică, şi **că ea nu prevede acţiunea liberă a oamenilor,** nu numai ea, în cadrul ei, ci pentru ea, ca agent al evoluţiei ei — fie spre o transfigurare progresivă, fie spre o lentă degradare a energiilor.

Am demonstrat îndeajuns eficienţa diavolului în calitatea sa de denunţător, de contestator, de semănător de îndoială şi de negator, cenzor şi judecător? (Fiind stabilit că această eficienţă nu devine ca atare decît prin noi şi prin mîinile noastre; aşa cum aminteam în cap. 8, Mefisto nu poate face nimic decît prin Faust).

Este limpede că diavolul inspiră tehnicile, adică mijloacele de a schimba Creaţia pentru a o adapta mai bine dorinţelor noastre de libertate sau de putere, pentru a o aservi mai bine pasiunilor noastre. Nu numai infernalul ciocan pneumatic şi bomba H purced în chip evident de la diavol, ci de asemenea toate remediile, instrumentele chirurgiei, avioanele, laserurile, microfoanele de înaltă fidelitate, organele artificiale, mijloacele de a face să plouă sau de a ne petrece sfîrşiturile de săptămînă pe Lună.

Din aproape în aproape devine evident că aproape totul, în viaţa culturală, depinde de el, de la poezia pură la ziaristică, trecînd prin arte, filosofie, ştiinţe şi ştiinţele umane. Nu există aproape nici una din operele lor, din afirmaţiile, formulările sau certitudinile lor provizorii care să nu se fi născut din punerea în chestiune, de fapt din negarea celor ce le-au precedat. Îndoiala este primul moment al oricărei cercetări, prima condiţie a invenţiei — a doua fiind pasiunea **de a se expune necunoscutului** — aşa cum un film se expune luminii, dar şi cum un copil pierdut se expune gloanţelor.

Însă această pasiune care însufleţeşte jocul masacrului, care este viaţa intelectuală, este cea după un mai mare bine, după o calitate mai pregnantă, obscur chemată şi presimţită.

La urma urmei, cel care neagă totul, o dată ce ne-a ucis iluziile de adevăr, ne va lăsa dezgoliţi în faţa Adevărului. Lucrul acesta se petrece în oricare din vieţile noastre, chiar dacă în doze infinitezimale, şi lucrul acesta se va vedea la Sfîrşit. Cel care se îndoieşte caută o certitudine, negatorul creează în ciuda sa însuşi, în sensul în care este scris că „cel rău face o lucrare care îl înşeală"; dacă face cu adevărat o lucrare, o operă, el înşeală răutatea care-l îndemnase la lucrarea lui.

Administratorul: Cioran scrie că diavolul nu este „decît un administrator, un prepus la slujbele joase, la istorie". [Page 194] [Page 195]

Poate că ar fi trebuit să-i consacru un scurt capitol diavolului birocrat, funcţionar de stat, impecabil pînă la sadism. Această omisiune, care mă uimeşte astăzi, se explică prin faptul că scriam această carte în Statele Unite, unde numai funcţionarii de vamă în uniformă mi s-au părut demni de confraţii lor europeni şi emulii lor în zelul imbecil. Dar eram în război şi orice călătorie era interzisă.

Capitolul acesta l-ar fi introdus atunci pe cel care merita de pe atunci înţelesul Istoriei, care avea să devină atît de scump urmaşilor marxismului, mai ales în Franţa, şi care a „justificat" în URSS genocidele cunoscute.

Prinţul acestei lumi, tradus în faţa tribunalului, afirmă că el nu a făcut altceva decît să urmeze ordinele de Sus: el nu era decît un executant, un funcţionar, un administrator al „asprelor necesităţi" (sînt singurele pe care le admite), un agent al înţelesului Istoriei şi al catastrofelor ei moralizatoare.

Acesta este rolul pe care-l avea de fapt dinainte, din povestea lui Iov.

Mai viclean decît demonul: în totul, ceea ce poate surprinde în această carte, este că ea nu încearcă nici o clipă să trezească frica şi nici să evoce spaimele infernului, rictusul înfricoşător al demonului şi ororile păcatului făcute sensibile prin spaimele ispăşirii. M-am legat de vicleniile celui viclean, în versiunile lor contemporane. Se va spune că diavolul meu este „foarte intelectual"... Dar singura mea temere este de a fi lăsat să se creadă că el ar putea fi, dacă există într-adevăr, altceva decît un intelectual, şi înţeleg foarte bine asta, un intelectual din rîndurile opoziţiei! (Ei sînt toţi astfel, ca atare, chiar dacă slujesc sau îşi închipuie că slujesc Băncile, Producţia sau social-fascismul). Acţiunea diavolului este modelul de acţiune al intelectualilor: ei nu au niciodată puterea, dar o exercită prin intermediul partidelor la putere, care n-ar exista fără ei sau şi-ar pierde repede prestigiul. Dacă intelectualii nu au niciodată puterea şi nici nu se pune problema ca ei s-o cîştige, asta nu se întîmplă din întîmplare, ci prin definiţie. La ce i-ar servi unei opoziţii să cîştige puterea, dacă şi-ar pierde însăşi raţiunea de a exista, care este de a fi împotriva? Este propria ei raţiune de a crea (sau cel puţin de a contribui la creaţie).

Preziceri: Cînd scriam în 1942 că viitorul politic, pe secole de-a rîndul, ar avea toate şansele de a fi determinat de tabăra care avea cele mai multe avioane, uitam fără îndoială

că Hegel crezuse a fi putut demonstra că Napoleon va pune capăt Istoriei pentru că avea cel mai mare număr de tunuri. Trei ani mai tîrziu, Bomba pulveriza Hiroshima şi pe profeţii de stirpea mea. Astăzi, cînd toată lumea o posedă şi caută mijloacele de a nu se servi de ea, umanitatea se conduce în ansamblu cu o incredibilă mojicie. Această înfruntare a unor uriaşi imbecili mai mult decît pe jumătate paralizaţi deprimă orice simţ care ar vrea să nu fie altceva decît simplu prospectiv.

„Dacă Stalin persevereză pe linia actuală“ (p. 77), reprezintă una din erorile inevitabile cînd se doreşte ilustrarea unor previziuni de ansamblu discutînd mişcarea unei societăţi, aici Europa sau lumea occidentală; s-a recurs la o imagine curentă, sau ea va fi cea dintîi perimată, în mod sigur.

Dar pot şi eu să înscriu un punct: prevedeam venirea după Hristos a unei **„ere a religiilor aberante“.** Dacă mi se spune că ea se şi zideşte, înseamnă că eu ignor aproape totul în ce priveşte fenomenul religios.

Ceea ce eu am anunţat înainte de război, şi în această carte în capitolul 9, se realizează în lumea întreagă: „Era religiilor ni se deschide nouă, încărcată de promisiuni echivoce“. Ca urmare a retragerilor aparente ale creştinismului în Occident, fără a mai vorbi despre cvasiinterzicerea lui în URSS, de suprimarea lui în China şi în ciuda Conciliului Vatican II şi al progresului ecumenismului, este evident că Bisericile organizate au pierdut controlul asupra instinctelor [Page 196] [Page 197] religioase, în numele cărora se văd respinse ca fiind represive şi frustratoare. Mă gîndesc la stupefiantele epidemii de fervoare şi de austeritate care se înmulţesc cu sectele din Statele Unite sau din Brazilia, din Chile sau din Sicilia, la reîntoarcerea masivă spre fetişism în Africa neagră, la provocatori, la beatnici şi la hippy-ii de pretutindeni, la călătoriile psihedelice şi chiar la pasiunea gărzilor roşii dezlănţuite asupra ţării mame a marxismului — confucianist — doctrina care se voia totuşi şi se credea atît de minuţios atee... Dincolo de aceste simptome, persist să prevăd universala, însă subterana propagare a tuturor felurilor de religii gnostice, a căror funcţie va fi să elibereze spiritul de orare de muncă şi de răgazurile condiţionate. „Plictisul s-a născut într-o zi a uniformităţii“, dar multiplicitatea distracţiilor este cea care-l întreţine şi-l face imuabil. Plictiseala va fi produsul principal al regularii vieţilor noastre de către stat. El va fi măsura morală a creşterii entropiei pe planeta noastră. Religiile care vin vor fi deci subversive, violent negatoare, iraţionale, anarhice şi poetice. Denunţate şi persecutate de către poliţiile lumii întregi, dar mai ales în ţările comuniste, ele vor declanşa forme noi de vînătoare de vrăjitoare şi de exorcism. Nu se vor mai trimite oameni pe rug, ci la uzina de spălare a creierului, şi pentru cei bogaţi, divanul va înlocui patul de tortură. Însă diavolul va fi ca şi mai înainte în inima inchizitorilor şi nu a victimelor — aceşti „nevrozaţi“, care sînt sarea pămîntului.

Foarte curioasă omisiune: La epoca în care scriam această carte, se vorbea mult despre „moartea lui Dumnezeu“, se vorbea despre asta de ceva mai mult decît o jumătate de secol. Malraux reluase tema de la Nietzsche, Sartre avea să le ţină isonul. Însă nimeni n-a vorbit — nici chiar eu! — de moartea diavolului. Şi de cc această ciudată omisiune?

Pentru că diavolul era mort încă de mult dinainte, şi că nici nu mai era nevoie să se amintească de aceasta? Sau pentru că el reuşise mai bine ca oricînd să se facă uitat cu totul, sau încă se făcuse trecut drept comunist în tabăra liberalilor şi drept fascist faţă de toată lumea; cîmp liber în favoarea unor asemenea proiecţii!

Asta nu mă scuteşte totuşi de reproşul că mă simt ruşinat de a nu fi fost primul care să proclam: „Diavolul e mort!“.

Sau poate trebuie să mă felicit pentru asta? Şi de a fi primul care să spun că acesta ar fi fost triumful lui cel mai de seamă?

Să te păzeşti să-l urăşti pe diavol: Cea mai gravă, poate, din criticile pe care mi le aduc, este de a fi putut lăsa impresia că mă credeam radical **împotriva** diavolului şi că-l condamn fără recurs, dar mai ales că îl uram aşa cum un burghez îl urăşte pe un anarhist, sau un comunist pe un burghez, unul fiind **coşmarul** celuilalt, adică o proiecţie a unei părţi ruşinoase din sine însuşi, cea care-i face cu atît mai multă spaimă cu cît nu a îndrăznit nici să şi-o asume, nici s-o îndepărteze de sine în cunoştinţă de cauză.

Or, în ciuda marelui principiu evanghelic care ne comandă să ne iubim duşmanii, dintre care el este fără îndoială primul — satana însemnînd, în ebraică, Adversarul prin excelenţă — eu mă simt incapabil, nu numai să-i doresc iertarea şi mîntuirea, ci să şi simt pentru el acel tip de atracţie care se poate întoarce în ură. Personificare a răului, pe care o recuz, dar care acţionează în mine din clipa în care îmi imaginez sau creez, mă simt mai aproape de el decît de cei mai mulţi dintre sfinţi, mai mult în complicitate nativă decît în război declarat şi mi se întîmplă să-i admir tehnica, şi în acelaşi timp nu i-am putut dispreţui funciar decît agenţii. Nu că ar fi în ochii mei acel personaj „grandios“ sau acel profund geniu melancolic pe care ni-l descrie literatura de la Milton încoace. Însă a urî este un lucru sentimental, şi deci inadecvat situaţiei pe care a creat-o el şi funcţiei sale spirituale. Satana este animalul cu sînge rece, mai mult un „monstru rece“ decît însuşi Statul, potrivit lui Nietzsche. [Page 198] [Page 199]

Niciodată distrat din milă, frică, indignare sau oboseală, vigilenţa lui este aproape fără greş, şi noi nu i-am putea-o face mai desăvîrşită încă ţinînd-o trează prin vane insulte, în loc să ne gîndim mai degrabă la căi de a o adormi, cum ar fi, de exemplu, prin punerea la punct a unei tactici a adevărului abil şi liberal asupra căruia el nu are putere, sau încă de a ordona morala noastră personală spre un ţel pe care el nu-l poate concepe.

Nu mai puţin futil decît de a ne biciui pentru a-l urî ar fi să-l condamnăm pe acest diavol fără de care noi nu am ajunge departe. Căci, de fapt, noi nu putem să-l ucidem şi nici să-l acceptăm, nu putem nici reuşi fără conivenţa lui şi nici să ne prăbuşim fără acceptarea lui dispreţuitoare. Atîta vreme cît lumea este ceea ce este — şi ea nu e nimic altceva — diavolul îi este prinţ ineluctabil.

O lungă răbdare şi o stăpînire intimă a resurselor înseşi ale revoltei împotriva minciunii

ne pot face să concepem o tactică a speranţei, dar trebuie să acceptăm faptul că ea pare să tindă asimptotic spre această limită: ea contează pe **stingerea** finală a raţiunilor de a fi ale demonului, ca urmare a propriei sale acţiuni.

Prin degradarea energiilor pe care le stimulează şi le concepe în noi, el ne atrage irezistibil spre cel mai jos nivel al nediferenţierii, al insignifianţei şi inerţiei finale în care deşeurile fiinţei se consumă lent — în acea rîpă a gheenei despre care ne vorbesc Evangheliile şi care era în realitate locul de descărcare al gunoaielor la porţile Ierusalimului.

Gé-Hinnom sau valea Hinnomului era într-adevăr numele uneia din cele trei văi care înconjoară Ierusalimul. În sila de acest loc, odinioară atribuit cultului lui Moloch, regele Iosua a poruncit să fie spurcat, şi de atunci el a fost făcut locul de depunere a gunoaielor şi stîrvurilor care erau distruse, ca şi în alte locuri, prin combustie lentă: „focul care nu se stinge“, devenit focul veşnic al infernului în Evul Mediu. În gheena nu se ardeau decît cadavre şi gunoaie, nu vii sau supravieţuitori dintre cei mai conştienţi, cu care stă de vorbă Dante!

Însă prin această acţiune de a consuma ambiţiile pe care el nu încetează să le stîrnească, şi o dată cu ele şi a egoismelor noastre, el contribuie ia o ultimă eliberare. Prin opera sa istovitoare şi care l-a înşelat pînă la sfîrşitul tuturor timpurilor, el ne va elibera de ispitele pe care are funcţia de a le întreţine, adică de această sfidare creatoare de pe urma căreia noi trăim, noi şi întreaga noastră cultură, sfidare care ne amuză şi care ne pasionează, dar în acelaşi timp ne roade, ne persecută şi ne înspăimîntă în insomnie, pînă cînd se naşte la sursa fiinţei dezgolite, invocaţia, elanul, tresărirea spre odihna profundă a Celui Fericit, spre o patrie răcoroasă şi surîzătoare unde viclenia, şiretenia şi efortul istovitor se vor stinge în sfîrşit în har — şi satana **va uita** să mai existe!

III

Şi încă n-am răspuns... Însă, m-am prins iarăşi în joc, s-a văzut asta: cum încerc să-i delimitez mai strîns acţiunea lui presupusă în viaţa mea — fie chiar şi cu gîndul de a-l „demistifica“ — ipoteza îşi recapătă consistenţă.

Henri Matisse, căruia i s-a adresat întrebarea dacă credea în Dumnezeu, a răspuns: „Da, cînd lucrez“.

Eu voi răspunde acum într-un fel asemănător: da, sînt cu adevărat constrîns să cred în diavol cînd îi simt lucrarea în lucrarea noastră şi cînd sufăr din cauza asta, în propria mea lucrare (dar fără el aş fi întreprins această lucrare?).

Şi pentru aceasta voi da două exemple, dezvoltînd indicaţiile care rămăseseră prea eliptice în mica mea carte. [Page 200] [Page 201]

Decreaţia

Aminteam în prima mea versiune că diavolul, potrivit Evangheliei, este „părintele propriei sale minciuni“. Şi adăugam: „Pe aici intrăm în taina răului... Monstruoasă creaţie a minciunii, prin esenţă, nu-i aşa! E un fel de decreaţie. Este înşelător şi sunetul găunos al invenţiei bastarde şi al artei neautentice“ (capitolul 9).

Cînd cartea tocmai apăruse la New York, Saint-Exupéry, într-o seară, cu vehemenţa lui obişnuită mi-a făcut reproşul de a fi aruncat acest cuvînt „decreaţie“, fără comentarii şi dezvoltări; atinsesem aici ceva important, spunea el, fără a face nici cel mai mic efort de a lărgi şi dezvolta descoperirea mea. Pe măsură ce seara înainta, această neglijenţă devenea o vinovată uşurătate, greşeală profesională, şi ce să mai spun, greşeală morală, în cele din urmă un bluff de neiertat!

Nu mai sînt foarte sigur că i-am răspuns, dar cum conversaţiile noastre de la New York — întretăiate de jocuri de şah — se desfăşurau deseori pe subiecte ştiinţifice, presupun că a trebuit să invoc **entropia**... Dar să reluăm acum asta şi să discutăm cum ar fi trebuit să o fac în acele vremi depărtate, deodată apropiate...

Prin termenul de „decreaţie“ încercam să evoc în acelaşi moment şi împreună, cu un singur cuvînt, mai multe operaţii ale spiritului opuse şi complementare, cum ar fi invenţia şi negaţia cilirice, sinteza instantanee şi analiza prin durată; dar şi rezultatele lor concrete: recordurile locale şi uzura generală, condensaţiile de energie cîştigate cu preţul uniformizării mediului şi al creşterii deşeurilor; şi, în sfîrşit, un anumit stadiu al dozării forţelor contrare, mereu mobilizate de actul unic al creaţiei, adică: predominanţa, aici morbidă, a necesarului principiu al negării. „Decreaţie“ însemna deci, pentru mine, proliferare a mecanismelor inumane în detrimentul libertăţii noastre, sau încă, în limbaj psihologic: predominanţa agresivităţii şi a instinctului morţii asupra dorinţei şi instinctului vital.

Freud publicase cu cîţiva ani mai devreme (1930) studiul său despre **Angoasa civilizaţiei,** unde ajungea la concluzia că „alături de instinctul conservării substanţei vii, care tinde spre a compune în unităţi tot mai mari, trebuie să existe şi un alt instinct antagonist, care tinde să dizolve aceste unităţi şi să le reducă la starea lor originară, anorganică. Cu alte cuvinte, laolată cu Eros coexistă şi un instinct al morţii. Fenomenul vieţii poate fi explicat prin convergenţă sau prin acţiunea antinomică a acestor două instincte“.

Aici, Freud cita versul din **Faust** al lui Goethe în care diavolul îşi desemnează el însuşi adversarul: nu ceea ce este sfînt şi bun, ci puterea pe care o are natura de a crea, de a multiplica viul:

„Căci toate cîte sînt
Născute vor pieri cu drept cuvînt...
Aşa că tot ce voi numiţi mereu
Păcat, distrugere, deci Răul, ţine

De însuşi elementul meu...
De n-aş avea-n văpaie lăcaş pentru-a petrece
N-aş mai găsi niciunde un colţ al meu“.

Toate acestea trezesc în spiritul unuia care se foloseşte de civilizaţia tehnico-ştiinţifică a acestei ultime treimi a secolului al XX-lea, cele mai precise analogii fizice. Freud nu invoca aici biologia. Cel de al doilea principiu al termodinamicii sau principiul lui Carnot, formulează legea degradării ireversibile a energiei şi Clausus va denumi **entropie** ceea ce permite să se măsoare augumentarea gradului de disoluţie, dezorganizare, dezordine şi uniformitate finală într-un sistem independent. Formele superioare ale energiei [Page 202] [Page 203](luminoasă, nucleară, electrică) evoluează în mod fatal spre forma inferioară a energiei calorifice. Eddington, în anii treizeci, calculase venirea unei „morţi călduţe a Universului“.

Astfel, găsim stabilit, în spiritul omului de astăzi, un principiu pe care nu-l putem nici iubi, nici accepta, dar pe care nu se pune problema de a nu-l suporta: instinctul morţii care nu este fără îndoială decît aspectul psihosomatic al entropiei. El ne conduce cu o mînă sigură spre pierzania noastră, cea a persoanelor, cea a speciei. Aici este diavolul.

Ne temeam de o conflagraţie, aşteptam erupţia vulcanică, speram vreun flagel spectaculos, şi avem creşterea insensibilă a unui concept negativ, lent deprimant. Nu crima care pasionează, ci virtutea care-şi perde acea **virtù** şi care plictiseşte.

Arestîndu-l pe criminal nu-l veţi prinde niciodată pe diavol. Tot astfel cum arzînd pe rug martirul nu veţi stinge nici credinţa, nici erezia. Acţiunea finală, pe termen foarte lung, a entropiei, atît spirituală cît şi fizică, duce cu toată rigoarea spre distrugerea persoanei umane dotată cu o vocaţie — adică a libertăţii unui om sau a unei cetăţi.

Îmi veţi spune că diavolul devine ciudat de eluziv, prea dificil de recunoscut, şi simt bine că vă închipuiţi că aş fi făcut vreun fel oarecare de abstractizare. Dar acestea sînt căile şi travestirile lui. El nu lasă amprente, urme ale unui picior despicat, ci doar un fel de **devastare** mai mult simţită decît măsurabilă, un principiu al morţilor lente şi sigure în adîncul cel mai profund al vieţii, **ceva la modul imperceptibil iremediabil.**

Sfîntul Augustin credea că Răul nu este decît Nefiinţa. Pentru Goethe, el este „cel care neagă totdeauna“. Dar trebuie totuşi să fii, pentru a spune nu, cît de puţin, cel puţin. Diavolul augustinian ar fi, prin forţa împrejurărilor, mut, mefistofelicul este negator. În Cartea lui Iov, el este vorbăreţ, puţin retor la modalitatea ateniană. Însă important este că potrivit Evangheliei, el a ispitit Însuşi Cuvîntul — în zadar — în ideea de a-L denatura. De unde se vede că entropia nu este numai degradarea energiei, ci şi descalificarea virtuţii, a adevărului şi a vieţii.

Diavolul este ceea ce neantizează devenirea Nimicului, pol al antiSpiritului.

Dumnezeu, subiect pur, personalizează, diavolul depersonalizează, agent al disoluţiei structurilor creatoare, deci al stabilirii acestei **vaste unităţi** — uniformitate impusă la limită manevrării formelor — pe care Baudelaire o prevedea „imensă ca plictisul şi neantul“.

Cum se poate lupta împotriva acestui autentic „simţ al Istoriei“, acestei săgeţi a timpului pe care toată ştiinţa voia odinioară să ne-o demonstreze ca fiind ireversibilă? Aici se propun trei procedee.

1. **A defini** binele sau adevărul este totdeauna o victorie asupra entropiei.

Iubirea activă şi creatoare[1], elanul de admiraţie, punerea unei metafore afective, sînt factori de organizare la nivelurile cele mai înalte şi cu preţul unei cheltuieli de energie neglijabilă. Deci factori de negentropie.

Nimic mai puţin diabolic decît desemnarea, specificarea răului şi fişa sa antropometrică. Răul descris ca atare încetează să fie diabolic. El mai poate distruge, ucide sau tortura, dar nu mai poate „decrea“. El s-a mărturisit, s-a făcut recunoscut şi, prin aceasta, şi-a pierdut puterea de a seduce şi de a denatura mişcarea însăşi a oricărei creaţii, care este iubire. Diavolul se retrage din crima recunoscută ca atare, şi îl reneagă pe criminal: el abandonează aceste rămăşiţe, care vor muri **fără el** pe scaunul electric.

[1] Dragostea — pasiune în schimb, care se degradează în căldură — este o creştere a entropiei (Vezi în acest sens cartea mea „Iubirea şi Occidentul“). [Page 204] [Page 205]

Ceea ce este diabolic la propriu este depravarea binelui însuşi la judecători şi la călăi, cel puţin tot atît cît şi la criminali.

2. Consumarea răului prin excesul său a fost reţeta mîntuirii pentru secta Carpocraţienilor[1] (secolul al patrulea). Ireneu ne spune că aceşti gnostici făceau din diavoli instrumentul lor pentru a extenua viciile cedîndu-le. Orgia le ţinea loc de asceză şi comunitatea femeilor drept remediu pentru adulter.

Jean Paulhan, prefaţatorul romanului **Justine** al marchizului de Sade, îmi scria în dedicaţia sa: „Mai răul este duşmanul răului“. Inversare carpocratică a vechiului proverb care spune că „mai binele este duşmanul binelui“.

3. **Iertarea.** Giovanni Papini, într-o carte bună despre diavol, apărută la cîţiva ani după a mea (cum o dovedeşte formula sa mai mult chiar decît data ei), susţine teza mîntuirii finale a lui Lucifer. N-am nimic împotrivă, idee care este generoasă şi s-a întîmplat să fie scandaloasă în ochii Bisericii de atunci, care a condamnat cartea. Dar în sfîrşit, pentru a putea fi mîntuit, diavolul trebuia să existe ca persoană. Or, s-a văzut că el nu este decît un înger căzut, redus la o funcţie relativă a omului. În calitatea sa de forţă a neantizării a ceea ce există, şi nu numai ca inspirator al unor acţiuni nefaste faţă de ordinea stabilită, el nu poate decît să se nimicească cu tot ceea ce a ales Neantul în fiecare din noi, şi nu se vede

cum mîntuirea sa nu ar fi **ipso facto** suprimarea lui.

[1] Karpokrates, potrivit unei legende, a fost fiul lui Epifanie şi al Alexandriei, adică al unui genial eretic comunist, mort la şaptesprezece ani şi al unei cetăţi care a rămas simbolul marii civilizaţii eleniste (cf. Hans Leisegang, „Die Gnoses").

Pactul cu diavolul

Newton are o întreagă teorie în ce priveşte poziţia geografică a infernului. Poziţia sa psihologică este singura care e importantă pentru omul secolului nostru. Şi poate, în mod ceva mai serios, poziţia sa spirituală.

Cine poate crede o singură clipă, în infernul ca o peşteră centrală a planetei Pămînt, dacă nu cel care ar putea crede încă în Dumnezeul cu barbă de la Capela Sixtină, plutind în spaţiul intersideral?

Dar am amintit ce era gheena despre care Iisus a vorbit în mai multe rînduri. Nu cunosc o mai bună definiţie a infernului: locul de aruncare permanentă a gunoaielor şi deşeurilor a ceea ce nu mai are raţiune de a exista. Omul care nu are vocaţie — adică omul care refuză să caute, să descopere şi să-şi asume ceea ce poate primi şi ceea ce poate a şi primit — pedeapsa lui va fi deci să fie aruncat „acolo unde focul nu se stinge". Neantul se reîntoarce în neant. Mai mult decît o pedeapsă este reglementarea unei socoteli, o „constatare obiectivă".

Concepţie satanică, mi se va spune, pentru că e exclusiv a iertării. Dar cum să ierţi absenţa fiinţei?

Răul este ceea ce mă împiedică să-mi văd scopul, să-mi disting vocaţia şi de a tinde spre ea cu toate forţele mele adevărate. Răul este ceea ce se opune **utilităţii** mele în calitatea mea de persoană distinctă în ochii Creatorului; păcatul este cel care face din mine un rebut, bun doar de aruncat în focul veşnic al prăpastiei Gé-Hinnom, unde se mistuie gunoaiele cetăţii sfinte.

„**Devino ceea ce eşti!**", spune cuvîntul orfic cu ecou în filosofii greci şi aproape de noi prin Goethe, prin Kierkegaard, la Nietzsche, la înţelepciunea mistică pusă în practică, la umilinţa în faţa lui Dumnezeu şi a mîndriei persoanei în faţa spaţiului şi uniformului.
[Page 206] [Page 207]

Dar diavolul ne spune: Şi în primul rînd, **cine eşti tu? Eşti sigur că eşti?** Ai să-ţi petreci viaţa prea scurtă ca să te cauţi în necunoscut, cînd nu sînt sigure decît puterile omului asupra altor oameni, sau asupra naturii şi a timpului? Lasă-ţi sufletul, fumul acesta, dacă există, eliberează-te de grija de **a fi** în sine şi de a putea, tu... (nimic nu e mai puţin sigur). **Vei avea** în schimb forţa şi bogăţia, prestigiul, tinereţea, cunoaşterea utilă.

Pactul descris în aceşti termeni este figurarea mai mult sau mai puţin dramatică, condensată într-un singur eveniment decisiv, a unui fenomen care se produce şi se

reproduce în fiecare clipă de-a lungul unei vieţi: faimosul „pact cu diavolul“.

De fiecare dată cînd mi se oferă un „succes“ care nu răspunde la nimic din ce aştepta vocaţia mea, avantajul imediat şi concret nu este decît o primă publicitate menită să mă convingă să semnez cu cel care spune că a avea acest succes este totul: cîştig ceea ce nu sînt eu.

Puterea de a aservi pe un altul m-ar aservi, ca şi fiecare bogăţie nemeritată, necerută de persoana mea şi pe care fiinţa mea ar respinge-o precum o grefă. Dorinţa însăşi de a trata cu diavolul, în speranţa prost ascunsă de a-l trage pe sfoară, descrie totdeauna o anumită naivitate aşa cum a observat foarte bine Georges Bataille în cartea sa despre Gilles de Rais. Acest mare senior breton, a cărui istorie adevărată a devenit legenda lui Barbă Albastră, recursese la serviciile unui tînăr şi frumos vrăjitor venit din Italia pentru a-l invoca pe diavol şi a trata cu el. El se hrănea cu iluzia de a obţine de la demon puterea absolută şi mijloacele de a-şi reface imensa avere delapidată, în acelaşi timp „păstrîndu-şi pentru Dumnezeu sufletul şi viaţa“. O asemenea „neghiobie“ există chiar şi la Faust; întreaga inteligenţă a doctorului nu-i ajunge pentru a-l pune la adăpost de fascinaţia pe care o exercită Mefisto prin promisiuni imposibile.

Toate aceste calcule sînt false, orice s-ar întîmpla. Căci nu pot să-mi păstrez sufletul intact dacă-l pun de acord cu o putere, cu iubiri, cu bogăţii care-mi sînt atribuite din exterior prin cine ştie ce hazard al sorţii. Dar dacă refuz să-mi potrivesc sufletul darului accidental care mi se oferă, dacă-l păstrez pentru mine şi „pentru Dumnezeu“, ce mai înseamnă atunci pentru mine acea putere, aceste iubiri şi aceste bogăţii pe care nu le pot poseda cu adevărat? Un **altul** decît mine s-ar folosi de ele luînd numele şi forma mea. Mai bine să visez, să citesc sau să scriu asemenea lucruri frumoase şi ca ele să-mi fie oferite prin procură graţie unor eroi cu care îmi e cu neputinţă să mă identific pe timpul visului meu, fără ca vreun pact să-mi interzică să mă reiau în stăpînire cînd aş voi s-o fac.

Dar dacă „sufletul“ meu este ceea ce îmi este propriu absolut, dacă el este în mine ceea ce revelează imediat din vocaţia mea şi dacă „păcatul“ este ceea ce mă abate de la opera esenţială care este viaţa **mea,** de tot ceea ce vine să mă ispitească să accept ca făcut de-a gata — obiceiuri şi cutume, decrete şi mode, dogme şi titluri — cum m-aş mai putea păstra pur de orice alienare fără să-mi pierd în acelaşi timp mijloacele de a trăi?

Se vede aici că pactul cu diavolul este nu numai inevitabil, ci şi vital, şi de fapt aproape universal. O parte din oricare din vieţile noastre este **alienată la modul necesar,** şi ea este adică tot ce trebuie să facem pentru un salariu sau în detrimentul unei vocaţii; sau pentru a-ţi cîştiga traiul cu preţul raţiunilor tale de a fi; tot ceea ce este insinuat în noi de către publicitate, modă, imitarea unor modele „bune“; tot ceea ce ne leagă deci, de bine, de rău, de ceea ce se numeşte „societatea de consum“ — inaugurată de Eva, atunci cînd a muşcat Mărul. Este în fond, contractul social potrivit lui Rousseau, în întreaga măsură în care el trebuie să rămînă [Page 208] [Page 209] coercitiv prin teamă (la urma urmelor legitimă) faţă de **erosul** imperialist.

Pactul cu diavolul rezumă într-un singur act un proces perpetuu, care pare continuu, dar care este făcut din miliarde de retrageri aproape imperceptibile ochiului liber în existenţele noastre cotidiene, din miliarde de „păcate“ microscopice, trădări infinitezimale faţă de aventura noastră anume. Proces cu totul comparabil cu sporirea entropiei care munceşte toate vieţile noastre şi societatea însăşi: pierderea, degradarea continuă a energiei produse în noi de viziunile de cîte o clipă ale Ţelului ultim, cauza atracţiei universale.

Ireductibila parte a diavolului este, la urma urmei, cea a asprei necesităţi de a prelungi **în timp** existenţele noastre — „a persevera este diabolic“ — de a privi elanul forţelor, care prin har, ne ridică şi ne poartă spre ultima transfigurare a individului nostru în persoană pură, aşa cum credinţa în anumite fulgere de luciditate o anticipează.

Contrariul entropiei este iubirea

După un sfert de secol şi recitire strictă, şi aceste glose, căinţe şi contraatacuri în care se trădează îndoielile pe care trebuie să le înfrunt într-o zi, iată că am ajuns la sfîrşit şi mă întreb nu ce am vrut să spun, dar ce spune în fond această carte, şi iată ce găsesc: că ea îndreaptă atenţia asupra diavolului nu ca fiind imaginat în infern sau în Cer, adică refulat în inconştient sau proiectat în transcendenţă, ci surprins asupra faptului în vieţile noastre.

L-am înfăţişat pe diavol lucrînd **în creaţiile noastre —** este partea „spiritului care neagă totdeauna“ şi fără de care am fi asemenea unor maimuţe — şi, de asemenea, **în decreaţie,** care este sporirea imperiului fatalităţilor prin doar vina libertăţilor noastre, care şi-au pierdut puterea. L-am arătat abătîndu-ne de la raţiunile noastre de a trăi şi de la căutarea lor fără sfîrşit, prin oferta pe care-o face de a ne îngădui să trăim mai bine potrivit lumii: în serie, în imitaţie, în modă; în vînt, în sensul Istoriei (dar făcută de alţii), în ceea ce este făcut de-a gata şi în ceea ce este făcut pentru a fi purtat în moralele neasumate, în judecăţile nedeliberate, în dogmele nereinventate lăuntric.

Nu în crima care poate fi pedepsită cu spînzurătoarea, în profanare sau în blasfem, nici în viciul catalogat am căutat urma diavolului, ci în imensa, lenta şi sigura degradare a energiilor omeneşti, care se înfăptuieşte în favoarea unui Progres material incontestabil, al democraţiei plăcerii pe care o permite şi a regimurilor totalitare care rezultă de aici.

Nelimitatul, omniprezenţa, preştiinţa şi totalitatea, aceste atribute majore pe care marile religii le-au conceput ca fiind cele ale Dumnezeului suprem, fizica şi matematica le pot transforma în Cosmos — ilimitatul-finit interzis **transcendentului,** menit autarhiei şi deci, sporirea entropiei pînă la risipirea finală a oricărei **atracţii.**

Dar Dumnezeul pe Care îl rugăm în realitate este Cel care S-a făcut cunoscut şi pe Care tocmai prin aceasta ştiinţa nu-L cunoaşte şi nu-L poate integra şi nici respinge. Şi este singura definiţie a lui Dumnezeu dată prin revelaţia Sa în Iisus Hristos: „Dumnezeu este

Iubirea“.

TEHNOREDACTARE
COMPUTERIZATA
ANASTASIA
Str. Donvart 3 / Tel: 211.67.45
Eugen AĂDAN / Mihaela VOICU / Tiberiu VOICU

About This ePub

Made from LibGen md5=3C2765B00E75F69853C5A8B943DA3706
2017.12.07
[UL]